

Ujvárad

Ára 9,50 lej

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Vida Gábor
A menedzser
füveskönyve

Lakatos-Fleisz Katalin
Finnországban
biciklivel

Traian Ștef
Tízszer tíz vers

2021
Március

Irodalom

- 4 Markó Béla
Emlékezés egy forradalomra
- 5 Demény Péter
Margók
- 6 Grecsó Krisztián
Legyél ott
- 6 Áfra János
Ha elmondod, felébresztelek
- 9 Láng Orsolya
Személyes okok
- 10 Vida Gábor
A menedzser füveskönyve
- 13 Nemes Z. Márió
Hampsteadi tavasz
- 14 Babiczky Tibor
Atlantiszi költők antológiája
- 16 Szántó T. Gábor
Titkaink, 1973
- 16 Benedek Szabolcs
A költészet hatalma
- 22 Molnár Krisztina Rita
Erdőn
- 23 Gellu Naum költői világa
Mihók Tamás fordításai

Esszé

- 26 Lakatos-Fleisz Katalin
Finnországban biciklivel

Galéria

- 26 Lapszámunk képzőművésze:
Barabás Márton
- 30 Herczegh Máté
Tárgyasult dallam –
filozófiai etűd zongorára
Barabás Márton művészetéről

Publicisztika

- 37 Boka László
Nyolc sor, dátum, aláírás

Dialog/Párbeszéd

- 38 Traian Ștef
Tízszor tíz vers

Tandem

- 40 Horn Raoul Andreas,
Magyar Sára
Magyar kultúra – külső
és belső nézőpontból

Társadalom

- 43 Mayer Agota
Emlékezetpolitikai
stratégiák
- 45 Hajnáczy Tamás
Bura Károly cigányprímás

Kultúra

- 50 Biró Árpád Levente
A színház nem félelmetes –
interjú Fekete Agnes
színésznővel
- 52 Bozsódi-Nagy Orsolya
Milyen színházat akartak
a váradiak?

Kritika

- 56 Bartha Réka
„Kényszersztárság”
és világjárvány (*színház*)
- 56 Hegyi Réka
Utazás a konyhában
Dragománnal (*könyv*)
- 60 Beretvás Gábor
Tanárok a teljes
idegösszeomlás szélén (*film*)
- 62 Szűcs László
London mélyén egy kis
Európa (*könyv*)

Előhívás

- 63 Kőrössi P. József
Vendégségben Vásárhelyen

Szűcs László

Két történet között

Van nekünk egy történetünk. Ez a lap most nem kerül az Ön kezébe, ha... nyugalom, nem mesélem el újra az egészet. A lényeg annyi, jött a politika, betette a lábát az ajtóra, s pár hét múltán már vitték is kifelé a színház egykori díszletraktárából – a Várad folyóirat szerkesztőségéből – székeinket, asztalainkat, szekrényeinket. Kollégáink egy része mehetett új körülmények közt, az önálló döntések lehetőségétől megfosztva lapot csinálni mégis. Hőseink ők, akik két évtized után viszik tovább a lapot, ahogy lehet, amíg lehet.

Mi, többiek pedig az állam kebeléből elbocsátva maradtunk az elhatározással, hogy folytatni kell, új lapot nyitni. Kísérlet is ez, hiszen az *Újvárad* nem csupán folytatása valaminek, hanem útkereső újrakezdés. Próbája annak, hogy részben új szerepekben, új arcokkal képes-e ez a társaság arra, hogy egy hagyományos irodalmi-művészeti folyóirat erényeit tartalmában és formájában ötvözze egy képes hetilap formátumával, már ami a műfajok és a tipográfiai elemek használatát illeti. Mindehhez olyan online felülettel, ami csak részben tükrözi a nyomtatott változatnak.

Az *Újvárad* nem dachból született. Na jó, enyhítjük: nem csak dachból. Nem a bennünket felszámoló megyei önkormányzati többségnek. Hanem azzal a meggyőződéssel, hogy a romániai magyar kultúrtérben érdemes még lapot indítani, váradit, de nem csak a váradiaknak. Akkor sem, ha tudjuk: ők vannak többen. Azt remélve tesszük, hogy hamar kirajzolódik a folyóiratnak az arca, s a kiváló szerzőinknek hála tudunk olyan szövegeket és képeket kínálni, amelyek miatt érdemes lehet havonta benézni Újváradra, a helyre, ahol szívesen élnénk.

Bízunk benne, lesz még történetünk.

A SZERK.

A borítón és a Galéria rovatban Barabás Márton művei láthatók.

A címlapon: Billenő billentyűív, 1999,
138,5×146 cm (részlet)

Újvárad 2021/1

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

I. évfolyam, 1. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐK: Kemenes Henriette (print),
Tasnádi-Sáhy Péter (web)
SZERKESZTŐK: Bíró Árpád Levente (kultúra)
Simon Judit (esszé, kritika) Traian Ștef (dialog/ párbeszéd)
Ujvárossy László (tervezés, művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Boka László, Kőrössi P. József,
Magyari Sára
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel),
6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej
(2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással
(RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes,
RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával
(Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal
(mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint
az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével.
Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14.
CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben
(Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Markó Béla

Emlékezés egy forradalomra

MARKÓ BÉLA író, költő, műfordító. 1951-ben született Kézdivásárhelyen, jelenleg Marosvásárhelyen él. Legutóbbi kötete: *Egy mondat a szabadságról* (2020).

Irodalom

Mint aki sok mindent kibírt.
Erdőn, mezőn a szörnyű cellabűzt.
Hegyeken, völgyeken a cellahideget.
Éjjelenként ország-világ horkolását.
Csupa várakozás idebent. Éjszaka
a legjobb. Ha végre eltűnik a jelen idő.
Tetszés szerint válogathatsz a múltból.
A lehetséges jövőből. Amíg eláraszt
az ablakon át a fény. A bizalom, hogy
jelent valamit. A remény, hogy majd ti is
ugyanott lesztek. Hogy leálltatok, mint egy
kikapcsolt motor. Pihenő üzem. Ölbe tett
kézzel. Félrehúzva a kályháról a levest.
Mert minden félkész. Az éltetett, hogy
nélkülem ti sem éltek. Pontosabban:
nem változtok egyáltalán. Horkolt itt is
egy ország, elhallgatott, megébredt, aztán
a másik oldalára fordult. Folytatódott, ami
folytathatatlan. Álltam én is. Kivártam.
Mindennél többet ért ez az izgatott tudás,
hogy vagytok. Vártok. Készültök.
A félbehagyott élet. A végig megőrzött
olvasókönyv. A nyitott kertkapu. A vetetlen
ágy. A darabokra tört tükör. Hogy hátha
nem változtunk. És hátha ugyanúgy van
az égvilágon minden. Csak végre már
össze kellene ölelkezni. Visszatenni
a kályhára a fazekat. Elővenni az abroszt.
Letörülni a széket. Már csak babonából is
kidobni az üvegcserepeket. Időnként milyen
jólesett hanyatt fekve, nyitott szemmel
elképzelni a csillagos eget. Vagy valami
hasonló giccset. Hiszen előbb-utóbb nyílik
az ajtó. Végül is mindig így történik.
Most is. Csakhogy hiába hasonlít,
nem ugyanaz a szeretet. Telt-múlt közben
az idő, és ahogy mondani szokták,
ez nem vers, nem irodalom, élni kell.
Nincsen nagyobb bűn, mint a szabadságért
cserébe elvenni valakitől a képzeletet.
Én is szeretlek titeket. De már én sem úgy.

Demény Péter

Margók

Hányszor elhatároztam, hogy most szépen megmargózom a füzeteimet,
új utcákon megyek majd az élet felé,
ott új emberekkel és istenekkel találkozom,
és akkor minden megváltozik,
minden éppen akkor következik be, amikor szükségem van rá,
jó jegyeket adnak a lányok,
a kudarcaim is győzelmi koszorúvá válnak,
aztán mégsem margóztam meg,
és mégsem mentem más utcákon,
de úgy látszik, valahogy megérett bennem a vágy,
mert ennek ellenére új emberekkel és új istenekkel találkoztam,
igaz, nem máról holnapra, életek teltek el,
matrjoska babákban éltem hosszú ideig,
most meg már nem is kell vágynom, minden megtörténik magától,
új margók készülnek, nekem csak írnom kell a füzetekbe.

Irodalom

DEMÉNY PÉTER költő, író,
szerkesztő, a Látó szépiro-
dalmi folyóirat esszéser-
kesztője, 1972-ben szüle-
tett Kolozsváron, jelenleg
Marosvásárhelyen él.

GreCsó Krisztián

Legyél ott

Mennyi oktondi naivitásban, kényelemből fakadó tévhitben éltél. Évtizedeken át azt hitted, és azzal gondoztad a lustaságod, a sértettséged, meg persze a magad elől is gondosan takargatott önhittséged, hogy a nyugalom a te zavartalan kéjelgésedet jelenti. Egy nyugodtan ízlelgetett, olvadóan finom kávé, egy pohár bort a kedves főzőműsorod előtt (ez a gyöngéd, érthetetlen, de a filmre vett hagymapirulás kikapcsol), egy vasárnap délutáni összekacsintást a feleségeddel. Vagy kikapcsolt telefont, a bágyadtan sötétségbe merülő balatoni táj feneketlen bámulását. Szóval, az a nyugalom, hogy uralkodsz, kezekben a gyeplő, és az akarotodnak megfelelően hajlik meg a világ, kenhető a vaj, szeret, akit szeretsz.

Nem csoda, barátom, megértelek, az évek alatt nem vigyáztál magadra. Az ifjúságod, e zöld vadont, szabadnak hitted, és öröknek, és most még ugyan nem hallgatod könnyezve, hogy a szá-

Irodalom

GRECSÓ KRISZTIÁN író, az Élet és Irodalom szerkesztője. 1976-ban született Szegváron, Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Belefér egy picit szívbe* (2020).

raz ágak hogy zörögnek, de kiderült: nem bírsz el mindent. Nem tudod odébb vinni a világot, megtolni a napokat, nem vállalhatsz el bármiféle munkát, mert a stressz ledarál, és eldob, és az ismétlődő rémálmok repetitív rettegésében találsz magad. Egész éjjel ugyanazt a jelenetet vetíti az agyad, ugyanazt ezerszer, és a végén már könyörögsz, „akkor inkább haljak meg”. Gyöttrő lassúsággal még az álmodban is feladod. Nem lehet felfeszülni a szivárványra, és azzal biztatni magad, hogy meglesz a jutalma, hogy az a lebegő bárányszőnyeg, a kompenzálás, meg az elengedett napok gyógyírként működnek majd.

Érdekes, hogy a testeddel kapcsolatban mennyivel hamarabb elhitted, nem lehet vele bármit megtenni. Mert lesz, ami már nem gyógyul meg, úgy marad, ropogni fog, sajogni, dermedt

marad és érzékeltlen. A lelkedet – könnyű pályára feszítve – sokkal tovább szárítottad a tűző napon. Filmgyári munkát vállaltál, multihoz mentél magányos harcosnak, színházi verkleiben tekered a kurbli. És mikor azt vetted észre, hogy nem elég hosszú az este, a jó szó, a finom vacsora, nem elég a pohár bor, vagy a 0.25-ös Frontin, akkor Istent okoltad, a teremtést, a körülményeket, a művészvilágot, az országot, a várost.

Jó, ha tudod, barátom, ők nem törődtek veled. Magukkal voltak elfoglalva, te nem számítottál a játszmában, az se, ha jó neked, az se, ha rossz, a te lelkedről nincs ott leltár, számadás, azt csak te használtad el, te kínoztad így. A nadrágodra, a szemüvegedre, az órádra jobban vigyáztál, mert azt hitted, te ismersz gyógymódokat, és a nyugalom az egy orvosság. Majd a család, a bérelt Jánoshegyi nyaraló, a családi bográcsozás, egy naplemente a teraszon megoldja. Majd befelé figyelsz, jelentsen ez bármit, futást, imát, önvizsgálatot, magányos harsogó éneklést az autóban.

Na, hogy áll a mérleg? Hiába rakod a sok ellensúlyt, egyre több ólomnehéz ákombákom a másikatban, és a szíved semmit sem javul? Nincs jobbulás, se nyugodt alvás, nincs az áhított nyugalom?

Hát azért, barátom, mert a nyugalom nem lehet egyszerre a módszer és igazság, gyógyszer, és maga az egészség, nem lehet a végtelen herdálást percek kuporgatásával megszelídíteni.

Amikor alsós fiú voltál – gombafejű, keszeg testű, tejfölszőke apród –, évekig spóroltál egy ágyra, ami sláger volt az időtájt. Valószínűleg egy hasznavehetetlen bútordarab lett volna, de sose tudtad meg, mert a négyezer forint, amit összeszedtél (akkoriban egy havi fizetés), elkallódott, a családi kassza apád által feneketlené tett bugyra elnyelte, és te hiába könyörögtél, vegyék meg neked az ágyat, hiszen a te pénzed, nem volt miből ágyat venni. Aztán, amikor beláttad, feladtad a vágyaid, akkor azt mondtad, mint egy kis Buddha vagy a lélekvándorlásból a bölcsességét még őrző, koravén kölyök, hogy a családi együttlét fontosabb: menjetek el együtt, a család, a Balatonhoz, legyetek együtt abból a pénzből. Kilenc éves voltál, amikor, te, kis kényszerhős, elvitted a családod nyaralni (szegény anyád hitelt vett fel, mert az apád által elzüllött zsebpénzed a te hősiességed

Ujvárossy László:
Légyott, 2020,
kollázs

dacára se került elő), és a borzalom, ami ott várt benneteket – apád részeg ámokfutása – ijesztett meg először. Talán akkor kezdett szárba szökkenni benned a tévhit, és hízott terebélyes fává, hogy a nyugalom a magány, az elzárkózás, a csönd. A nyugalom az, ha nem bántanak.

Lám, meg kell, hogy kövessetek. Akkor nem is a kényelmességedből fakadnak tévhiteid, vagy nem feltétlenül. Bocsáss meg magadnak, annak is, aki vagy, és annak is, aki most, mint egy skizofrén angyal, hozzád beszél.

Hiszen már régóta tudod, számodra a nyugalom az azonosság, a megélt pillanat: hogy igazán és valódin benne vagy valamiben. Nem kukkol az egód, nincs jelen egy megfigyelő „én”, aki kontrollál, felügyel. És azzal, hogy ott van, nem engedi, hogy egészen megemészd a pillanatot. Hogy tényleg a tiéd legyen. A nyugalom lehet zaj és örület, rumli és kiabálás, a nyugalom lehet egy megcsiklandozott derék és kacagás, a nyugalom lehet egy

kiöntött tál zabkása vagy feldöntött bögre tea, a nyugalom lehet kergetőzés és felborított fregoli, kacagás és csiklandozás, ölelés és éneklés, a nyugalom lehet egy zaklatott tánc, ütemre rázott fej. A nyugalom azt jelenti, hogy ott vagy, igazán ott, belefeledkezve a valóságba, mint egy éteri szeretkezésbe, és a leselkedő „én” nincs sehol. A nyugalom azt jelenti, hogy a felsértett egód, aki már nem győzi sebeit, pihen. Nem pulzál, nem gyulladt. És ha a lányod a hátadra veti magát, vagy megbök, hogy kergesd át az étkezőn és a nappalin, és sikítatok nagyon, akkor nincs egy apró, mégis mindent elrontó kamera a fejedben, a szívedben, vagy ki tudja, hol. Hanem mefeledkezve időről, sorsról, elszalasztott életről, ott vagy, igazán, mindenes-tül, ahol lenned kell.

Tudjál róla, barátom, ez az önazonos lét, ez a megélt élet: ez a nyugalom. A többi cikornya ábránd, vattacukor, olvadt fagyalt. Ne pazarold magad, és ne is szapuld. Legyél ott!

Áfra János

Ha elmondod, felébredsztelek

Folyamok fakadnak koponyavarraton,
sós szájból szó, sivatag ébred,
megcsikordulnak a varjak szárnyai,
leomlik ég, beszakad tekintet.

Mi kúszik át két kiapadt szemüregen?
Ki hallgat bagolysírást a sötétben?
És ha elnyel engem is ez a súlyos síkság,
hordanak-e ide földet és fényeket?

Te fejben érlelt régi fejszecsattogás,
nyílásokon elszivárgott émelyítő gáz,
megfolyt, elsodort fáradtság és forma,
nem halkul visszhangod belém szakadva.

Ti burjánzó gombák, baktériummiriád,
szervekből felcseperedett ezernyi rovar,
és a rajtuk lakmározó világtalan vakondok,
engedjétek ki magatokból az anyagot,

hogy mi rég volt, hadd szerveződjön vissza
a lassan tisztuló ölbe, deres csontokra.
Ami megfakult, elfeketedett, kikopott,
most lüktessen a virradatban újra.

Könyv már becsukva, elrakva feszület,
jusson levegőhöz a néma döbbenet,
elásott anyám, kelj fel, és mondd el,
mi legyen, jósold meg újra az életem.

ÁFRA JÁNOS költő, műkritikus, szerkesztő, 1987-ben született Hajdúböszörményben, Debrecenben él.

 Irodalom

Láng Orsolya

Személyes okok

mögött állhat egy szakadék,
egy hófödte táj, amelyben apró lábnyomokat
ejtett egy éjszakai állat. Selyemfényű hegek.
A szakadékban heverhet valaki, és akkor
fent, a peremen csúszásnyomok és kisebb
kőomlások vannak, vagy nem hever senki,
és akkor fújja az árvalányhaját a szél. Vagy
tavasszal az ezerjófűt. A hófödte táj is lehet
érintetlen, de akkor a személyes okok valaminek
az elhallgatását leplezik. Személyes ok lehet
egy ember, akitől azért félünk, mert nem tudja
megvonni a határt szeretet és hatalom között.
A szeretet valaminek a visszafogása. Valamit
nem kikötni egy rühes ólhoz, hanem jó szóval
bírní jobb belátásra. Rávezetni arra, hogy nem
veszít, ha nem ugat. Kap enni úgy is. Az üres ól
lehet rögeszme, vagy valami más, ami gátolja
a szabad mozgást. A jó szó pedig átvitt értelemben
is ugyanaz. Ha kifordítunk egy szakadékot, egy
hegyet kapunk, aminek a csúcsán könnyen elfog
a tériszony. Ha pedig a hegyről vesszük le
a negatívot, ismét egy szakadékot hozunk létre,
aminek az aljából feltekintve szédülés foghat el.
És akkor kilépünk vagy nem lépünk ki, elsietünk,
vagy éppen elmulasztunk valamit, mert marasztalt
egy rosszul értelmezett tartozás valaki felé, vagy egy
élethelyzet kátránya tartott fogva. De minden
esetben hivatkozhatunk valamire, mert a hivatkozás
szabadsága mindenkor adott, és legyen szakadék,
hófödte táj, rühes ól, vagy egy másik ember, az igazi
személyes okok kimondatlanok maradnak, mert
mindenkinek elegendő oka van a hallgatásra.

Irodalom

LÁNG ORSOLYA költő, író,
vizuális művész, 1987-ben
született Szatmárnéme-
tiben, jelenleg Budapes-
ten él.

Vida Gábor

A menedzser füveskönyve

Váradon látszik, hogy volt jövő. (én)

Amikor a tavasszal fél évesnél alig hosszabb főszerkesztői tevékenységemről a Hivatalnak el kellett számolnom, és bekarikáztam Marosvásárhelyre, tapasztaltam, hogy autó nélkül a város lakhatóbb. Mindenki betartotta a közlekedési szabályokat. Éppen vihar támadt, lett egy kis eső, de ez a klímaproblémát nem oldotta meg. A beszámolómat (*raport managerial*) vegyes bizottság értékelte ki, egyesek a helyszínen, mások egy videórendszer túoldalán hallgatták – ez még újdonság volt. A gondolataim is vegyesek voltak. Elolvastam a törvényt, hogy minek alapján mondjam, amit hallani szeretnének, mert hogy mi van, arra nem kíváncsi a Hivatal, ezt Shakespeare-től tudom. Mivel a törvény fölött nem állhat senki, mindenki a törvény alatt áll. Romániában nincs kultúra-törvény, de menedzser-törvény az van,

10 Irodalom

VIDA GÁBOR író, szerkesztő, a *Látó* szépirodalmi folyóirat főszerkesztője, 1968-ban született Köröskisjenőben, jelenleg Marosvásárhelyen él.

ennek alapján dolgozom én (is). Szórakoztató olvasmány, bár egy ideje aggódom, hogy nem vonatkozik rám ebből semmi. A magyar irodalomra egyáltalán. Ha legalább a románra vonatkozna, annak is örülnék, *Weltliteratur*... Nem baj, hogy a törvény nem szabályozza az irodalmat, de nem is tud arról, hogy van ilyen.

Szerencsére járatok pár francia lapot – baloldal, rendszerkritika, ahogy azt kell, világirodalom. Egy tanulmány szerint a kortárs menedzseri gondolkozást a hadsereg észjárása befolyásolja. Áthatja, mondhatni, a logisztika, főleg a második világháborúban használt amerikai – *second hand*. Az ember mindig egy kisebb vagy nagyobb partraszállási gyakorlatban vesz részt, ha akarja, ha nem. Az autógyártás katonai jellegű buli, a tömegközlekedés, a gyógyítás, a bank. Egy zenekar is katonaság, rend van és tisztaság. A filmgyártás. A szín-

ház. Az irodalom is? Miért pont ez ne? Vannak jó háborús regények és versek, dalszövegek, librettók. Zrínyi Miklós is katona volt...

Mondja, főörzs, ez a sok vászon hogy fér bele abba a kicsi zsákba? Emlékszik még valaki Pitkinre? Közlegény, ez nem vászon, ez selyem! Nem voltam ejtőernyős, de többször néztem végig a csomagolást. Unalmas, de rendnek kell lennie, jelentem alássan! Az a sok szó egy ilyen vékony papíron. Selyemszavak és kender meg daróc, batiszt és tafota, bársony. Fordítsa rímtelenül...

Legutóbb, amikor az Írók Boltjába vittem a *Látót*, lementem a piacra és vettem spárgát (madzagot, zsineget), hogy össze tudjam kötni a csomagot, pakkot, málhát. Amíg járt, repülővel vittük a *Látót* Pestre, ha nem is mindig. Ez volt a legolcsóbb, saját zsebből oldottuk meg. Olcsóbb a postánál, postaköltség nincs, ehhez másik törvény kellene. Akinek nincs lova, járjon gyalog! Mióta a román is jogásznemzet, mint a magyar, a világ nem lett jobb, de bőségesen változékony jogi szövegeket lehet értelmezni. Vihogok, amikor leírva látom, hogy: *grupul de țintă – célcsoport, target group*. Nem én találtam ki, ezt így kérik. A *Látó* szépirodalmi folyóirat célcsoportja. Ha Várad fölött kinézek a repülőből, elképzelem azt a Liberatort 1944-ben...

Hogy fér be az a sok papír ebbe a kicsi hátizsákba? Plusz a fogkefe. Stratégia kérdése. Céllra tarts! Stratégiákat alkalmazunk, célokat és részcélokat tűzünk ki, kockázati tényezőket elemzünk, a kockázatok csökkentésének stratégiáit kidolgozzuk, megvitatjuk. A stratégiák végrehajtásához taktikákat keresünk, a taktikákhoz résztaktikákat, B-tervet, aki olvasott Dürrenmattot, az tudja. Mindezekről táblázatokat és beszámolókat szerkeszttek. Minden részlegnek felelőse van, munkavédelmi felelős, korrupcióellenes bizottsági elnök, tűzoltó felelős, nincs is annyi ember, ahány részleg. Időnkénti konzultáció, felkészítő programok, tanfolyamok, beszámolók, füzetek, kimutatások. Aláírva minden és határidőre lepecsételve, nem is kell már pecsét Romániában, de az egy másik törvény. A részlegvezetők munkája kiértékelve, egytől tíz pontig osztályozva, aki hetesnél kisebb jegyet kap, az

mehet spárgát szedni, vagy madzagért a piacra, zsinór, zsinór, cérna. Szerkesztőbizottság is van (*consiliu redactional*), majdnem kihagytam. Mindezt egy összegző jelentésben megírtam ékes román nyelven, a *szárnysegédem* átnézte, hogy ne legyenek helyesírási hibák. Kihúzta belőle a megjegyzést, hogy a törvényt csapattisztek írták, nem vezérkariak. Fölösleges bosszantani a rendszert. A tűzoltó készülék biztosítószege olyan, mint a kézigránaté. A jövő évi raportban 33-szor fog szerepelni a *pandémia* szó. Ez – jelentem – stilisztikai ügy. Caragiale-idézet lesz a mottó.

Vidéken élni jó. Pesthez és Bukaresthez képest az ember mindig vidéken él, de amikor Marosvásárhelyhez képest is... A szomszéd falu – azért kezdtem új mondatot, mert az előbbit nem tudtam befejezni, Nagyadorján még csak nem is a szomszéd, hanem innen a második falu, abban hasonlít sok más zsákfaluhoz, hogy nincsen bolt, iskola, pap, kocsmá, nincs ott semmi. Viszont abban különbözik a többi zsákfalutól, hogy ott is lakik egy kultúrmenedzser, akire ugyanaz a szabályzat vonatkozik, mint rám, nevezzük magunk között Gáspárik Attilának, ő a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház igazgatója. Mondta, hogy kövessem a törvényben rögzített útmutatót, ha úgy írom meg a beszámolót, lesz vagy harminc oldal. Ne reméljem, hogy valaki elolvassa, ne is aggódjak. Én tudom, hogy minden jelentést elolvas valaki – előbb vagy utóbb. A szabadidejében ő is lelkesen kutakodik a ránk maradt archívumokban (CNSAS). Van azokban sok furcsaság, meg szemétség. Ajaj, áoleu. Az elmúlt három évtized elég lehetett volna, hogy minden erdélyi notabilitás elmesélje, volt-e meghitt kapcsolata az archívum munkatársaival. Néhányan el is mesélték. De az idő soha semmire nem elég, tudjuk. Nagyanyám szavajárása: nehogy a híred előbb érjen haza, mint te! Van egy történet is erről. Egy Juszuft nevű ember elvitte a fiát a kórházba. Míg a purdét ápolták, civilnek öltözött orvosok beszélgettek vele, hogy mi tudomással bír az egyik névtelen illegális szervezetről? Nem bírt semmilyenel, de fölkelte az érdeklődését. A gyerek megjavult, és mielőtt elengedték volna, nyomatékosan megkérdezték Juszuftól: otthon elmondod, hogy *velünk* beszélgettél, vagy mondjuk el *nekik* mi?

Legárvábbak azok, akiknek még dossziéjuk sincs, mondtam Gáspáriknak a tavasszal. Képzeld el egy ezredest, akinek nincs tiszti kartonja, micsoda identitáskrizis! Beszélj valakivel, és – tiszti – becsületszavára mondja, hogy nem (volt) tiszti. John le Carré azért sértődött meg, mert kirúgták. Ettől lett világhírű, jól is írt különben,

sőt. Ezredesként a kutya se hallott volna róla. Aki boldog, az nem ír, mondta Márai. A dolog ennél is összetettebb. Vannak Romániában falvak, ahol nem is számít embernek, akinek legalább egy őrnagy rokona nincs. Magyarországon is vannak falvak meg rokonok, ahogy Móríciz írta. Minden irodában van egy alkalmazott, aki nyüszlet, ellenáll, akadályoz, és nem szabad leépíteni, akkor sem lehetne, ha indokolatlanul kihúzná a tűzoltó készülék biztosítószeget, és a habot vagy a port beleengedné a vadiúj lézernyomtatóba. Nem kell jelentenie, nem kell csinálnia semmit, csak legyen

Egy irodalmi folyóirat szerkesztősége bevetésre készülő ejtőernyős alakulathoz hasonlít. Reggeltől estig csomagolják az ernyőt. Na jó, nem estig, hanem délig, és nem reggeltől, hanem tíztől. Nem is ernyőt, hanem szavakat csomagolnak.

ott, az épp elég a szervezetnek és a nyomtatónak. Meghalt szegény le Carré, haragudtak rá a volt felettesei, hogy kifecsegi a titkokat. Túl sokat ezek szerint nem tudott, 89 évet élt. A működés logikáját ismerte és mesélte el pontosan. A szolgálatnál sokat kell olvasni.

A legsúlyosabb bűn, ha valaki *nekik* dolgozik. Erdélyi magyar énképpel ez nem fér össze. SS lehetsz, *ezekkel* együtt soha! Piha! Erre még Bőjte Csaba is nehezen adhat feloldozást. El lehet képzelni, amint a tiszt éppen azt a gyónást hallgatja le, amely keretében őt gyónja meg valaki, mint egy színésznőt. Együtt suttoghatják a penitenciát... Másutt ez nem olyan súlyos, a haza érdekében kellemetlen feladatokat is elvégzünk, apróbb és nagyobb aljasságokat, mert a patriotizmus amorális. Erdélyben hogy áll a haza? Effélékről beszélgettünk, amikor az *Obiectiva Teodora* című rádiójáték elhangzott. Nem tudom, jó volt-e. Mondtam régebb sokaknak, írják meg a könyveiket, mert a tisztok nem írják meg helyettük. Ezt szinte megírták, olyan is. Le Carré biztos nem így csinálta volna. Lett nagy sajtóvita. A darab (és a vita) a kukkolásról szól: van, aki élvezi, és van, akit felháborít. Ha kevesebb kötelező hazugság volna élesre töltve a (romániai) magyar társadalomban, ez a

darab sem durran akkorát. A tiszték a hazugságainkat használják – velünk együtt. Van olyan is, amikor csak érvényesülni akarunk, legtöbbször az van. Juszuft melléleg nem (csak) az orvoshoz vitte a fiát, hanem a kurvákhoz (is) járt, ezt mindenki tudta, csak a felesége nem.

Nem volt az vajon luxus a régi rendszer számára, hogy minden lapnál dolgozott egy ezredes? *Sinistra körzet*. Senkiből nem lett le Carré. Arra is gondoltam, hogy régen azt a jelentést, amit egy mai kultúrmenedzser ír meg Romániában, tíz ember hordta össze. Mutattam nemrég a tévéseknek a bekötő utat, amelyből egy kilométer annyiba kerül, mint egy irodalmi folyóirat éves költségvetése. Gáspárik házáig tőlem öt kilométer. Kis- és Nagyadorjánban 2011-ben 191 ember lakott összesen, ma már kevesebb. A *Látónak* tízszer ennyi állandó olvasója van. Nem kellene beszélni erről, ha a hatékonysági mutatókat nem kérné olykor a Hivatal, a dokumentálható számokat, a dolgok mérhetőségét. A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház évente 60 ezer jegyet ad el, vagy többet – a *vásárlónak*. Mert a néző a H számára csak vásárló, a H-t nem érdekli, hogy megnézi az előadást, vagy a jegyet a kukába dobja, a H-t nem érdekli, hogy mit vásárol, csak az, hogy mennyit fizet, a H-t nem érdekli, hogy lyukas a szőnyeg. A H-t nem érdekli, hogy a *Látó* felhasználója olvasó (*beneficiar* – mai magyar nyelven *haszonhúzó*, húzni szabad, élvezni nem, *kedvezményezett*, ilyen is van). A H-t nem érdekli, hogy a felhasználó tud-e olvasni, az sem érdekli, hogy hány évig kell ezt tanulni és tanítani. Az adorjáni úton naponta 12 autó – ebből 1 tejes –, 2 traktor és 5 bicikli jár. Ezek mind felhasználók (*beneficiar*), az utat használják (fel). Juhostúl, kutyástúl, medvéstúl lehetnek úgy ezren (1000). A

12

Nem mondom, hogy ne legyen aszfalt, viszont azt, hogy ne legyen folyóirat, színház és kultúra, egyre többen mondják.

Látót többen olvassák, esküszöm. Nem naponta, de van ilyen nap – a medve se jár mindig. Nem azt mondom, hogy Adorján felé ne legyen aszfalt, csak hát a számok és az emberek. A számok nem hazudnak, a számokkal áztatjuk magunkat. Régebb köves út volt, akkor még működött az iskola. Mióta leaszfaltozták, eső után akkora latyak van, hogy a múltkor is elakadtam. Autóbusz itt soha nem járt.

A számok és a mutatók, a közpénz, a jaj, áóleu. Juszuft, elmeséled a feleségednek, vagy elmeséljük mi?

A tavaszi *nagy karantína* (karantén) idején vidéki birtokosok módján éltünk, Csehovról meg Shakespeare-ről beszélgettünk, könyveket cse-reltünk, kerti munkákat végeztünk. Gáspárik néha verseket mondott, áriákat énekelt, eredetileg színész. Ha elfáradtunk, szalonnát sütöttünk. Nem szidtuk, hanem elemeztük a rendszert, mert mindig van, és mindig rossz. Ha nincs, akkor anarchia van, az se jó senkinek, valamiért az se tud sose jó lenni, ha a rendszer jó. Horthyról is beszélünk, Trianonról meg a román királyokról, Nicolae Iorga és Zelea Codreanu, igény van megint fasizmusra, Horthy nem volt erdélyi, de Szálasi bizony... Ha ezt lehallgatnák, mondta Gáspárik, tanulhatnának is belőle. Minek? Technikailag egyszerű, operatív szempontból érdektelen. Juszuft is az volt, bár ezt nem tudta magáról. Üldözték, hát ellenállt. Később kitelepült, azóta harsog és küzd, mint aki jól akarja végezni a dolgát, mindig is erre vágyott.

Közben mi élünk, mint a székelyek Biharban, vagy a bihariak Székelyföldön – egy kis transzilvanizmus. Lakik az udvaron egy hülye mókus, a padláson a poliuretán szigetelést rágja. Másutt a harkály nem fér meg a műanyagtól, úgy dolgozik, mintha kicsomagolná a házat. Meg vannak bolondulva az állatok is. A *nagy karanténban* kirándulni sem volt szabad, reggel végigsöpört a rendőrautó a főutcán: maradjatok otthon! Minek kell falun szirénázni, ha senki nem jár az utcán, azt nem értem, itt a román himnusz nem bömböltették, áldja meg őket az Úr, de a kutyák frászt kapnak. Fordulván a rendőrök hazamentek, mint akik jól végezték dolgukat, én pedig elindultam az erdőbe. Csend volt, a vad nappal is mozgott, szarvasokat fotóztam közelről, és életem legnagyobb anyamedvét bocsostól. Nem voltam célszemély nekik, észrevettek, elfutottak.

Nyár derekára már tudtuk, megint lezárás lesz, érteni véltem, hogy mi baj van az egészszel. Tavasszal azt vártuk, hogy legyen vége. Most már tudjuk, hogy nem lesz. Ez így akármeddig eltart-hat, és jön a következő. Át kell fogalmazni, hogy mit akarunk az élettől, ha ilyen. Nem fogunk éhenhalni, gáz is lesz, meg villany elérhető áron, egyelőre. A többit kell újragondolni, és az értelmét. A dolgok értelmére vonatkozó kérdéseket. Aztán egy augusztusi hajnalon a Fogarasi-havasok lábánál ültem, Babits is járt arra, de nem

szerette. Félig elnéptelenedett falu, nem szász, nem is magyar, hanem román. Amerre kerekkeztem, elvadult táj, itt-ott villanypásztor, marhák, a kukorica szélén medveszar. Forgalom alig, tűrhető utak, néhol aszfaltoznak is. Erdély gazdagabb része volt ez mindig, és még sose láttam ilyen üresnek és elhagyottnak, mert az volt. Azóta is fogalmazom, hogy ezek a románok, akik még nem is olyan régen itt laktak, és ugyanúgy dolgoztak, mint a szászok, és majdnem olyan régóta, mint a magyarok, egyszer csak nem látták már értelmét annak, amit emberemlékezet óta csináltak, pedig a nemzeti identitásukban őket nem háborgatta senki. Régebb felkészültek az ünnepre, megülték, kipihenték, azután készülni kezdtek a következőre, és az ünnep mindig pon-

tosan érkezett, hogy fel tudjanak rá készülni. Az ünnep az a megújulás, amely után előlről lehet kezdeni azt, amit mindig is csináltunk. Nem azért jön el, mert várjuk, de ha nem várjuk, sosem fog eljönni. *Take your time.* Használd az időt, töltsd ki az időt, hogy ne legyen üres. Töltsd ki magaddal és mindazzal, ami körülvesz. Ne aggodalmaskodj!

Egy ideje nem veszek már fenyőfát, az erdőben van egy borókabokor, nyesek róla ágat Karácsony előtt, vízben tavaszig kitart. Fagyöngyöt is szedek. Szerencsét hoz, mint a bazsalikom, a rozmaring, a sáfrány és a rókagomba; mint a szilfa, a som, a juhar és a tölgy; mint a kikerics, az ibolya és a katáng; gyógyít is, mint az összes többi növény meg a fűvek és a könyvek...

Nemes Z. Márió

Hampsteadi tavasz

Enyhén lejtő, ápolt zöld pázsit.
Távolabb egy ember nyírja a fűvet.
Alacsony traktoron ül,
pöfögése alig hallatszik el idáig.
A sövényen feketerigók kergetőznek.

Éhes vagyok.

Két lány ment el az előbb mellettem.
Összenevettek a hátam mögött.
(A krikettpálya drótkerítésébe
kapaszkodtam.)
Messzebről is visszavihogtak.
Tenni kellene valamit.

Nemsokára nyílni fog a tulipán meg a kapor.

Minden nap locsolni kell a drótkerítést,
hogy gyorsabban nőjenek a tüskék.

Irodalom

NEMES Z. MÁRIÓ, költő, kritikus, esztéta. 1982-ben született Ajkán. Legutóbbi kötete: Ektoplazma (képzőművészeti írások, Symposium, 2020). Budapesten él.

Babiczky Tibor

Atlantiszi költők antológiája

Téli dal

Csődöt mondtak a jósok – hiába hajolnak
már kiontott bél fölé, hiába
nézik a madarak röptét,
arcuk csupa víz.

És a bor, mit a mámor és feledés tőkéje
termett, békét kötni a sorssal, most
szomjam nem oltja, s idegen, sós
ízt hagy a számban.

Mindez ha igaz: amit éreztünk eddig, mind
tévút és csalás, és ha megyünk is,
egyhelyben jár a láb, s nem jutunk
el haza többé.

BABICZKY TIBOR költő,
1980-ban született Szé-
kesfehérváron, Budapes-
ten él.

Irodalom

A háború első napja

Arról szólt a barátom – hallgatnom kellett, a barát
szolgál –, hogy a nője a leggyönyörűbb a világon.
Hittem is, nem is – ami bennem van, nem az isten.

Láttam a nőt már persze itt-ott felbukkanni a házban,
szép is volt, de hogy ő-e a legszebb – mégis: ki szerint?
És a barátom mondta, lessem meg hát meztelenül,

látva a testét majd tudni fogom, mi a szépség.
Kényszer volt, néztem, s végül – amikor kiosontam –
észrevett a nő. Szép volt, nem tudom, szép-e eléggé.

Azt mondta, így még meg nem alázták, döntsem hát el, hogy
én ölöm meg a férjét, vagy átadom önként
életemet. Messze járt minden isten. S a szája közel volt.

Ünnep

Nem megy ki a fejemből az az argoszi testvérpár –
hány „barát” s „rokon” hullt ki pedig már gondolatomból
eddig nyomtalanul, s ez a két fiú senki nekem.
Mégis – nem telik el nap – a sorsuk jár a fejemben.
Anyjukat, Héra ünnepén, vitték volna szekéren

végig az úton, egészen a szentély kapujáig,
ámde az ökrök a földről nem értek vissza időben.
Önmagukat fogták be a hámba, s elhúzták a kocsit
negyven sztadionra a háztól, a lakásig, ahol
Héra – beszéltek – évente pár napot eltöltött.

Ember imádott embert, és összeborult a tömeg,
látva a testvérpár erejét, és a kitartást.
S fordult az anya – érezve a fényt – a szoborhoz,
s kérte nekik – a fiúknak – sorsból a legjobbat.
Azt követően, hogy szólt, két fia holtan esett el.

Szántó T. Gábor

Titkaink, 1973

Már iskolás vagyok, nagyfiú. Apu és anyu leültetnek a nagyszobában. Apuval az asztal két végén ülünk, anyu középen, a kanapén. Valami komoly dologról akarnak beszélni velem, akkor ültetnek le így. Most nincs sietség, abból is tudni, hogy fontos, de ha fontos dologról van szó, amúgy is mindig előre szólnak. Meghallgatom őket, bár az ilyen beszélgetéseknél mindig félek egy kicsit. Ha valami egyértelműen jó dolog lenne, azt egyszerűen megmondanák, nem kerítenének köré ilyen izgalmakat. Ilyenkor mindig el szokták mondani, hogy engem felnőttként kezelnek, amire büszke lehetek. Általában titkos dolgokról van szó, és apu kezd beszélni. Most is.

Úgy gondoltuk anyuval együtt, hogy meg kell tudnod néhány dolgot.

Anyura néz, aztán újra rám, és folytatja.

Irodalom

SZÁNTÓ T. GÁBOR író, a Szombat főszerkesztője, 1966-ban született Budapesten, ott él ma is.

Tudod, fiam, a mi apukáink, az anyué is, az enyém is, meghalt a háborúban. Erről talán már meséltünk neked. Fegyvertelenül kergették ki őket a frontra. Hogy miért nem volt fegyverük, ha katonák voltak? Ne türelmetlenkedj, próbáld végighallgatni. Hogy mondjam, hogy értsd? Nem adtak nekik. Mert zsidók voltak. Pont ez az, amiről beszélnék. A zsidó régi vallás, nagy kultúra, nincs mit szégyellni rajta. De mi nem vagyunk vallásosok. Nem hiszünk Istenben, mert ha hagyta megtörténni azt, ami történt, akkor... Mindenesetre tudnod kell, bennünket, a nagyiekkal, ezért deportáltak. A lágerekben, ahová a zsidókat vitték, sok embert megöltek. A családból is. Gázzal megfojtották őket. Ahol mi voltunk, ott nem voltak gázkamrák, de ott is haltak meg emberek. Az anyu nagypapája nagyon idős volt, ő még a vagonban... Amikor elvittek bennünket, fiam, kisebb voltam, mint te most. Bizony. Hogy miért mondjuk ezt el neked? Mert felnőttként

kezelünk, és tudnod kell. Ma is vannak olyanok, akik nem szeretik a zsidókat. Az iskolában is előfordulhat ilyesmi, az osztálytársaid, esetleg még a tanárok között is. Sokan irigyek a zsidókra, mert általában szorgalmasak, tanulnak, nem isznak. Többre viszik, mint mások. De mi nem annak alapján ítéljük meg az embereket, hogy mi a vallásuk vagy a származásuk. Mindenki egyenlő, ezt jól jegyezd meg. Azzal, hogy valaki zsidó, nem kell dicsekedni, de szégyellni se kell. Anyuval úgy gondoltuk, hogy beszélünk kell veled erről. Meg kell tanulnod kiállni magadért. Ha valaki... Ha bárki bántana emiatt, ne hagyd magad.

Apu elhallgat, komolyan néz.

Komoly arccal hallgatok én is. Melegem van. Érzem, hogy forró az arcom, de nem akarom, hogy lássák rajtam. Valami történik, valami igazi, különben velünk soha nem történik semmi. Visszafojtom a levegőt, erősebben feszül a mellemben, mint amikor edzésen víz alatt úszunk és összeszorul a gyomrom. Hirtelen mintha minden megmozdulna, ők távolodnak, én kicsi leszek. Tudom, hogy komolyságot és nyugodtságot várnak, ezt szeretik, ezért hallgatok, de mintha valami kettéválna bennem, és szakadék támadna közöttük. Egyszerre büszkeség és rettegés fut át rajtam. Valódi titkot osztottak meg velem, de senki nincs, akivel beszélhetnék róla, rajtuk kívül. Legszívesebben ordítanék, de nem mutathatom ki. Azért is rám szóltak, sőt rám kiabáltak, amikor régebben sírtam, toporzékoltam. Nem szokás, vegyek nagy levegőt és hagyjam abba. Apu *A pompeji katonát* mesélte régebben, ami a kedvenc története, kicsit mintha ő is olyan lenne, hát én is csak állok őrhelyemen mozdulatlanul, míg jön a láva, a forráság, de ez belülről jön, kívül sem látszik, hűvös vagyok, bólogatok, mint ő.

Mit mondhatnék? Anyu is hallgat. Miért mesélik ezeket? És miért ilyen arccal? Én nem tehetek róla, hogy mi zsidók vagyunk, és arról se tehetek, hogy megölték az apukájukat. Nem is ismertem őket. Azt se pontosan értem, mi az, hogy zsidó. Ráadásul, ha azt mondja, nem kell vele dicsekedni, de nem kell szégyellni sem, az azt jelenti, hogy jobb, ha nem beszélünk róla, ami viszont azt jelenti, hogy mégiscsak titok. Olyan,

mint a lakásügy. Arról se szabad beszélni mások előtt. A lakásügy az valami olyasmi, hogy a nagy majd odaköltözik hozzánk, a lakását az anyu nevére írják, hogyha majd meghal, ne kelljen fizetni utána, mert az több, mintha ajándékba adná, de ezt se pontosan értem, csak azt, hogy az ember így gondoskodik az utódairól. Spórol nekik. Ha gyerekm lesz, én is a nevére íratom a lakásomat. De ez is családi ügy, mint a zsidóság, másoknak nem kell róla beszélni. Nem értem, miért kell nekem ilyenekkel foglalkoznom, miért nem mehetek focizni az udvarra.

És egyáltalán mi az, hogy zsidó? És ha ez is, meg a lakás is szabályos, akkor miért kell titkolni? Vagy lehet, hogy mégsem egészen az? Biztos nagyon fáj nekik, hiszen ezért bántották őket, meg az ő szüleiket, ami igazságtalanság. Mert így születtek, ők is a szüleik miatt voltak zsidók, nem az ő hibájuk. Ha valaki betegnek születik, azt sem szabad kicsúfolni, szeretettel kell vele bánni, ahogy anyu az intézetben a gyerekekkel. Igaz, én félek tőlük, amikor megtapogatnak, mert olyan furcsán néznek ki, furcsán beszélnek, és néha piszkos a kezük meg az arcuk, és taknyos az orruk. De nem szabad velük éreztetni, hogy mások.

És mi? Mi a baj velünk?

Látszik rajtuk, hogy kellemetlen emlékek ez a zsidóság. A gyomrom is összeugrik tőle. Én biztos nem beszélek róla, nem is kérdezek. A deportálásról sem. Filmekben különben már láttam. A nácik a tévében hangosan kiabálnak, durvák, a kutyaik is úgy ugatnak, hogyha német beszédet

hallok, mindig eszembe jut a kutyaugatás. Svájnund, ilyeneket kiabálnak. De hogy engedhették be ide őket? Hol voltak akkor a magyarok? Ráadásul voltak magyarul beszélők is, fekete egyenruhában. Nem értem, hogyha a krimiket nem engedik nézni, ezeket miért engedik? És miért vagyok kíváncsi rájuk, ha félek tőlük? Ezekben sokkal több a halott. És miért beszélnek egyáltalán ilyesmiről, ez sokkal félelmetesebb.

Szemétséget csináltak velük. De akkor miért ilyen csendben és szomorúan mondják? Miért bólogatnak hozzá, mintha ez olyan természetes lenne?

Apu most azt is hozzáteszi, hogy egy kicsit önállósodnom kell, elvégre ők sem élnek örökké. Meg hogy meg kell tanulnom egyedül lenni, és vigyázni magamra. Különben is kerülhetek még olyan helyzetbe, amikor a magam erejéből kell helytállnom, nélkülük. Akár az iskolában, akár máshol. Ezt is mondta már, de most félelmetesebb. Ennek egyik első lépése, hogy tanuljak meg végre egyedül aludni.

De mit csináljak, ha nem tudok. A sötétből mindig feltűnhet valami. A sötétben, úgy érzem, én is eltűnhetek. És ezt az egészet, amit elmondtok, nem értem. Hogy valakit olyasmiért büntetnek, amiről nem tehet. Mert eddig azt mondták, az ember csak azért felel, amit ő tesz, minden más igazságtalanság. Olyan nincs, hogy valakit csak úgy megölnék.

Vagy mégis?

17

Ujvárossy László:
Penderecki Dies Irae
(Auschwitz oratorio),
digitális grafika

Benedek Szabolcs

A költészet hatalma

Ha akkoriban létezett volna ez a kifejezés, Emma elmondhatta volna az unokáinak, hogy egy időben ő is a rock and roll életforma szerint élt. Amúgy nekik is Emmának kellett őt szólítani, a „mama” megszólítás ellen tiltakozott. De ha valaki netán Emma néneinek nevezte, akkor is nemes egyszerűséggel elküldte az illetőt az anyja picájába. Mintha ezzel is ágálását kívánta volna kifejezni a rohadt idő könyörtelen múlása ellen. Beleakart ragadni örökre a pillanatba. Például onnantól fogva, hogy fölhagyott a színészkedéssel és férjhez ment, nem bukkant föl a színháznak a környékén sem.

Amit nem volt egyszerű megvalósítani, elvégre a színház a város egyik hangsúlyos épülete volt, pár lépésre a történelmi városközponttól, a folyóparti sétányra vezető utcában. A klasszicista épület elég messze esett a pályaudvartól ahhoz, hogy

Irodalom

BENEDEK SZABOLCS 1973-ban született Budapesten, egy szolnoki kitérő után most is ott él, prózát ír.

az angol és amerikai bombák ne okozzanak benne kárt, 1956 októberében viszont az események egyik központjának számított – egy forradalom soha nem szűkölködik teatrális jelenetekben, a színészek pedig a harcias szavalatokon túl a Nagy Honvédő Háborúról szóló importdarabokban megtanulták, hogyan kell a fegyvert legalább úgy tartani, mintha használni is tudnák –, így hát amikor a városba bevonult a Vörös Hadsereg alakulata, egyik első cselekedetük az volt, hogy néhány jól irányzott lövéssel a színház körül megmutassák, ki az úr a háznál.

Emma nyugodtan mehetett volna nem csupán a színház környékére, hanem magába az épületbe is. Közepes tehetségű, vidéki színésznőként se hangját, se mozdulatait nem rögzítette bakelit-lemez vagy celluloidszalag, nevét egyszer se hozta le a Színházi Élet, egyedül a helyi sajtóban közöltek mértéktartóan lapos kritikát az alakításairól,

amihez időnként csatoltak egy-egy műtermi fotót (a színpadi fényképezés még gyerekcipőben járt). Ám mindezek idővel hozzáférhetetlenné váltak. A régi vármegyei lap megszűnt, és bár évfolyamait bekötte őrizték a könyvtárban, aki jót akart magának, nem kérte ki tanulmányozásra. Amelyik számai meg is maradtak itt-ott a lakosság kezei között, azok spájzok polcain vagy fonott kosarak aljában végezték, azzal a célfeladattal, hogy az eger a megsárgult papírra és ne a nehezebben takarítható nyers deszkára szarjon, a piacon vásárolt zöldség és gyümölcs, esetleg az összetört tojás leve pedig szintúgy az újságot kenje össze, ne a kosarat.

Emma visszavonult, a színpadias gesztusokkal azonban továbbra sem szakított. Élete végéig imádta a teatrális jeleneteket, a legapróbb ügyekbe képes volt látványosan belehalni, és a legkisebb dolgokat is föl tudta akkorára fújni, hogy ha a drámairodalom klasszikusai látják, elégedetten csettintettek volna. Legnagyobb alakításait nem a színpadon vitte végbe, hanem odahaza, családjá körében, ahol egyetlen szempillantás alatt átment tragikából komikába, majd onnét vissza. Ha kellett, szenvedélyes, érett feleség volt, máskor zsémbes feleség, esetleg szeretetteli, elbűvölő nagymama, avagy rémes anyós. Soha, egyetlen pillanatra nem bírt kiesni a szerepjátszásból, senki, föltehetően ő maga se tudta, melyik az igazi arca. Az is lehet, hogy olyan nem is volt – mielőtt bárkinek megmutathatta volna, gyorsan keresett egy maszkot, ami mögé bújhatott.

Hivatalos titulusa háztartásbeli lett. Ez megint csak váltás volt azután, hogy addigi életében modern és független nőnek tartotta magát, aki fittyet hány a konvenciókra és a külvilág elvárásaira, mi több, gyakran azokkal szemben kezeli a dolgait. Mivel a színészetten kívül tanult szakmája nem volt, vén fejjel pedig esze ágában se volt az iskolapadba visszaülni, leginkább otthon tevékenykedett, ami alatt az értendő, hogy napjában többször is megcsinálta a toalettjét, és többször is újraolvasta a magyar és a világirodalom klasszikusait. Onnantól a férje bírói fizetéséből éltek. Jobbára, merthogy ne unja el teljesen magát, Emma időnként alkalmi munkákat vállalt. Például pártügyekben elfoglalt elvtársak és elv-

társnők gyerekeire vigyázott, akiknek szülei némi jóleső pikantériát is láttak abban, hogy egy önként deklasszálódott hajdani színésznőt alkalmaznak dajkaként. Emma különben, ha nem is tudott pedagógiai és pszichológiai értelemben bánni velük, a maga módján szerette a gyereket. Ezt ő is meglepetten fedezte föl fia születése után. Messze nem volt az az ósanya típus, tőle például egészen addig szipoghatott egy gyerek taknyos orral, amíg végül meg nem unta és zsebkendőt nem adott neki. Ellenben szerette, hogy olyan kicsik, szerencsétlenek és elesettek, meg hogy nem kell komolynak lenni a társaságukban. Ennek megfelelően szívesen mókázott velük: verseket mondott, énekelt nekik, és arra is tökéletesen alkalmasnak bizonyult, hogy egy-egy iskolai ünnepségre fölkészítse őket, hiszen néhány óra alatt beléjük verte Ady Endre *A csillagok csillaga* vagy Majakovszkij *Beszélgetés Lenin elvtárrsal* című versét, amit aztán a kis delikvens akkora átéléssel, szabályos tagolással és hanglejtéssel adott elő, hogy a büszke szülők meghatódva zsebelhették be feletteseik a tökéletes ideológiai nevelésre vonatkozó dicséretét.

Emma amúgy nem politizált. Színésznő korában se érdekelték az efféle dolgok. Hitlerről és Sztálinról természetesen hallott, de mindössze annyi véleménye volt róluk, hogy bár különféleképpen vágva viselték, attól az még ugyanolyan bajusz. A férje rimánkodva kérte, hogy ezt a nézetét nehogy merészelje akár nyilvánosan, akár a gyerek füle hallatára hangoztatni, amire Emma kacagva legyintett. Ő a művészetet tartotta a föld sójának, és ha annak szó szerint vett művelésétől vissza is vonult, arra törekedett, hogy magát az életet tekintse művészi eszköznek.

Egyetlen egyszer keveredett bele a politikába, történetesen pont akkor, amikor több mint egy évtized után ismét a színház körül járt.

1956 októbere volt, és habár a városban viszonylagos nyugalom honolt – fegyveres összecsapásokra itt nem került sor, a forradalom hevületét egy-egy spontán népgyűlésen kívül leginkább az jelezte, hogy a helyiek megdobálták a szovjet katonai konvojokat, a pályaudvaron pedig fölfestették a vagonokra, hogy RUSZKIK, HAZA! –, minden napra esett említésre méltó esemény. Az emberek folyamatosan az utcán voltak, onnét szedték össze a híreket, és ahol sokan összegyűlnek, előbb-utóbb történik valami. Emma maga se értette, hogyan vihették a lábai a színház felé: leginkább úgy, hogy napi szépítő sétája során belekeveredett egy tüntetésbe, sod-

ródott a tömeggel, aztán egyszer csak ott találta magát az ismerős épület előtt, amelynek homlokzatát akkor még nem lóttak szét a pár napra rá immáron végérvényesen visszatérő szovjetek. Az épület környéke viszont mégse volt Emma számára teljesen ismerős, a színház előtt ugyanis szobor magasodott.

Már ha lehet szobornak nevezni az effélét. A talapzatra az ismeretlen alkotó – akinek nevét érthetetlen, de az is lehet, hogy nagyon is érthető okokból nem közölte a megyei sajtó, a szobor elkészültekor sem – többméteres, bronzból öntött bombát állított, amely érdekes módon nem lefelé mutatott, mintha a művész a becsapódás előtti utolsó pillanatot akarná elkapni, hanem fejjel felfelé, ami egyébiránt a bombának nem kimondottan természetes állapota. Azt is nehéz megmagyarázni, hogy a többtonnás robbanószerkezet eme megformálásával minek kívántak emléket állítani. A várost a háború hónapjaiban az angol és amerikai légierő bombázóin kívül – akik a pályaudvar és környéke földdel egyenlővé tételével kétségkívül a legnagyobb pusztítást végezték – a szovjetek is többször támadták. Még évtizedekkel később is előfordult, hogy szovjet bombákat fordított ki az exkavátor a földből. Erről a szoborról senki meg nem tudta volna mondani, hogy pontosan melyik hadviselő fél bombáját igyekszik megörökíteni, meg nem nevezett alkotója ugyanis a stilizálásra ügyelt, gondosan kerülve a célozgatást. A helyiek viszont rettenetesen utálták, főleg azért, mert noha a szobor – amelynek leleplezési ünnepségétől a hatóságok eltekintettek, egy éjszaka fölállították a kész műtárgyat, és az onnantól ott volt – cinikusan felszabadulási emlékműnek volt elnevezve, a lakosokat a háború pusztításra emlékeztette. Különösen arra a sok szenvedésre, amit a Vörös Hadsereg okozott. Az angolszászoknak ugyanis csupán a bombázógépeit látták, illetve többnyire azt se, legföljebb motorjaik zúgását. A Vörös Hadsereg egységei azonban meg is jelentek a városban. Éppen úgy, mint tizenkét évvel később, amikor a forradalmi hangulatban lévő tömeg azon tanakodott, hogy melyik emlékművet kellene ledönteni, ezt, vagy a pár utcával arrébb lévő, amely a szovjet hősök emlékműveként volt ismert. Utóbbit azonban betonba öntötték, tehát nehezebb feladatnak ígérkezett, kezdeti önbizalom-növelésnek a bomba likvidálása látszott megfelelőbbnek.

Emma tágra nyílt szemekkel bámulta a jelenéget. Mint arról már volt szó, az elmúlt tucatnyi évben gondosan ügyelt arra, hogy a színháznak a környékére se tegye be a lábát – akár még annak árán is, hogy emiatt időnként hosszas kerülőutak-

ra kényszerült. Most nem is az épületet bámulta, hanem az általa eddig föl nem fedezett csodát, amelynek látványa teljesen leuralta a színház előtti, amúgy nem túlságosan nagy teret. Nézte, csak nézte Emma, izgalmában időnként nyelt egyet, és egyszer csak azon kapta magát, hogy ezt a mondatot ismételteti, többször is, egymás után:

– Ekkora faszt!

Azt hihetnénk, csupán maga elé motyogta, ám egy színész nem tud motyogni, akkor se, ha kellene. Emma eleve ahhoz szokott hozzá, hogy telezengje a színpadot, időnként azt is túldramatizálva, amit nem kellett. És mert a szűkös és a környező házak visszhangeffektusai révén akusztikailag elég jól teljesítő tér tele volt emberrel, nem véletlen, hogy Emma álmélkodásának számos fültanúja akadt. Sőt, ez a vegyes összetételű tömeg – amely diákokból, munkásokból, lázongó reformértelmiségből állt – szájról szájra adta tovább Emma szavait:

– Ekkora faszt!

Az addigi, a szobor ledöntéséről szóló tanácsalanság egyszerre derűvé formálódott át. Ráadásul Emmát páran fölismerték, és nemcsak a szavait adták tovább, hanem őt magát is, tolták, noszogatták, utat engedtek neki, mígnem egyszerre ott találta magát az emlékmű előtt.

– Művésznő! Szavaljon nekünk! – hallotta innen is, onnan is.

Maga se tudta, hogyan kapaszkodott föl rá, esetleg erős férfikezek segítették, ám a következő pillanatban Emma a talapzaton állt, az égbe mutató bomba mellett, és úgy nézett körbe a téren összeverődött sokaságon, mint annak idején a színpadon, amikor a sötétbe borult nézőteret igyekezett fürkészni, hogy mennyire van telt ház.

– Tényleg jó nagy faszt! De nem kell féltanunk, maga elbánt már nem egy ilyennel, drága művésznő!

Ismerős, enyhén borízú hang üvöltötte ezt a tömegből, alig pár méterre Emmától, aki most kutakodva arrafelé nézett, hátha fölismeri a hang tulajdonosát. Az is az eszébe jutott, hogy az illetőnek nem csupán a hangja lehet számára ismerős, amennyiben olyan dolgokat is tud róla, amelyek a hajdani helyi művészvilágban és burzsoá felsőbb körökben kétségkívül közkezen forogtak, azokon kívül azonban – legalábbis Emma remé-

nyei szerint – nem. A sok egyforma svájcisapka és egyenarc között persze nem volt egyszerű bárkit is fölismerni. A borízú bekiabálás nyomán újabb derűtség támadt, a tér más pontjáról is elhangoztak célzások Emma múltjára vonatkozóan, úgyhogy mielőtt nagyon más irányba mozdult volna el a dolog, ő inkább szavalni kezdett. Heltai Jenő *Vallomás* című versét mondta el, pontosan, hiba nélkül, gyönyörűen hangsúlyozva és tagolva. Igazából ebben nem volt semmi meglepő, hiszen Emma odahaza is előszeretettel szavalt, időnként a saját örömeire, időnként azért, hogy fiát és az osztálytársait fölkeszítse egy-egy iskolai ünnepségre. Amúgy is szerette Heltait. Több könyvét őrizte, és bőszen tiltakozott ellene, hogy férje a burzsoá múlt bűnös emlékezeteként kidobja őket. Ugyan miért? Heltai élő szerző, most is jelennek meg művei. Emma ráadásul annak idején *A tündérlaki lányok* és *A néma levente* című színműveiben is szerepelt.

Mire a vers véget ért, a morajlás elhalt, a sok marcona férfi mind áhítattal hallgatott. Már Emmában se azt a nőt látták, akinek a hegyével fölfelé állított bombáról a férfi nemi szerv jut az eszébe. Különben meg teljesen igaza volt, az emlékmű valóban úgy nézett ki, mint egy erektált farok. Meglehet, a neve elhallgatását kérő szobrász ezzel akart fricskázni a megrendelők felé, akik az általános óvatosságban nem mertek arra gondolni se, hogy amit ők látnak, az ténylegesen az is, és nem a békeharcban és az éberségben elrejtegetni kívánt vágyaik gerjesztette képzeletük játszik velük. Az ügy aztán a különféle pecsétetek és engedélyek birtokában gördülhetett tovább, a végén a művész csodálkozva vette tudomásul, hogy az elvtársak tényleg egy többméteres péniszt szeretnének a színház előtti térre állítani.

– Szavaljon még, drága művésznő! – jött a kérés, megint csak borízú hangon, aminek hallatán Emma még inkább szerette volna megpillantani annak tulajdonosát. Közben jólesően vette tudomásul a közhangulat változását. Lám, mekkora erejük lehet a szavaknak és a verseknek! Pedig hát tudvalévő, hogy ez a Heltai-költemény nem tartozik a költészet csúcsai közé. Maga a költője se szánta annak. Az meg Emma leleményességét dicsérte, hogy ebben az egyszeriben kellemetlenné vált szituációban éppen ezt a verset vette elő. (Gondolom, a nyájas olvasó most nyúl is az internet után, hogy megkeresse, miről van szó.) Megszólaltatása pedig külön színészi bravúr: a hajdani kokott szerepet cserél, a másik oldalra helyezi magát, és a kikoszorózott férfi bőrébe bújik. Irodalom és annak prezentálása együttesen kel-

tett fenomenális hatást. Emma két pillanat alatt diadalmaskodott, és most ott fürdött a dicsőségben és a bágyadt októberi napsütésben, hajdani viharai színhelyén, a színház előtt.

– Komolyan szeretnék, hogy mondjak még verset?

A kérdésre nem csak a borízű hang ismeretlen gazdája válaszolt, hanem egyszerre több torokból zúgott Emma felé a követeléssé változott kérés:

- Igen, szavaljon még!
- Verset, verseket akarunk hallani!
- Halljuk, halljuk!

Amennyiben Örkény István jelen lett volna az eseményen, könnyen lehet, hogy néhány évvel az ekkor történtek hatására írta volna meg *Ballada a költészet hatalmáról* című novelláját. Emmával meg az esett meg, ami korábban nem nagyon fordult elő: egészen meghatódott, és azt kérdezte egyáltalán nem tettett megilletődöttséggel:

– És mit szeretnének, melyik verset mondjam el?

Ilyen kérdést más esetben ostobaság lett volna fölteni, hiszen több ember még többfélét akar, és az ízlések egyeztetése korántsem egyszerű. A tömeg azonban, tudjuk jól, gyorsan egységes masszává formálódik, és ez a pillanat forradalmak idején különösen könnyen előjön. Most is, némi, rövid ideig tartó kavalkádot követően csak kikristályosodott az egyöntetű akarat: a *Nemzeti dalt* akarták hallani. Igaz, a címet nem irodalmi tisztasággal mondták, hanem úgy, ahogyan mindenki ismeri:

– A *Talpra, magyart* akarjuk! A *Talpra, magyart!* szavalja el, művészni!

– Hát jó – bólíntott mosolyogva Emma.

Ám mielőtt Petőfi Sándor forradalmi időkhöz illő klasszikusának első sorai fölhangozhattak volna, kalapos, ballonkabátos férfi ugrott föl a talapzatra, az erekciós bomba elé és Emma mellé. Fejfedőjét mélyen a szemébe húzta, hangját is megváltoztatta kissé, ám Emma így is fölismerte a férjét:

– Elvtársak! Hagyjuk a verseket későbbre, most inkább lássunk munkához! Hiszen ez a szo-

bor még mindig áll! Mire várunk? Nem azért jöttünk ide, hogy ledöntsük és eltávolítsuk végre városunknak ezt a szégyenfoltját?

Ez a pár erőteljes mondat is legalább annyira hatásos volt, mint az előbb Heltai Jenő egyszerre dekadens és hedonista verse. A sokaság fölmorajlott, és megint előkerültek azok a karvastagságúnál is vastagabb kötelek, amelyeket Emma fölbukkanása előtt a bombára akartak akasztani. Az általános hangzavarban a férje karon ragadta Emmát, és ugyanazzal a határozott elszántsággal vitte is a velük immáron nem törődő tömegen keresztül kifelé, a tér szélére. Csak ott, a színészek kvartélyaként szolgáló épület mellett – ahol évekkorábban Emma számtalanszor volt az előadások utáni, hajnalig tartó ledér vigadalmak központi figurája – fordult a feleségéhez, és anélkül, hogy elengedte volna a karját, ráförmedt:

– Mit képzelsz, amikor eljön a számonkérés, mit fog mondani?

Ezt a szokásukat, hogy házaspárként továbbra is magázták egymást, nem bírták levetkőzni, bármennyire is a burzsoá hagyományokból eredt. Helyesebben a férje levetkőzte volna, Emma azonban jottányit se engedett belőle. Hiába tett időnként a férj az elvtársiasabb hangulatú tegeződésre kísérletet, a feleség rendületlenül visszamagázta. Az meg mégse vette volna jó néven magát, ha a házasság efféle csendőrpertuba kanyarodik.

Emma tiltakozni akart a férfi erőszakos föllépése ellen, aztán inkább összeszorított szájjal hallgatott. Tudta, hogy fölösleges volna mondania bármit is. A férje tizenkét éve, mióta beköszöntött a szép, új világ, folyamatosan félt. Azt se engedte, hogy ezeknek a napoknak a lelkesedése magával ragadja. Pedig a bírói hivatalban többen a forradalom mellé álltak, Emma férje azonban úgy vélte, a helyzet korántsem ennyire egyszerű. A történelem számtalanszor megmutatta, hogy a nagyhatalmak árnyékában törvényszerűen mi vagyunk a gyöngék. És az az árnyék továbbra is az ország fölé nőtt. Sőt napról napra egyre nagyobb és sötétebb lett. Amit a mámorban úszó, trikolorált lengető tömeg a világért se óhajtott észrevenni.

Emma kihúzta a karját a férfi hóna alól, nem nézett se jobbra, se balra, hanem elindult a térről kifelé, hazafelé. Olyannyira sietett, hogy a férjének szinte futnia kellett utána. A *Vallomást* pedig Emma soha többé nem szavalta el sehol.

Molnár Krisztina Rita

Erdőn

Erdőre fát vágni mentem.
Valaki suttogott bennem.
Köszál, ha megsért, ha kéreg
(csak anyám lehetett, tényleg),
megfújom, ne fájjon,
sebedben ne rágjon féreg.
Fölötted minden faágon,
vörösbecy leszek teérted,
áfonyát hozok, ha kéred.
Fát vágtam, erdőben jártam.
Majd' beleszakadt a hátam.
Az anyám madár volt,
hajamban madártoll,
gyapjúba csavarva lábam.
Ekkora irdatlan erdőt.
Csak az jár itt, aki felnőtt.
Ölemben rózsátlan rőzse
berliner kendőbe kötve.
Kezemet húzza a fejsze.
Kinek van hozzám így mersze?

MOLNÁR KRISZTINA RITA
költő, tanár, múzeumpedagógus. 1967-ben született
Budapesten, jelenleg is ott
él.

 Irodalom

Az elveszett ruhaderék

Megint csak folyik a hajsza ezen a látszólagos lóversenypályán sasokat hoznak hogy óvják a homokot te kagylóval a füledben mediumnitásba merülve hallgatód a hiéna elemét te algával a szemeden sorsvonalakat lesel egy vonalak nélküli tenyéren

Gellu Naum költői világa

Gellu Naum (1915–2001) a kései román szürrealista költészet legjelentősebb alkotója. Egyetemistaként filozófiát hallgat Bukarestben, majd Párizsban, ahol megismerkedik a párizsi szürrealisták André Breton vezette csoportjával. 1941-ben Gherasim Luca, Dolfi Trost, Virgil Teodorescu és Paul Păun társaságában létrehozza a bukaresti szürrealisták csoportosulását. Számos vers-, próza-, esszé-, dráma- és gyermekirodalmi kötet szerzője. *Zenobia* (1985) című regénye Romániában és külföldön egyaránt nagy sikernek örvend. Megérdemelt szakmai elismerésben csak 1990 után volt része – számos romániai és külföldi díj kitüntetettje, 2000-ben Nobel-díjra is jelölték.

Naum költészetét többek közt a hivatalos értékekkel és az autoriter rendszerrel szembeni bizalmatlanság, a regiszterkeverő beszédmód, a radikális testábrázolás és egyfajta tárgyias, egyben ironikus önéletrajziség jellemzi. Ahogy ő maga

vallja, verseiben egy olyan világ valóságait és azok közti kötelékeit próbálja felvázolni, mely tökéletesen összezseng azzal az univerzummal, melyet Victor Brauner zsidó származású román szürrealista festő rögzít a munkáiban. Poétikája okkult, médiumi és álombeli fenomenológiák fényében kíván működni, ezért nem kevésszer szabadon asszociatív – egy-egy vers elkezdhető bárhonnán. Mivel kommunikáló burok-szerűek, versei ciklikus élményt biztosítanak.

Gellu Naum továbbra is nagy hatást gyakorol a román költészet legújabb nemzedékeire, talán főképp azért is, mert azok közé a „kiválasztott” költők közé sorolják, akik az életmódjuk fényében írtak, illetve a diskurzusuk szerint éltek. Misztikai dinamikájában Gellu Naum költészete izig-vérig autentikus.

MIHÓK TAMÁS

Gellu Naum

Tehát minden

A kövek gyermekei kutakba fulladtak
a fakopáncs kiöblítette a szilvafákat
a vénék felmentek a padlásra hogy eljegyezzék egymást
mi pedig kizöldülünk hallgatásukban

Tehát készen áll minden a szerelemre
lengedezik valahol egy törölköző egy hatalmas nőiesség

vesd meg bennem
a rejtélyek ágyát

MIHÓK TAMÁS kétnyelvű
költő, műfordító, kiadói
szerkesztő, bölcsészdoktor.
1991-ben született Nagy-
váradon. Bukarestben él.
Legutóbbi kötete: biocha-
ria. ritual ecolatru (2020).

 Irodalom

A kígyó szokása

Ösvényeink melyek nyílt és ünnepélyes
magányában zeng a csend

A boka lágyságától megérintett kés
engedelmesen figyel
Melyik gesztusnak sikerül majd szétnyitni
a borostyán titkos reteszeit

Szépség te rézszerű szemhéj

Hasonmás

A termékenység nevében
spirálba hajlítja mosolyát
majd egy álomcsigába rejti

Az indulatossága redőiből
melyik kéreg gazdagodott meg

Magasztos néma összefüggések híveként (néhányan a levegőt
választották kék len és olvasztótégely-szerű képességeiért)
egy még nem romlandó világ rendelkezéseit keresem a kövekben
s a fűvek kedveznek

eközben homlokával a vízbe hajolva
fejszém a halak ónlakodalmát kémleli

Lábad felfalta a kályhám

Cipőnyelvben fogod keresni a dalt
én meg majd várlak amint lezuhansz az emeletről

Csupán komoly homlokod marad a helyén
figyelve mellkasod összezúzódását a kövezeten
figyelve véred kibuggyanását húsz forrásból
ahogy kinyúl holttested akár egy hatalmas marhasült
Komoly homlokod petárdával köszönti a zuhanást
a városháza felsepri a placcot
maga a polgármester jelen lesz a vizsgálaton és
köszönti homlokod az pedig komolyan nézi
a virágokat melyek egyenként közelednek mint torz horogkeresztek
mint sétapálcás nyárfák
mint sétapálcás fénygyűrűk
mint háztetőik vagy barackok vagy körök

*

Ám a gyümölcsfák harapdálták bokád-derekad
az utolsó aromás ecet képe
csiklandozta emlékeink
hangod megerőszakolta ajtóim úrjeibe lopódzva
akár egy kulcs cseccsel derékkal bokával
esténként marhahólyag égett a hamutartóban
és polc volt minden csigolya
benne háltak a velő versmintái

A lélek fénypontja

Macska-emplőjú gyümölcsfa gyere és szoptass
mert két katonával birkóztam meg érted
egyik lábát fehér selyemzokni fedte
másik nyelvvel köszöntött
mint menyasszonyi fátylak lobogtak fejeik a szélben
és hallgatag tanúm mint növény himbálózott

MIHÓK TAMÁS fordításai

Lakatos-Fleisz Katalin

Finnországban biciklivel

Az út szélén találtam rá a hókupacnak döntve. Szinte már teljesen belepte a hó, valósággal ki kellett kaparjam. Valamelyik hazautazó külföldi egyetemista hagyhatta itt. Erős, masszív biciklinek tűnt, egészen jó állapotban, azon nyomban fel is pattantam rá, és rövidebb-hosszabb leszállásokkal hazáig kerekeztem vele. A hóban, persze. Mert itt ilyenkor is lehet. A főutak mindenütt tiszták, a mellékutakon egyenletesre döngölt hóréteg. Legfeljebb az elcsúszásra kell jobban figyelni, de egy tapadós gumival ez a veszély is kivédhető.

A kötelező orvosi kivizsgálás, rendbetétel után a bicikli jó társammá vált a hosszú télen. Összecsiszolódtunk. Tudtam, mikor kell szabadjára eresztetni, ismertem a fékezés technikáját, dombról le, dombnak fel. Volt biciklim, nem voltam egyedül. A reggeli sokáig tartó derengésben türelmesen várt, hogy láncától megszabadítsam. Egy kanyarodás a tömbházak között, és máris a

lerövidül, az izommunka megfeszül. Domb még sehol, de a pedálozás nehézsége pontosan jelzi a változást. Aztán csakhamar feltűnik az emelkedő is. De éppen azért, mert csak úgy eszem a kilométereket, hosszabb és hosszabb útra kívánkozom. Csak az út és én. Ebben az országban az ember amúgy is különösen éli meg a távolságot. Úgy tűnik, az utaknak soha nincs végük. A szállásomtól indulok el, az a biztos pont. Az elszórt faházak (mökkik) között haladok, a főút mellett rátérek a biciklisávra. Élő lelket errefelé sem nagyon látok, legfeljebb a főúton elsuhanó testes autókat. Meg persze az engem elhagyó vagy általam megelőzött bicikliseket. Fenyőerdőbe visz, majd egy tágas mezőre kanyarodik ki velem az út. Már a tóparton tekerek, felhajtok a tó két partját összekötő hídra. A sötétkék víz fölött a hófehér, karcsú híd a magas pillérekkel olyan, mint két hatalmas szitakötőszárny. A tóparti hotel is fehér, neve Alba. Még nem fagyott be a tó, csak néhány napja jött meg a tél. Otthonos a táj, erre járok mindennap. Elérem a forgalmas főutat, tábla mutatja: a következő nagyváros, Kuopio 146 km. Ez mégis túl hosszú nekem, letérek hát a mellékútra, és csak úgy vaktában biciklizek. Teljesen ötletszerűen kanyarodok, térek rá egyik-másik kisebb útra. Már nem tudom, hol járok, az is lehet, hogy eltévedtem. Az út mentén mindenütt óriási, hóval vastagon belepert fenyők, már a mökkik is eltűntek. Fényes ablak-szemük pedig reményt adott. Furcsamód ez az eltévedtség most felszabadít. Egyébként is lehet úgy eltévedni, hogy az embernek nem is volt biztos úticélja?

Csak azért is megyek, a biciklit tolva magam mellett. A reggeli friss hó ropog a lábam alatt, a fenyőkről is le-lehull egy porzó hótömb, megül a sapkámon, kabátomon. Ha a józan eszemre hallgatnék, már vissza kellene fordulnom, három óra után már rohamosan közeledik az este. Soha nem szerettem este elutazni vagy úton lenni, este csak megérkezni szerettem. Kályhazúgás, roppanó tüzek közé, félhomályos szobába. A pálcikavékony gyújtósokat keresztbe helyezni máglyaszerűen, fölé kerülnek a vastagabb hasábok. Fontos, hogy laza, levegős legyen a máglya, különben nem kap elég levegőt a tűz. Előbb a csípős füst gomolyog fel, ha szerencséd van, nyomában ott sistereg a láng is. Körülnyaldossa a hasábokat, előbb fekete füst-

Esszé

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagykárolyban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban doktorált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

bicikliúton vagyunk. Akár a szokásos reggeli munkába indulásnak is felfogható lenne, de mégsem az. Mert ez saját munka saját idővel. Nincs ilyen előírás, hogy mindennap be kell ülni az irodába. Akár otthonról is dolgozhatnék. Csakis én döntöttem úgy, hogy reggelente nekivágok a törékeny, fehértörzsű nyírfákkal szegélyezett útnak. Nyírfaedő: a fehér árnyalatok vibrálása, ahogy a hó vastagon megül az ágakon. A szem szinte összezavarodik ennyi fehér között. Visszafelé nem sietek, lekerekezek a tóig, megnézem a „hajóimat”: Aino és Hilja névre hallgatnak. Sosem látok rajtuk élő embert, de mindegyiken kék-fehér zászló. Csak addig az enyéme, amíg látom őket.

Biciklivel minden más, mint gyalog vagy akár autóval. A tér tágasabbá válik, a hosszú út

nyom marad utánuk, végül izzó, széteső szén. Szél zúgására hasonlító hang. Ha egy-egy fenyőhasábot is dobsz a tűzre, recseg-ropog a gyanta. Mint a géppuskaropogás.

De most minden másképp van. A lemenő nap még egy utolsót felragyog, szembesüt. Meg kell állnom, úgy látszik, az út itt véget ér. A fenyőfüggöny szétnyílik, hirtelen egy végtelen tájban találok magam. A horizontig kiterülő hómezőt csak itt-ott törli meg egy fenyőre hasonlító szürreális, fehér szobor. A horizont kék és rózsaszín. Az esti derengő fényben a hó is kék és rózsaszín színekben játszik. Semmi sincs, csak ez az élő derengés. Ez a *minden*. A vibráló árnyékok mondani akarnak valamit. A *ráismerés* megdöbbsent. A végtelen, sík hórétteg előbb csak bokáig, később térdig ér. Egyre tovább, beljebb merészkedem. Talán, ha még tovább mennék, teljesen elnyelne. Mindenem havas, mégsem fázom. Valami kitaró meleg melegít, ami mindig velem van. Szemben állok a lemenő nappal. Nem tudom, hol vagyok. De azt tudom, hogy otthon. Világosan érzem. Akárcsak a szeretett zeneművek seholsincs terében. Ebben a

végtelen finn télben hazaérkeztem. És ezentúl már bárhol otthon lehetek.

*

Lassan-lassan elmúlt a hosszú tél is. Júniusban a vakító fény csak késő este vált valami sűrű derengésbe. Megszaporodtak az egyetemi teendők. A védés után még néhány felhőtlen hét, barangolás a finn nyárban. Egyre közeledik a hazautazás napja. A nagy kérdés: mit csináljak a biciklivel? Haza nem vihetem a repülőn. Hirdetést adok fel, a róla készült fotót rajzszeeggel kitűzőm az egyetem hirdetőablájára. Nem jelentkezik senki. Aprópénzt kérek érte: így sem. Ingyen adom: így sem. Leláncolatlanul hagyom a biciklitárolóban. Később szándékosan arra járok: még mindig ott van. Persze, tudhattam volna, ebben az országban nem lopnak. Végül elviszem ugyanoda, ahol találtam, és az út mellett sorsára hagyom. Másnap szorongva megyek el megnézni, ott van-e még. Már nincs ott. Fáj. Nem hittem volna, hogy ilyen nehéz lesz az elválás.

Lapszámunk képzőművésze: Barabás Márton

Apai felmenőim többsége háromszéki. Oldalági rokonságban vagyunk Barabás Miklóssal. Űkapám és ő másod-unokatestvérek voltak. S míg Miklós, a neves festőművész már gyerekkorában elkerült Márkosfalváról, a mi águnk ottmaradt. Dédapám Benedek Márkosfalván született és ott is van eltemetve. Ű Mikes Ármin gróf zabolai birtokán volt jószágigazgató. Legidősebb fia, Márton 1893-ban született. A nagy előd példája is vezethette, hogy festőművész lett. „A két háború között Erdélyben élt és alkotott. Főként tájképeket és néprajzi ihletettségű életképeket, valamint arképeket festett. ...A háború után Budapesten, majd 1959-től Kanadában és az Egyesült Államokban lakott, ott is tájképeket készített” – írta róla János Mihály művészettörténész 2008-ban, amikor a sepsiszentgyörgyi Gyárfás Jenő Képtárban *Két Barabás Márton* címmel nagyapámmal közös kiállításunk volt. Apai nagyanyám Ignác Ida, Ignác Rózsa író

hozájuk legközelebb lévő nagyvárosba – körülnézni, sétálni. Váradiak úgy vesznek lakóházat, vagy nyaralónak használt épületet a közeli Ártádon, mint a Pesten élt Jókaiék a Svábhegyen, a 19. században.

1952-ben születtem Budapesten. Az általános iskola lombfűrész szakkörében éreztem először rá a térbe fordított alakok, rajzfilm-figurák szépségére, izgalmas voltára. Művészeti szakközépiskolába jártam, majd egy év nyomdászoklás után felvettek a budapesti Képzőművészeti Főiskola festő szakára. 1977-ben végeztem. 1979 körül kezdtem rátalálni a saját utamra. Akkoriban találtam meg az első kidobott pianínót, majd egy másik, leselejtezett zongorát, aminek a fedelére képet festettem *Nadrágba bújt felhő* címmel. A fotótól tanult és nem a műtermi beállításokon alapuló festésmód érdekelt akkoriban. A zongorabil-

Galéria

BARABÁS MÁRTON (1952) DLA vizuális művész, kurátor, művészeti író, nyugalmazott főiskolai docens. Tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán 1977-ben végezte festő szakon. 1979–1982 között Derkovits Ösztöndíjas volt, 1999-ben Munkácsy-díjat kapott. 2017-től az MMA rendes tagja. Válogatott festményeit, festett szobraikat, síkplasztikáikat egyéni tárlatokon nálunk is Brassóban, Sepsiszentgyörgyön, Temesváron bemutatta, és Bukarestben nemzetközi könyvművészeti kiállításon díjban részesítették.

nővére, Sepsiszentgyörgyön szerezte meg a tanítónői diplomáját.

Anyai nagyszüleim Nagyváradhoz jóval közelebb születtek. Nagyapám Hajdúnánáson, nagyanyám Berekböszörményben. Nagymama egyik testvére Ártádra, másik Debrecenbe, harmadik Váradra ment férjhez. Gyerekkoromban mindhárom nagynéném családjánál, anyám unokatestvéreinél jártunk, így Váradon is aludtam többször egy csendes, kisvárosias utca öreg házában. Ártánci rokonaink ma is gyakran átmennek Váradra színházba, koncertre vagy csak – mint a

Lámpás könyvmű (Collection), 2018

lentyűket a kép síkjába süllyesztettem, és antik szobortöredékeket rendeltem a kicsorbult billentyűsor mellé. A két vagy három „szólam” úgy működött, ahogy egy vonósnégyes szólamai. A kortárs zene legalább annyira inspirált, mint a kortárs vizuális művészet. A repetitív zene és a zongora-mechanikából készített spirálok, csillagalakzatok közötti hasonlóság talán a legnyilvánvalóbb. Bár egyre inkább az úgynevezett doboz-munkák és síkplasztikák foglalkoztattak, a festéshez időről időre visszatértem. Körülbelül húsz éve művészkönyvekkel is foglalkozom. A kottakönyvekben a zongora billentyűi is megjelennek. Így aztán a két motívum egymásra talált.

A hangszerek élete is véges. Különösen az agyonhasznált bécsi mechanikás zongorákra mondják ki hangszerészek gyakran, hogy már nem érdemes, nem lehet megjavítani. Ilyenkor keresnek meg a tulajdonosok: felajánlanák a családban valaha olyan fontos hangszert, hogy szoborrá, képpé legyen, hogy ne legyen mindenestől az

Fény és árnyék, 2015, 44,2×40×7,7 cm

Végtelen aura (térvonal), 2012 körül (Kováts Gergő fotója)

enyészeté. Igyekszem ezt a kegyeleti szerepet komolyan venni és amennyire tőlem telik, méltó tárgyakat, képeket, konstrukciókat készíteni, kicsit a valahai tulajdonosok sok hangszer mellett eltöltött óráját, muzsikálását is megidézve.

2002-ben Brassóban, a Művészeti Múzeumban, 2008-ban Sepsiszentgyörgyön, 2014-ben Penkala Éva textilművésszel Temesváron, a

Helios Galériában volt kiállításom. 2017-ben Csíkszentkirályon festettem egy nagyméretű templomi falképet *Magyar szentek és boldogok* címmel. Jelenleg a bécsi Zene Házában (Haus der Musik) láthatók munkáim a Beethoven évforduló kapcsán rendezett önálló tárlatomon.

BARABÁS MÁRTON
Budapest, 2021. február 8.

Herczegh Máté

Tárgyasult dallam – filozófiai etűd zongorára

Barabás Márton *Zongoraátiratok* című kiállítására, Művészetek Háza, Veszprém, Várgaléria, 2016. július 8.

30

Nocturne op 870., 2008, 134,3×55 cm

Barabás Márton kiállítása a zongorát helyezi középpontba – síkplasztikai, (könyv)szobrai és installációi mind magukban és magukon hordozzák e tiszteletreméltó hangszerek nyikorgásba, funkciótalanságba fúló történetét. E történet azonban nem a tragédiáé. A használhatatlanná lett billentyűk, zongoralábak és egyéb alkatrészek műalkotásokba oltva élnek tovább megszüntetett, mégis megőrzött életüket, és így a remény ígéréteinek szubsztrátumaivá lesznek.

Az egyes darabok, bár önmagukban is olvashatók, a kiállítás egésze által nyerik el a jelentés egy fontos síkját. Létrehoznak valamit és létrehozva vannak valami által, amely egyetlen partikuláris eleméből sem bejósolható. Váratlan, mégis szükségszerű, mint a múltra rakódó jelen.

A partikuláris tárgyak esztétikai erényein túl épp ebben áll a kiállítás csöndes ereje: a darabok és termek különálló szólamai egyetlen, érthető (és ismerős?) melódiává állnak össze. Engem ez a melódia érdekel, melynek visszatérő témája nem a zongora (már-már ürügy), hanem az egyensúly, a *sztázis*. De nem az enervált eseménytelenség sztázisa, hanem a hosszú és gyötrelmes, mégis, vagy épp ezért méltó gyümölcsöt hozó dialektikájáé. Ehhez a szintézishez vezető út több módon is kibontható: olyan ellentét- és látszatellentétpárok vitájából és konstitúciójából, mint múlt és jelen, mozgás és mozdulatlanság, temporalitás és atemporalitás, végtelen és véges, illetve tárgyiség és dallam.

Ezek a párok nem csak, hogy megférnek Barabás világnézeti, vagy legalábbis a kiállítás víziójának diszkurzív keretei közt, de el sem gondolhatók egymás nélkül. Könnyű úgy érteni a kiállítást, mint az esztétikai horizontokon túlmutató állásfoglalás – persze azon túl, hogy a műalkotás mindig a művészet egészéről tett kijelentés is. Az alábbiakban ennek az állásfoglalásnak halk filozófiai háttérszólamait is megpróbáljuk felerősíteni.

Helykereső, 2007, 70×90 cm

A körkörös (*Zongoragyűrű I-II-III.*), illetve önmagukba girbegurba utakon visszatérő (*Billenő végtelen*), vagy ennek lehetőségét hordozó csigaformák (bármely síkplasztika) már első ránézésre is uralják az „együtthangzás” e tereit. Egyrészt a kör, mint magától értetődő szimbóluma a tökéletességnek, az ideálisnak; másrészt a geometria, mely megtöretik, elgörbül, ahogy a létezés realitására zökken. Ha ehhez figyelembe vesszük, hogy több műben direkt módon megjelenik a háború (*Magyar katonanóták 1915*, „*Fegyverek közt hallgatnak a múzsák*”) és a vallás (*Dédnagyanyám zsoldáros-*

könyve), illetve ezek viszonya egymáshoz (*Háború költészete*), úgy szépen összecseng ezzel az isteni jóság és mindenhatóság, illetve a világban kézzel nagyon is tapintható rossz kibékíthetőségének problematikája. Szavak nélküli teodícea, a rossz az atemporalitás szemszögének mozdulatlanságában. Barabás szemében Isten büntelennel találta-tik.

Érdekes módon az időtlenség szempontja mellett az idő ábrázolása is jelen van. A kiállítás szerint az idő metrizálhatatlan – nem fizikai, nem

Billenő végtelen, 2017, 41×20,4×44 cm

absztrakt. Valaki ideje. Plasztikus. Folyton össze-
érnek, összejátszanak az idősíkok: a múlt relikviái
belepecsételik autonómiájukat a jelenbe, a múlt
viszont mindig a *jelen* múltja, s mint pszichikai
tényt a jelen hajlítja törvényei és esetlegességei
szerint. A kottakönyv testében a múlt egy-egy
fragmentuma: kés, zongorabillentyű, tányérdarab
(*Reggeli időutazás*), épp, mint az emlékezet.
Különálló részletek, melyeket mi képzelünk
egésszé. Így az emlékezés nem historikus program
– nem objektív tények feltárását tűzi ki célul, poé-
zis inkább, *létrehozás*, melyben a képzelet elenged-
hetetlen partner. És ez nem csupán az individuális
emlékezetre érvényes, hanem a kollektívra, a kul-
túra emlékezetére is: a múlt valóságos, mert jelen
van, és hat ránk. De nem objektív, a múltnak nin-
csenek tényei. Lényegében mitologikus. Így közelít
egymáshoz és keveredik össze történelem és
mítosz (*Parthenon lovasok, Etruszk örvény, Nau-*

Beethoven körkotta

Zongorahinták
(barna zongorafedélen),
2014, 157×104,3 cm

tilus), és így határozzák meg együtt és elválaszthatatlanul egy kultúra szellemi életét. Ebből a nézőpontból a kiállítás az individualitással szemben a közösséget hangsúlyozza.

A hullám-, csiga- és köralakok mintha egy mozdulatsor közben merevedtek volna meg: szinte látjuk a megelőző és következő pillanatukat is. Az idő, a változás, a mozgás szerves részüket képezi. Ez utóbbi néhol szó szerint is, pl. a *Forgatókönyv* (*Mark Twain*) esetében, ugyanis a könyvszobor ténylegesen elforgatható. Ezek a műtárgyak itt érnek össze a zenével, így ragadják meg a dallamot, melynek nem csak, hogy lényegi részét képezi az idő, hanem teljességgel elgondolhatatlan nélküle. Ha mozdulatlanná dermedne a világ, tárgyakat továbbra is felfedezhetnénk benne, gyakorlatilag változatlanul. A cipő cipő marad, a zongora pedig zongora. Ellenben minden némaságba burkolózna: a koncertterem, a hangszer, a zongora. Idő nélkül nincs zene.

A művész mozgás és idő iránti érdeklődése többek között a *Perpetuum mobile* (*örökmozgó*) című darabban is megerősítést nyer, illetve a kiállítás kvintesszenciájaként is látható, amennyiben összeütközik és kibékül benne mozgás és végtelen, tökéletlen és tökéletesség, a háttérből pedig egy modern mítosz húzza a talpalávalót.

Ezek az elméletibb értelmezések valószínűleg a művész elgondolásaira is rezonálnak, tekintve, hogy egy korábbi kiállítása a *Transzcendentális etűdök képre és zongorára* címmel került megrendezésre. (Innen a mi címünk is.) Ez egyrészt utalhat arra, hogy az idő nem önmagában, objektív módon adódik számunkra, hanem a szubjektum fénytörésén át. Olyan, amilyenné tesszük. Másrészt elterjedt az a használat is, mely a *transzcendensre* utal, amely meghaladja hétköznapi világunkat és annak alapját és kereteit szolgáltatja. Mindkét jelentést működtetik az aktuális darabok.

A zongora tehát nem csak tárgyi szinten van jelen a kiállításon. Ami azt illeti, ez talán a kevésbé érdekes jelenlét. A műalkotások *jellegükben* közelítenek a dallamhoz, amennyiben a változással, mozgással és idővel elválaszthatatlanul összefonódnak. Valóban *átiratokról* van tehát szó,

mégpedig a zene, a dallam átiratairól, a hangszer-ről a tárgyiség médiumára. És úgy tűnik, a dallam tárgyakon is szépen szólhat.

(Az Új Művészet folyóirat 2016 decemberi számában megjelent szöveg bővített, teljes változata)

34

Kelet-Nyugat, 2008, 148,5×147,5 cm

Barabásnál a zongora vagy bármely más hangszer elveszti eredeti hangzását, tehát csupán mint utalás őrzi a zeneiséget. E „vizuális zeneiség” legfrappánsabb megoldásai kétségkívül festményeiben érhetők tetten, amelyek kompozíciójában a művész által tudatosan teremtett hang nélküli ritmus, a káoszból előbukkanó rendszer formálódik meg. A plasztikus formákból épülő festmények sodró lendületű ritmusát és dinamizmusát a meghatározhatatlan térben úszó-lebegő geometrikus és töredezett formák ismétlésével és az élénk színekkel éri el, bár a félig absztrakt, félig konkrét motívumhalmozás olykor egészen irreális és bizonytalan összhatást kelt. Barabás sűrű képei (több ponton is kapcsolódva Kandinszkij művészetéhez) a totális harmóniavesztés, és ezáltal egy új harmónia-koncepció kétdimenziós megtestesülései. E festményeinek erőteljes kontrasztossága

és plasztikus, már-már szobrászi fogalmazásmódja bizonyos szempontból ellenpólusa a szimmetrikus, ívek vagy spirálok mentén épülő és inkább festői összhatású tárgy-kollázsainak és objektjeinek. (...)

Barabás Márton közel négy évtizedes munkásságának állandó alapkérdése a műfajok közötti határvonalak feloldására és átjárhatóságára tett kísérlet. Művészetének kronologikus vizsgálatakor válik nyilvánvalóvá, hogy a redukció elve mentén haladó formai invenciói és a művészetét emblémaként jellemző zongora, illetve egyéb régi tárgyak integrációjának a módszere sok esetben szükségelenné teszi az életmű hagyományos műfajok mentén történő vizsgálatát. Ugyanis formai kísérleteit munkásságának kezdete óta a térhez való ambivalens viszonyulás határozza – festőként szobrászi módon, szobraihoz pedig sok esetben festői látásmód viszonyul. (...)

Barabás Márton zongorából készült tárgyaival és képeivel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy esetében a hangszer, mint objet trouve, azaz talált tárgy, avagy mint a duchamp-i értelemben vett ready made (kész tárgy) van-e jelen. Míg a talált tárgy a hétköznapi élet banális tárgyait megszokott környezetükből kiemelve helyezi művészi kontextusba, addig

Hommage à Paul Sacher, 2011, 109×148,5 cm

a ready made az ipari tömegterméket szinte változatlan formában, átalakítás nélkül nyilvánítja műalkotássá. Barabás esetében a zongora egyértelműen objet trouvé, azaz a megtalált és későbbi kutatásainak tárgyát képező hangszer nem önmagától, hanem a művészi beavatkozás és módosítás során válik műalkotássá.

*(Zongorára hangszerelt képek.
Részletek Szabó Noémi kismonográfiájából)*

Barabás legismertebb munkái újra értelmessé teszik a kultúrateremtés szempontjából használhatatlanná vált médiumokat, például a kidobott, működésképtelen hangszereket, mint talált tárgyat. A hangszer újrahaznosításától származó fekete-fehér billentyűk, kalapácsok ismét a művészet eszközeivé válnak, létrehozva valamiféle audiovizuális szimbolikát. A látvány csontszerkezet jellegű, csigaházra emlékeztető forma, és szálkásan strukturált egységekből áll, amelyeket az ismétlődés működtet, mint zenei hangokat.

Másik szobortárgy-típusa a könyv és a hangszer montázsából keletkezett. Régi antikvár könyvek borítóját metszi fel ahhoz, hogy a fekete-fehér billentyűket beépíthesse, és a két, véletlenszerűen talált tárgy révén a szimbolikus kultúraegyesítés megvalósulhasson. A könyveket mobilszoborelemekként is felhasználja, átvágja őket, nagytót épít a testükbe, hegedűvel vonja össze az eredetileg amúgy is zenei szándékú, monarchiabeli partitúrát. (...)

*(Barabás Márton munkáiról.
Részlet Kürti Emese írásából.
Mozgó Világ, 2010/3.)*

Nocturne 2. (fekete vágott zongorafedélen), 2016, 142×102 cm

Nyolc sor, dátum, aláírás

Gondolatok egy József Attilának tulajdonított autográfáról

Pár hete nem csupán az irodalomtörténészek szűkebb köreit hozta lázba a bejelentés, miszerint 17 év után ismét egy új, eddig ismeretlen József Attila-kézirat bukkant elő. Alig volt olyan magyar médium, mely ne foglalkozott volna az üggyel, s ne mutatta volna be egyszersmind a nyolcsoros autográfot, mely *Edit* címmel 1935-ből hordozott eddig ismeretlen, titokzatos „üzenetet”, József Attila szignójával. A „megszólított” Gyömrői Edit a költő analitikusa volt, aki iránt – mint azt eddig is tudni lehetett – a 30 esztendőes poéta később valóban gyöngéd (igaz, egyoldalú, így már nem is csak gyöngéd, mintsem indulatos) érzelmeket táplált. A tételt rögvest árverésre is előjegyezték az *antikvarium.hu* oldalon, az ahhoz kísérő tanulmányt író Bíró-Balogh Tamás pedig azt közölte a nyilvánossággal, hogy „minden kétséget kizáróan József Attila sajátkezü autográfja” került elő. A József Attila-kutatókat váratlanul érte az új lelet és főképp annak a sajtóban gyorsan és kellő körültekintés nélkül megszéllőztetett híre, amely hallatán először Tverdota György (az életmű legismertebb kutatója, a József Attila Társaság elnöke) fogalmazta meg kétségeit, majd egyre többen fenntartásuknak adtak hangot. Csakhogy addig igazi hurráoptimizmus uralkodott el, az említett árverési tétel értéke pedig 2.5 millió forint fölé kúszott. Bíró-Balogh ráadásul elmondta, előzetesen bevonta a lelet vizsgálatába Lengyel Andrást is, aki valóban elismert kutatója az életműnek, s minthogy a kézirat hitelességét ő sem kérdőjelezte meg, a diskurzus ezt követően leginkább a szöveg minőségéről, lehetséges értelmezési keretéről, kontextusáról, illetve az önmagában gyanút keltő és teljesen szokatlan datálásról, valamint a költő és analitikusa közti kapcsolatról, az eddig ismertekhez képest jóval korábbi (?) érzelmi fellobbanás lehetőségéről szólt. [...] A Szegeden fellelt szövegre vonatkozó lehetséges interpretációk mellett Sárközi Éva a *prae.hu* művészeti portálon már nem csupán az eddigi József Attila-képünkbe nehezen illeszthető, silány és színtelen szövegről beszélt, hanem annak hitelességét is megkérdőjelezte, mint utólag kiderült, joggal.

E sorok lejegyzése napján már tudható, hogy a kéziratot, akár csak egy Arany Jánosnak tulajdonított ajánlást is, mely ugyanabból a „forrásból” származott, visszavontak az aukcióról. Az ügy

további etikai, netán büntetőjogi kérdéseket sorjáz majd, de a József Attila-kutatást vélhetően kevésbé fogja érinteni. Nem így a szakszerűség és a hasonló esetekben elvárható higgadt eljárások, cselekvési sorrendek és lépcsőfokok kérdéskörét. A tudományos közösség ugyanis rosszállóan nézi, ha egy kéziratot valakik már akkor árverésre bocsátanak, mielőtt az életmű vezető szakértői (s az országos hatókörű közgyűjtemények papír- és kézirat-specialistái) azt érdemben megvizsgálták volna. Az új felfedezések öröme, illetve az aukciós-házak részben érthető szenzációéhsége sok mindenre adhat magyarázatot, de ilyesmikre aligha.

Az ügy nem zárult le, de tanulságok máris levonhatók. Talán Dutka Ákos 1953-as, több figyelemre, szélesebb kitekintésre és nagyobb alázatra intő sorait lehetett volna szerencsés felidézni, sőt tovább is gondolni. (Akkor az ő egyik ismert versét

Publicisztika

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

harangozták be ismeretlen Ady-vers gyanánt). „Vigyázzatok filológusok és műtörténészek, ne segítsétek az új Boltraffio-legendák örök vitáját”. Dutka ugyan szándékosan művészettörténeti példával élt, az úgynevezett budapesti Madonnára, a Szépművészeti egyik legbecesebb kincsére hivatkozott, melyet mindmáig úgy emlegetnek, „a legszebb leonardói kép azok közt, melyeket nem maga Leonardo festett”, csakhogy mindez az irodalomtörténet-írásra is kétségkívül alkalmazandó, ahol a „felfedezések” és filológiai feltárások kusza útvesztőiben úgy tűnik, a legnagyobb kincs mégiscsak a józanság marad. Hogy egyszer valóban kész legyen a leltár!

BOKA LÁSZLÓ

Az írás hosszabb, teljes változata az Újvárad.ro oldalon olvasható.

Összefutok Szűcs Lacival a *Várad* és a *Familia* emeleti folyosóján, mosolyogva mondja nekem, hogy a régi papírai közt talált egy kéziratot, ami az ő gépén készült, de a szöveg mintha mégsem az övé lenne... Ilyen és ilyen a hangulata. Akkor biztosan az enyém, válaszolom... végül arra a következtetésre jutunk, valóban így van.

Nagyváradon két irodalmi műhely működött heti rendszerességgel, a Iosif Vulcan és az Ady Endre kör. Egy időben a megyei könyvtárban szervezték a találkozót, a nagyteremben, kizárólag ott. Tavaly megtudtam a Szekuritate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács dokumentumaiból, hogy azért jelölték ki ezt a helyet, mert így a szeku könnyebben nyomon tudta követni a dolgainkat. Azelőtt a városi kultúrházban (ARLUS) vagy a Szakszervezetek Művelődési Házában tartották a köröket. Nem csak a helyet, de a plakátot is jóvá kellett hagyják. Láttam az egyik tag dossziéjában, hogy folyamatos volt a megfigyelés,

a Nuielében találkozott, a napilapok, a Crișana és a Fáklya szerkesztőségeihez legközelebbi étteremben, ahol 10 óráig kávéba keverték a vodkát, és ahol, azt mondják, a gulyás- és a pacalleves a legjobb volt a városban.

Mit csinált ez a két irodalmi kör? Először is egybegyűjtötte azokat, akik verset és prózát írnak, egy homogén irodalmi közeget hozott létre, ugyanakkor irodalmi iskolává váltak. Elég nagy volt a korkülönbség mondjuk a Fábían testvérek, illetve Szűcs vagy Kinde közt, de

ami a fejekben van, fontosabb volt, mint a nemzedéki vagy más különbség.

Köztünk normális volt a viszony, személyes barátságokkal, de szükség volt a két társaság közti jó román-magyar kapcsolat alátámasztására is, azaz a formális találkozókra.

A 80-as években történt. Nem tudom pontosan, azt hiszem, 1986 végén. Meghívtak, hogy olvassak fel néhány verset az Ady-körben. Pár nappal előtte küldtem nekik 10 szöveget, de a találkozó nem a megszokott módon folyt. Rövid idő alatt mindegyik versemet 10 magyar költő fordította le, a felolvasásokat egy beszélgetés követte a fordítási folyamatról, illetve a váradai román és magyar költészet helyzetéről (abban az időben az élők közül Horváth Imre és Al. Anrițoiu voltak Várad legnagyobbjai). Észrevették, és megjegyezték, hogy én nem tartozom az Andrițoiu-iskolába (akinek volt néhány helyi követője). Ez egy olyasfajta egyenesség, amit csodáltam a magyar és német echinoxos költőkben. Innen való hát a Laci által most megtalált kézirat.

Tulajdonképpen az a vers egyszerre az enyém és az övé. Később, megboldogult barátnőm, Kinde Annamária egy teljes kötetemet lefordította...

Említettem a securitate megfigyeléseit, de nem ez volt az egyetlen esetem. A Román Kommunista Párt Bihar megyei első titkárának címzett levelemben azt kifogásoltam, hogy visszautasítják a kulturális intézményekbe való felvételem, amit azzal indokoltak, hogy apósoméék politikai elítéltek voltak. Miután elhagytam a termet, ahová behívtak, s megnyugtattak, jó véleményük van rólam, annyira azonban mégsem, hogy egy pártaktivista posztal szolgáljanak. A kabinetfőnök (Simuț) félrehívott a folyosón egy fűtőtest mellé: „Ștef elvtárs, tudomásunk van róla, hogy

Traian Ștef Tízszer tíz vers

Dialog

TRAIAN ȘTEF író, költő, szerkesztő. 1954-ben született a Bihar megyei Bradeten. A BBTE román-francia szakán diplomázott, 1990-2020 között a *Familia* folyóirat szerkesztője, főszerkesztője volt.

olyan fotók is voltak, amik a lakásában készültek, ahol néha találkoztak.

A váradai magyar írók csoportja szilárd volt, többen voltak, mint most és többen voltak, mint mi a Vulcan-körben, ami nagyrészt olyan fiatalokból állt, akik maximum a *Familiában* publikáltak. Jól ismertük egymást, a Nuielében vagy az Astoriában találkoztunk. A familiás szerkesztők 11 órakor késedelem nélkül megjelentek az Astoria kávézóban, a lap korrektúráját a Moszkva utcában található nyomdában végezték a közelben, ott, ahol ma a Filharmónia is van. Nem hiányzhatott Radu Enescu, Crăciun Bejan, Vasile Spoială és Dumitru Chirilă, akikhez Al. Cistelean és az irodalmi kör elnöke, Virgil Podoabă is csatlakozott. Az irodalmi körüli ülések is ugyanitt folytatódtak este hét után. A bohém művészek helye volt ez, festőkkel és színészekkel. Egy másik csoport

maga eljár a magyar írói körbe. Szeretném, ha néha bejönne hozzám és elmesélné, hogy mi folyik ott...” Amire én szárazon annyit válaszoltam: de hát én nem tudok magyarul... és továbbálltam.

Akkor nem létezett Váradon magyar nyelvű folyóirat, így a Iosif Vulcan-kör ebből a szempontból előnyben részesült. Másfelől a magyar írók könnyebben debütálhattak, mint mi.

Itt Zudor Jánost hoznám fel példának, egy másik megboldogult barátomat, kollégámat több téren: líceum, egyetem, bentlakás, Echinox.

1990 után szinte mindenhol megszűnt az irodalmi körök tevékenysége, anélkül, hogy más módon pótolva lett volna ez a fajta kulturális keveredés. Aztán létrehozták az irodalmi folyóiratokat.

Írom mindezeket most, amikor a *Várad*, a *Familiához* hasonlóan elvesztette intézményi önállóságát. És amit írok, az egy új folyóiratban fog meg-

jelenni, egy új projekt részeként. Irodalmi lapot csinálni nem olyan nehéz. Viszont nehéz közösségi intézménnyé formálni, úgy, hogy mindvégig megőrizze ezt a jellegét. A *Váradnak* tapasztalata volt ebben, kialakult körülötte

Nu este foarte greu să faci o revistă literară. Dar e greu s-o transformi într-o instituție a comunității tale și să-i păstrezi această menire.

Irodalmi lapot csinálni nem olyan nehéz. Viszont nehéz közösségi intézménnyé alakítani, úgy, hogy mindvégig megőrizze ezt a jellegét.

egy új írónemzedék, ami most megalkotja a saját intézményét. Egy szabad intézményt, és kívánom, hogy a továbbiakban is az maradjon. Ezek az emberek nem tűntek el a megyei tanács döntése révén. Csupán megtagadták, hogy apró matrjoska babává váljanak.

KEMENES HENRIETTE fordítása

Traian Ștef

Harmadik elégia

Hajlékot leltem, elhagyott szívben
fenséges hajlékot.
Örömet és alázatát érzem,
tehetetlen kívánságát egy idegen test
előtt.
Elsimulni, elsimulni benne: gyötörjön
minden dobbanása engem.
Simulnom az anyagba, polipkarjaiba,
mint meg nem jelent létezés. Sikerült.
Tudom.
Tudom, itt semmi nem vész el.
Vérré a hal, csonttá a korall, bolygók
húsává
változik a tenger.
Mint fekete lyuk az űrben: akarát
egyrészt,
és annak hiánya teremti így
az érzélem semmisségét...

SZÚCS LÁSZLÓ fordítása

Párbeszéd 39

*Traian Ștef 1987. december 4-én,
József Attila halálának
50. évfordulóján a Bihar Megyei
Könyvtár dísztermében olvasta fel
az Ady Endre Irodalmi Kör ülésén
Duinói elégiák című versciklusát.
A szövegek egy része magyarul
is elhangzott a kör tagjainak –
többek között Balla István, Kinde
Annamária, Gittai István, Fábian
Imre és Szűcs László – fordításában.*

Magyar kultúra. Sok mindent gondolunk erről, esetleg érzünk is vele kapcsolatban. Mostani tandemezésünk arról szól,

milyen megmutatni a magyar kultúrát és a nyelvet – hisz a kettő azért összefügg, és milyen ezt befogadni annak, aki éppen tanulja. Miért tanul egy mai fiatal magyarul? És hogyan lehet őt nem csak tanítani, hanem belemeríteni abba, ami magyarul van, abba, ahogyan magyarul működnek a dolgok.

(Horn Raoul Andreas)

Annak gondolata, hogy még annyi minden kutatni és felfedezni való van, mély nyugtalanságot kelt bennem. Ez annak nyugtalansága, hogy az

40 Tandem

HORN RAOUL ANDREAS (1998) színész, költő, a temesvári Nyugati Egyetem Színház- és Zeneművészeti Karának mesterképzős hallgatója.

idő gyakran jogosnak érzi, hogy megrövidítse lép-teinket. De egy ideje megengedően elindultam a magyar nyelv irányába, és észrevettem, hogy másképp telnek a másodpercek, hogy az órák újraértelmezik a nekünk, tanítványoknak szánt perceket.

Amikor meg akarjuk ismerni egy ország valódi történelmét, meg kell tanulnunk a nyelvét. A szavai között felismerhetjük a békeszerződéseit, egyszerű örömeit és egy másik gondolkodásmód hagyományait. Lényegében mindegyik nyelv másfajta lelkiismeretet tükröz, az emberi élet másfajta nézőpontját hozza el.

A magyar nyelv, legalábbis ahogyan eddig megértettem, a pontosság jegye alatt született. Első látásra, ez a pontosság ridegség és valamilyen fajta szigor benyomását keltheti. Aztán rájöttem, hogy a magyar nyelv pontosságában csakis egy

versről lehet szó. Egy bujkáló versről, amely betakar minden egyes új szó tanulásával.

Amikor egy nyelv elsajátításáról beszélünk, először is az érzésekre, a szervességre kell hagyatkoznunk, mert egy másfajta öntudat felvállalása nemcsak tiszta rációt igényel, hanem egy jó adag érzelmi befogadást is. A szívnek muszáj együttműködnie az ésszel annak érdekében, hogy az

elsajátítás folyamata egységes legyen. Frissen végtettként azt veszem észre, hogy mi, színészek, lényegében olyan antropológusok vagyunk, akik avval vannak elfoglalva, hogy beazonosítsák a drámai szövegekben leírt emberek szívverését. Egy színházi mondás úgy tartja, hogy „kóstoljuk meg a szót”. Ez a felszólítás zsigeri rendszert képvisel. Bölcsességgel próbáljuk meg ezt hasznosítani a nyelvi kódok megfejtésében. A magyar nyelvvel kapcsolatban úgy érzem, egy hatalmas kultúrával, eddig meg nem fejtett jelentésekkel állok szemben, és ez az érzés arra ösztönöz, hogy minél pontosabban, művészibben értsem meg ezt az emberi világot. Így, mélyebben átgondolva, arra jövök rá, hogy valójában nem is egy nyelvet tanulok, hanem megértek egy szereplőt, megépítem őt és azután a világ egyszerűen csak gazdagabb lesz. Az összes társadalmi aspektus, melyekkel találkozunk, más ízű, más illatú lesz és mintha egy új képet továbbítanának.

A képzelet mindennapi tevékenységeink jó részét kitölti. Észrevettem, hogy ez a nyelvi rendszerek függvényében változik. Például egy idő óta bizonyos helyzetekben könnyebb számomra részletezni egy-egy nézőpontot magyarul, mint románul, mert a nyelvi gazdaságossághoz fordulok, a magyar nyelv üteméhez, a ritmikusságához. Bizonyos képek jobban „hangzanak” egyik nyelven, mint egy másikon, mert itt közbelép a zeneisége, és az a körülmény, amelyben kimondták a szót.

Gyorsan eljuthatunk arra a következtetésre, hogy egy nyelvet csakis a neuronok borzogatásával tanulhatunk meg. Számomra nem a nyelv a legnehezebb, hanem annak könnyedsége, egysze-

rúsége, ahogyan be kell lépnem a játékba. A folyamat könnyedén szelnek át több országot. Miért ne tehetnék meg ugyanezt, mi emberek is? Vegyük például a Dunát, amelyik átfolyik 10 országon, tíz különböző kultúrán. A Duna otthonos az összes országban, amelyen áthalad, és ezt avval éri el, hogy nyugodtan halad lefelé. Azt gondolom, hagyunk kellene, hogy az információ átfolyjon rajtunk, hogy a sebezhetőségünk kirüggyezzen az új szavak esőjében. A tanulási vágy révén, akkor is, ha naivnak tűnik, érdekes lenne, ha belevetnénk magunkat a nyelv hullámai közé, és hagynánk, hogy elragadjanak. A legnehezebb feszültségben alkotni, amely mégis az ember jellemzője, amikor valami újat, nyugtatót próbál ki, amely megengedi, hogy a belsők teljességével haladjunk előre. A magyar nyelv univerzális jellegű csontvázra épül, ugyanúgy, mint az összes többi nyelv. Mindegyik izom, amely a csontok mentén halad, egy értelmezési aspektust fejez ki a nyelvi és leginkább a kulturális folyamatban. Mikor pedig elkészül ez a test, edzenünk kell, szaladnunk kell vele lassan, hogy újra felfedezhessük a világot általa, és ez egy látzólagosan végelethetetlen verseny az idő ellenében egy nyelv megértésekor, mert ez nem más, mint a saját testünk újjáépítése. Megtanulni egy másik nyelvet, nem jelent mást, mint újjászületni más körülmények között. Madách Imre írja: „Várg, van számodra is egy szavam!” Minden ember jelentést hoz létre, mely végső soron meghatározza a kultúrát.

(Magyari Sára)

Nincs kultúra – nincs jövő: olvasom itt is, ott is; egyszerre értem és nem értem; egy kicsit fáj is, meg simogat is. Mert ez a kultúra szó nagyon izgalmas fogalom. Egyrészt azért, mert mindenki számára valami teljesen mást jelent, mint ami, miközben mindenki benne él, általa lesz olyan, amilyen. Van, akinek van, és olyan is, akinek nincs. De akad, akinek több is van belőle. Nem megyek bele a különböző kultúrafogalmak bemutatásába, bár az igazság az, hogy rettentően élvezném. Maradjunk annyiban, hogy most a kultúra szót nem feltétlenül a műveltség szinonimájaként használom, sokkal inkább antropológiai értelemben: amikor valami olyasmit jelent, hogy az élet megélésének a valamilyen módja. Ebből kiindulva a magyar kultúra elvileg más, mint a nem magyar. Ezt érzékeljük mi is, akik benne élünk, és azok is, akik nem. Írhatnám azt is, hogy ezek szerint lehet magyarul élni meg másképpen is. Lehet. Van, akinek sikerül; van, akinek nem.

Úgy alakult, évtizedeken keresztül tanítottam román anyanyelvű felnőtteket magyar nyelv-

re és kultúrára. Az elején egészen jól is ment. El nem tudom képzelni, mitől. Aztán egyre több kérdésem lett a magyarral, a nyelvvel és a kultúrával kapcsolatosan, mindez pedig elbizonytalanított. Így aztán elmentem tanulni. És még többet tanulni. Ettől függetlenül nem hiszem, hogy értem a lényegét. De ma is meg tudok tanítani egyeseket magyarul beszélni, írni, gondolkodni, és van, akiket nem tudok megtanítani milderre. És élvezem. Mert az csak egy hiedelem, hogy a magyar nyelv nehéz. Minden nyelv nehéz, amit az ember felnőttként kezd megtanulni és idegen a nyelvtani rendszere a saját anyanyelvétől. Ráadásul, ha van még valamilyen negatív elképzelése a beszélőközösségről is, akkor aztán jó sokáig fogunk együtt szenvedni. Vagy varázsolni. Az viszont tény, hogy nagyban megkönnyíti a nyelvtanulást a motiváció. Hozzánk a legtöbben azok jöttek, akik a párjuk kedvéért akartak magyarul tanulni, esetleg családi gyökerek miatt, ezt követi a munkahelyi elvárás s igen ritkán azok, akik a magyar kultúra megismeréséért állnak neki a tanulásnak.

A nyelvünk rendszere igen logikusan működő, igaz, mindegyik nyelv az, csak más logika szerint felépített. Ezt elmagyarázni, megértetni nem nagy

Tandem 41

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelen napilapban. Kötete: *Takázás* (esszék, publicisztikák) MŰRE, 2018.

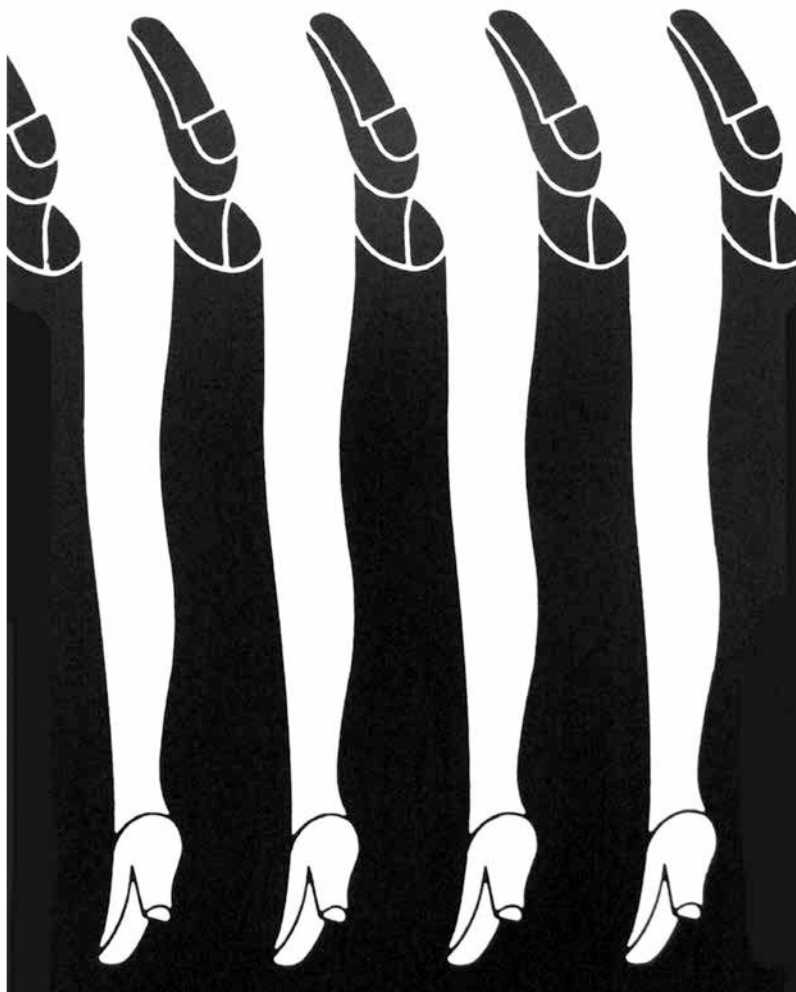
kunsts, ha az ember lánya ismeri a grammatikát. A szókincs tanulása egyéni dolog: főként memória és akarat kérdése. A nyelvhasználati szabályok – az már más tál tézta. Az nem csak nyelvtan, az már értékrendszer is, az már világlátás is, az már gondolkodásmód is – azaz kultúra. Ennek működtetéséhez pedig szükséges egy kicsit magyarul látni a világot. Mert magyarul másképp állnak a dolgok, mint nem magyarul. Ezt komolyan mondom. Itt van ez az ige, hogy *áll*. Ez egy nagyon egyszerű jelentés, ha az ember magyar vagy nagyon jól beszél magyarul, de roppant nehéz tevékenység vagy helyzetekben nem is tevékenység, ha nem vagyunk magyarok. Mert magyarul *áll a fa a ház előtt, és az autó is tud állni a ház előtt, sőt a munka is áll* – vagy a ház előtt vagy mondjuk a gyárban. Na, de románul ez nem állja meg a helyét. Mert románul a fa inkább *van* (este), az autó inkább *meg van állítva* (este

oprită) és a munka teljesen mást csinál (este oprită). Ha lefordítom, akkor könnyen megtalálom a párokat: áll – stă, de más-más helyzetet írunk le velük, nem beszélve arról, hogy magyarul az áll teljes értékű ige, románul pedig inkább kopula, így sokkal több és más jelentéssel használatos. Magyarul ahhoz, hogy valami állni tudjon, elsődlegesen szükséges, hogy legyen valami lábszerűje (az embernek lába, a szekrénynek is lába, a fának gyökere, az autónak kereke van) és függőleges helyzetben legyen, ugyanakkor szükséges az is, hogy ne mozogjon. Ha a fa nem mozog, de például vízszintes helyzetbe kerül, akkor már nem áll. Ha az ember kerül ilyen testhelyzetbe, akkor fekszik. A munka pedig rejtély, hogy miért áll – jó, azért nem akkora kunszt, mert itt jelentésváltozásról van szó, de erősen érezzük, hogy valami olyasmi történik, ahol nincs haladás, változás.

Csak ennek az egy szónak a jelentését fejtegetve is érzékelhető, van itt nálunk valami, ami nem ugyanígy működik másoknál. A nyelv mellett

külön izgalmas a szokásaink, ünnepeink rendszere. Ezek nagymértékben ugyanolyan funkciókat töltenek be, mint a többi kultúrában (pl. az emberi élet fordulópontjait jelzik, állami vagy vallási indíttatásúak stb.), de mégis valahogyan másként működnek. Vegyes házasságban élő ismerősöm történetén keresztül érzékelhető a leginkább ez az apró különbség: mit is jelent nekünk március 15-e? Szabadságharcot, márciusi ifjakat, Petőfit, forradalmat, igazságkeresést, emlékezést, koszorúzást, főhajtást, harcokat stb. Ez egy ünnep. Ahol kissé rezignáltan emlékezünk, kicsit könnyes szemmel, kokárdásan vonulunk. S ha már ünnepnap, akkor hazaállít a nem magyar pár – tiszta jó szándékkal egy gyönyörű piros-fehér-zöld tortával, amelyiken ez áll: *Hungarian power*. Tudja szegény, hogy miről szól ez az ünnep, és tudja, hogy ünnepelni kell. De úgy ünnepelni, ahogyan azt az ő kultúrájában (köreibben) szokták. És nem érzi, hogy mi ezt másképp szoktuk. Mert a kultúra valamiféle érzület is – és ekkor megint kiderül, hogy milyen furcsa lény az ember: ért és érez, de főleg ér... valamit.

42

Shigeo Fukuda kiállításának plakátja (1975)

Mayer Ágota

Emlékezetpolitikai stratégiák

Salvador Dali híres festményének, Az emlékezet állandóságának a címe tökéletesen kifejezi a kép által vizuálissá tett ellentétet a párba állított fogalmak között: az állandósághoz a szilárdság, a stabilitás, a tartósság fogalmát asszociáljuk, miközben az emlékezetre utaló órák képlékenyek, cseppfolyósak a képen. Ilyen képlékeny, folyamatosan változó, mégis mindenhol jelenlévő állandó a kollektív emlékezet is, amelynek az emlékezetpolitika kíván valamelyes szilárdságot biztosítani, több-kevesebb sikerrel. Az emlékezetpolitika ugyanis sohasem az emlékek, hanem mindig a politika felől közelíti meg a múltat, azt emeli ki belőle, ami számára a jelenben hasznosítható, ami az érdekeit szolgálja, amivel modellálhatja, irányíthatja, sőt, uralma alatt tarthatja a közösséget, amely fölött hatalmát gyakorolja. A történelemtudomány a maga specifikus eszközeivel tárja fel a múltat, és csakis azokat a nyomokat, leleteket, információkat interpretálja és helyezi kontextusba, amelyekre rátalál, míg az emlékezetpolitika egy előre megalkotott kontextushoz rendel hozzá anyagot a múltból. Az emlékezetpolitika tehát szelekció, melynek kiválasztott múlttelemei nem a történelemtudomány által feltárt száraz, objektív tényvalóságukban jelennek meg, hanem kiszínezve, átrajzolva, úgy, ahogy a jelenből visszpillantva látni akarjuk azokat.

Ebből az is következik, hogy az emlékezetpolitikának sok esetben vajmi kevés köze van a történelmi valósághoz, sokkal inkább a történelem köntösébe bújtatott mitológia ez. A mitológiagyártás legkönnyebben felhasználható elemei a minél távolabbi múlt történelmi alakjai, akikről kevés konkrét ismerettel rendelkezünk, mert így a hiányzó információs réseket könnyebb legendákkal kitölteni. Ez a fajta emlékezetpolitikai stratégia általánosan elterjedt Közép-Kelet Európában. Hisz mi másnak, mint mitologikusnak lehet nevezni például az Észak-Macedóniában dívó Nagy Sándor-kultuszt, vagy a romániai – igaz némiképp már lecsengett, de azért még létező – Burebista-, vagy Decebal-kultuszt?

Azért ne legyünk túl szigorúak Közép-Kelet Európával, magunkkal szemben. Az 1989-es rendszerváltáskor ebben a geopolitikai térben is megváltozott a perspektíva, itt is újra szabadon fel-

tárhatóvá vált a múlt, és mivel a kommunista rendszerből jöttünk, vágytunk arra, hogy a legkedvezőbb színben tüntessük fel magukat. Ez természetes törekvése minden közösségnek, de a megalázottságból, a meggyötörtetésből kiemelkedve még égetőbb volt az igény nem csak egy jobb jelen és jövő, hanem egy jobb múlt iránt is. Ez a tagadhatatlan, mondhatni pszichológiai igény határozza meg a kollektív tudatot Közép-Kelet Európában.

Amellett azonban, hogy a közép-kelet-európai közösségek próbálják magukat kiemelni a múlt, és főként annak megszépítése által, a kollektív emlékezet itt egyfajta versengés is az ugyanazon a múlton osztozó közösségek között, melyek saját kiemelkedésüket a velük együtt, vagy a szomszédságukban élő közösség múltjának eljelentéktelenítésével gondolják megvalósíthatónak.

Társadalom 43

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

Ez a rivalizáló emlékezetpolitikai stratégia jól megfigyelhető Erdélyben, ahol egymásra tevődik a román, illetve a magyar történelem (hogy ennek az írásnak a kereteit megőrizve egyszerűsítsük a képet), és a két nép lényegében ugyanazokra az eseménysorokra fűzi fel saját emlékezetpolitikai narratíváját. Ezekből a párhuzamosságokból kirajzolódik a két közösség gyakran radikálisan eltérő múltszemlélete, illetve magának a múltnak a Dali óráit idéző rendkívüli képlékenysége. Számos olyan történelmi mozzanat volt, amelyekben a román és a magyar nép egymás ellenfelei voltak – néhány példa: a Horea, Cloșca és Crișan-féle parasztfelkelés, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, Trianon –, ezekre egészen másképp emlékeznek a magyarok és a románok, sőt, olyannyira eltérő az ezekhez kapcsolódó kollektív emlékezet, mintha nem is ugyanazoknak a történelmi eseményeknek a két oldala volnának. Ennek egyik aktuális példája a Trianon-kérdéskör: Magyar-

országban 2020-ban a nemzeti gyászt feldolgozó Trianon-émlékvet hirdetnek, erre mintegy reakcióképpen megszületett Romániában az ünneplést szolgáló Trianon-törvény.

Ebből a szükségszerűnek látszó emlékezetpolitikai vetélkedésből akkor tudunk kilépni, ha a múltnak olyan szegmensére fókuszálunk, amelyben nem magyarok és románok ellenségeskedése képezi a történet alapját, hanem belép mondjuk egy harmadik szereplő a történelmi tablóba: ez a zsidóság, valamint a holokauszt traumája. Az ehhez kapcsolódó magyar és román kollektív emlékezet egymástól eltérő emlékezetpolitikai stratégiát követ, holott éppen amiatt, mert ebben az esetben nem egymás ellenfelei voltak, arra számíthatnánk, hogy hasonló a két népnek a holokauszthoz való viszonya legalábbis az emlékezetpolitika terén.

A magyar kollektív emlékezetből nem idegen az önvád a holokauszt vonatkozásában, ami jogos és érthető. Ahogy Pataki Ferenc szociálpszichológus fogalmaz: „Sok tekintetben a holokauszt tragédiája is feldolgozatlanul, némiképp »idegen testként« élkezik a nemzeti történelemben”. Ez élő seb tehát, amelynek begyógyítása még sok időt vesz igénybe. Az nyilván változó, hogy a mindenkori politika hogyan viszonyul ehhez a kérdéskörhöz (is), de a magyar történész szakma alaposan megvizsgálta, feltárta, szembesítette és folyamatosan szembesíti a magyar közgondolkodást ezzel a borzalommal. Mindezek együtt vezetnek oda, hogy a holokauszt tekintetében a magyar társadalomban többfajta emlékezetpolitikai stratégia – vállalás, önvád, háritás – is megfigyelhető.

Ezzel szemben a román emlékezetpolitika a Ioan Aurel Pop nevével fémjelzett hivatalos román történetírással karöltve borít fátylat a romániai holokauszt tragikumára, illetve elhallgat, vagy kiszínezi minden olyan múltbeli eseményt, ami kedvezőtlen színben tünteti fel a román népet. Persze, vannak román történészek, akik messze-menő következetességgel és szakmai tisztességgel kutatják és tárják fel a múltat, és vannak ma már olyanok is – például Lucian Boia –, akiknek hangja a szélesebb közönséghez is elér. De ez nem elegendő, mert a romániai politika és mentalitás, valamint az intézményrendszer úgy van felépítve, hogy ezek a hangok nem tudják, egyelőre legalábbis, jelentős módon befolyásolni a kollektív emlékezetet. A történelmi valóságátadásnak eleve kevés esélye van egy olyan közösségben, ahol a múlttal való őszinte szembenézés nem etikai magatartásnak, hanem nemzetárulásnak minősül,

ahol a múlt bűneit, dicstelenségeit letagadják, illetve egész egyszerűen elhallgatják. Ezt a felelősségelhárító reflexet könnyen megfigyelhetjük Erdélyben, ahol a román közgondolkodás és emlékezetpolitika abban nyilvánul meg, hogy miközben elhallgatja a romániai holokauszt borzalmait, erőteljesen felidézi a magyar holokausztot.

És kevés a biztató jel, ami azt mutatná, hogy ebből a múltszemléletből ki akarna lépni a román emlékezetpolitika, emlékezzünk csak az Úzvölgyi kegyeletstérre, vagy legújabban a zágori I. világháborús emlékműre, amelyen csak a román etnikumú katonák nevei vannak feltüntetve, a névsor alján pedig a „Meghalt 29 zász is” – szöveg van márványba vésve. Hasonló jellegű volt a kolozsvári vasútállomásra elhelyezett emléktábla, amelyen az 1945 utáni állomásfőnökök nevei voltak feltüntetve. Mind szép csengésű román név, a tábla tetején pedig az állt, hogy az 1945 előtti állomásfőnökök „ismeretlenek”. A román kollektív emlékezet tökéletes szimbóluma és kifejezése ez a tábla, mely egész egyszerűen nem hajlandó tudomásul venni a múltnak azt a részét, amit nem lehet a lehető legközvetlenebb módon a román etnikumhoz kötni, illetve, ha az a múlt nem pozitív színben tünteti fel a románságot. Szerencsére az emléktábla végül lekerült az állomás faláról, de sajnos ehhez hasonló esetek bármikor előfordulhatnak.

A fentiek alapján megállapítható, hogy ha engedékenyek is vagyunk magunkkal szemben, valamilyen szigor mégiscsak kell az emlékezetpolitikában, már csak azért is, mert ezzel mindig valamilyen a múlton túlmutató, a jelenben hatni akaró célja is van a kollektív emlékezetet leginkább befolyásoló hatalomnak. Fel kell tárni, hogy egy nemzeti, politikai közösség múltba tekintése mennyire őszinte, illetve azt, hogy mit akar eltakarni azzal, amit láthatóvá tesz a saját múltjából. Az emlékezetpolitika ugyanis, mint láthattuk, sajnos megnyilvánulhat az elhallgatásban, a háritásban és a legdurvább múlthamisításban is.

„Amint a vallási és politikai tevékenység színterei kibővültek, és egyre több alapvető kérdés vált vitatottá, az emlékezet birtoklásáért folyó versengés és annak eldöntése, hogy kinek a múltvízióját illessék tiszteletadással az emlékhelyek és emlékművek, elsőrendű politikai kérdéssé vált, először Angliában, utóbb pedig valamennyi modern társadalomban”. – írja Barbara Misztal. Tisztában vagyunk azzal is, hogy a kollektív emlékezetnek kevés köze van a tudományos megismeréshez, hanem a csoportlét folytonosságának és kohézió-

jának a megteremtését szolgálja – éppen ezért a társadalmat végzetesen szétszakító politikai-ideológiai harcok világában nagyon felértékelődik az emlékezetpolitika, mert ebben kereshető és található meg egy lehetséges konszenzus a közösségen belül és közösségek között is. A helyzetet csak bonyolítja, amikor a közös nevezőt úgy kell megtalálni, hogy közben morális felelősség is terhel a múltbeli, általában a hozzánk közelebbi múlt eseményei kapcsán. És Közép-Kelet-Európa történelme bővelkedik az ilyen morális felelősség-

re hívó eseményekben: az első és a második világháborús szerepvállalás, a gulág, vagy mint fentebb láttuk, a holokauszt tragédiája. Ezért is fontos, hogy az emlékezetpolitika az őszinteségen és a múlt felvállalásán alapuljon, mert ha csupán kimerül abban, hogy a kollektív büszkeséget dagasztó rettenthetetlen hősokeket sorakoztat fel, akkor bár lehet, hogy ezzel a közösségen belül megteremtődik egyfajta (hamis) egység, de a különböző közösségek között ez konszenzus helyett csak újabb törésvonalakat teremt.

Hajnáczy Tamás

Bura Károly cigányprímás

Aktivista, revizionista, vizionarista (részletek)

A gyakorta „nagyváradai” előnévvel jegyzett Bura Károly cigányprímás ugyan Debrecenben született, de élete nagy részét Nagyváradon töltötte. 1927-ben az „irredentaperként” emlegetett bonyodalmak közepette költözött Budapestre. Aktivistaként a cigányzenészség társadalom céljaiért és érdekeiért szállt síkra, revizionistaként beléptette a cigányzenészek egyesületét a Magyar Revíziós Ligába, vizionaristaként egy budapesti cigány múzeumról ábrándozott. Mozgalmas élete és meghatározó munkássága révén számos díjban, kitüntetésben részesült, 1934-ben a Kerepesi temetőben ezrek kísérték utolsó útjára. Az alábbi részletek a szerző hamarosan a Noran Libro kiadó gondozásában megjelenő könyvéből nagyváradai vonatkozású mozzanatokat tartalmaznak.

Bura Károly 1881-ben, Debrecenben látta meg a napvilágot Bura József (1828–1913) cigányzenész fiaként. Apja számos népszerű cigányzenekarban játszott, azonban Nagyváradon Hamza Miska bandájában eltöltött hosszú esztendői alatt tapasztalta meg leginkább a közönség odaadó rajongását. Nemcsak zenészként, hanem nótaszerzőként is ismertté vált, sokan húzták dalait életében és halálát követően egyaránt. A cigányzenészek soraiban már-már szokássá vált, hogy vagyonos, befolyásos vagy éppen köztisztelőben álló személyeknek szereztek nótákat némi jutalmat, kedvezőbb kilátásokat remélve. Bura József nem aprózta el tehetségét, egyenesen az Osztrák-Magyar Monarchia trónörökösének, Ferenc Ferdinándnak írt nótát, akinek Udvarmesteri Hivatala csupán annyira méltatta német nyelven, hogy szerzeményét átvették. A *Nagyváradai Napló*

tudósítása szerint a nótaszerző a busás viszonzás elmaradásán túl azt is sérelmezte, hogy „*magyar embernek, magyar ajándékra, magyar muzsikára miért válaszol a magyar trónörökös németül*”. Fiait a nagyváradai otthonuk falai között tanította meg hegedülni, majd miután kirepültek a kávéházak, éttermek pódiumaira, magántanítványokat fogadott.

Apján túl Bura Károlyra jelentős hatást gyakorolhatott a családi szájhagyomány is, mely szerint felmenői között Czinka Pannával (1711–1772), Magyarország első, egyben a 18. század leghíresebb cigányprímásával büszkélkedhetett. Négytagú cigányzenekarát hegedűjével vezette, a férje húzta a bőgőt, annak testvérei álltak be cimbalmosnak és kontrásnak. Hamar jelentős hírnevet szerzett Magyarországon és olykor külföldön

is megfordult bandájával. A róla keletkezett cifra mendemondák hátterében feltehetően a tehetségén túl az is közrejátszott, hogy nőként állt bandája élén, ami egyedinek számított az adott korszakban. Olykor tüzes, vonzó asszonyként írták le, máskor himlőhelyes, golyvás rútságként. Az elbeszélések szerint férfiruhát hordott és folyton a pipáját szívta, amely rövid szárral lett kifaragva, hogy ne zavarja a hegedülésben. A nyarakat a háza mellett felvert sátorban töltötte családjával és olykor párja kovácsműhelyében szikráztatta az üllőt.

Mindezek fényében Bura Károlynak a fivére-
ihez hasonlóan kikövezett útja vezetett ahhoz, hogy a cigányzenész pályát válassza. Kiemelendő öccse, Sándor (1895-1956), aki szintén cigányprímás lett saját zenekara élén, ugyanakkor az sem számított ritkaságnak, hogy bátyja segédprímásaként lépett színpadra. Bura Károly cigányprímásaként első ízben 1897-ben lépett fel Nagyváradon, ahol rövidesen elnyerte a közönség nagyrabecsülését. A fiatal cigányzenész egyre nagyobb sikereket könyvelhetett el. 1902-ben Ferenc Ferdinánd trónörökös az Udvarmesteri Hivatalon keresztül nem csak egy köszönőlevéllel jutalmazta szerzeményeit, hanem a monogramjával és a császári koronával díszített arany kezelőgombokat küldött neki. A *Nagyváradai Napló* közlése szerint Bura Károly öröme ezzel együtt sem tűnt felhőtlennek, ugyanis „mint jó magyar hazafi, jobban szeretné, ha a magyar koronáról mintázták volna a gombokat”.

A rákövetkező évben a fővároshoz és más vidéki városokhoz hasonlóan Nagyváradon országos cigányzenész hangversenyt szerveztek a Szigligeti Színházban. A rendezvényeket az év elején elhunyt Dankó Pista emlékének szentelték, a befolyt összegből a cigányprímás szoborállítását kívánták támogatni. A sokszor csak „cigányversenyként” emlegetett megmérettetésre az ország számos szegletéből érkeztek neves prímások; Kóczé Antal (Budapest), a Magyarai testvérek (Debrecen), Csikai Gyuszi (Kolozsvár), Farkas Józsi (Szolnok), „Béla cigány” (Hódmezővásárhely), Ráczi Tóni (Gyula). A nagyváradai prímások szép számban vettek részt a versenyen: Bura Károly, Hamza Miska, Hamza Gyuszi, Pócsi Laczi, Dula Miklós. A többnapos rendezvényt díjátadóval zárták, melyen többek között Bura Károlyt aranyéremmel tüntették ki, amit a következő nóták elhúzásával érdemelt meg: *Most van a nap lemenőben, Elragadta galambomat, Czigányélet, Nem jó mindig, Írtam levelet, Hullámzó Balaton, Maros vize folyik csendesen*. A cigányprímás nemcsak a verseny zsű-

rijét, hanem a Nagyváradai Királyi Katolikus Jogakadémia hallgatóit is meghódította, akik az akadémia címerével ellátott emlék-aranykereszttel tüntették ki.

Nagy Háború

Az első világháború kitörése a magyarországi cigányokat is a sorozóbizottságok fürkésző tekintete elé szólította. A cigány honvédek sokszor mesterségüket kamatoztatták a hadseregben, táborigazgatóként, mészárosként dolgoztak, akik pedig a famegmunkáláshoz, vagy kosárfonáshoz értettek, azokat az erődítési munkálatokhoz osztották be. Soraikban éppúgy lehetett találni kémet, felderítőket, huszárokat, rohamistákat vagy haditengerészeket. A cigányzenészeket a katonazenekarokba osztották be, vagy hangászok lettek. Az állóháború kialakulásával úgynevezett hadprímásokká váltak, frontzenész cigánybandák alakultak. Ahogy a hadifogság és a hősi halál, úgy a kitüntetések sem kerültek el őket. Hőstettükért többen is büszkélkedhettek I. és II. osztályú Ezüst Éremmel vagy Bronz Vitézségi Éremmel. Egyesek a katonai ranglétrán is előbbre jutottak; őrzetetői, tizedesi, szakaszvezetői, őrmesteri vagy éppen törzsrőrmesteri rangig vitték. Bura Károly életében nem a Nagy Háború jelentette az első alkalmat, amikor elegáns fellépő öltönyét katonai uniformisra kellett lecserélnie. 1904-ben az általános hadkötelezettség miatt két hónapot szolgált póttartalékosként.

A cigányprímás éppen a varsói Bristol Hotelben húzta busás fizetségeikért, amikor az első világháború kitörésének a híre utolérte. A forrongó helyzet miatt azonnal hazautazott Nagyváradra, ahol nemsokára szárnyra kapott nagylelkűségéről egy rövid történet, melyet a *Pesti Hírlap* kürtölt szét az egész országban. Az anekdota szerint az egyik váradai cigányzenész a fronton szolgált, mialatt kenyérkereső híján népes családja szinte éhezett. Az egyik gyermeke ezért az utcákat róttá és zenélt némi apró reményében. Amikor ezt Bura Károly meglátta, rögvést a megsegítésére sietett: „A legutóbb este a korzóig merészkedett a lurkó. Ríkatta a hegedűt, zajos valcereket muzsikált, de bizony a szemerkélő esőben nem ment az üzlet sehogy. Amíg arra nem vetődött a híres váradai prímás, Bura Karcsi. A gyerekek pityeregve panaszkodott, szeretne újesztendőre egy pár pengőt összemuzsikálni az apjának, de nincs szíve a közönségnek. Az elegáns, finom prímás mosolygott, lehúzogatta a kesztyűjét, a gyerektől elvette a rozoga hegedűt, csavart

Bura Károly (álló) zenésztársaival Nagyváradon

egyet-kettőt a húrokon, aztán az utcaszögleten, a csillogó bolti kirakatok előtt bundában, levett kalappal muzsikált. A kalapját a gyerek tartotta. Bura Karcsi pedig húzta a gyönyörű andalgókat, mintha megyebálon, pillangós cipellőjű kisaszszonykák táncolnának rája. És a sétálók mind odagyűltek a csodára és a kalapba csengve hullottak a koronák, tallérok. Fertály óra alatt lett annyi pénz, hogy a família a fele telet urasan kihúzza.”

A hátország biztonságát odahagyva jelentkezett a nagyváradai 37. gyalogezredbe. Az alakulatot katonai kiképzésre egy alföldi kisvárosba vezényelték, ahol Bura Károly rövidesen zenekart szervezett a besorozott cigányzenészekből, amiért a tiszték elismerésként szakaszvezetővé léptették elő. Bandáját hivatalosan a „császári és királyi cigányzenekar” névvel illeték és a kisváros pályaudvarán az érkező újoncokat és a frontra induló katonákat lelkesítették. Végül a cigányzenekart felajánlották a hadtestparancsnoknak, József főhercegnek.

A nagyváradai 37. gyalogezredet nemsokára a frontra vezényelték, ahol Bura Károly számos kitüntetést kapott és az őrmesteri rangig vitte, sőt a tisztikar szolgálataiért egy aranytárcával is megjutalmazta. 1917-ben súlyos sebesüléssel az aradi kórházba szállították, majd miután felépült, haza-

utazott, ahol egy percig sem tétlenkedett. IV. Károly magyar királynak *Koronázási emlékinduló* címmel nótát szerzett, amit az uralkodó nem restelt köszönőlevéllel viszonzni. Továbbá a nagyváradai cigányzenészek összefogásának az élére állt, hogy együttes erővel lépjenek fel a kávésok ellen. A feszült helyzetben Bura Károly és köre egyértelműen élvezte a közönség hűséges támogatását. Ugyanis a vendéglátóhelyek más vidékekről hívtak cigányzenekarokat, míg a helyieket pódium, megélhetés nélkül hagyták. A más városokból érkező muzikusoknak pedig kiáltványt fogalmaztak meg: „A nagyváradai cigányzenészek felkérjük az idegen kollégákat, hogy Nagyváradra játszani ne jöjjenek, mert a nagyváradai kávésok azt akarják az idegen cigányok szerződésével elérni, hogy bennünket fizetés nélkül kényszerítsenek játszásra. Csaknem valamennyien katonák vagyunk, akik nappal szolgálunk és éjszaka keressük meg a családunk számára a kenyeret, hisszük tehát, hogy egyetlen magyarországi cigány sem kapható arra, hogy a falatot szánkából kivegye.” Épphogy elcsitulak a helyi záporok és világléptékű felhőszakadások, a cigányprímás élete kezdett volna visszatérni régi medrébe, amikor megkötöttek a Párizs környéki békeszerződések. A trianoni békediktátum eredőjeként Magyarország lakosságának és

46 Bura Károly dedikált fényképe 1929-ből Forrás: Mandab.hu

területének közel kétharmada került a szomszédos országokhoz. A történelmi fordulat egész életén át elkísérte Bura Károlyt. Azonban az 1920-as évek első felében népszerűsége töretlenül bizonyult. Cigányzenekarával eljutott Londonba, Nagyváradon pedig az egyik legelőkelőbb helyen játszott nap mint nap, úgy-ahogy alkalmazkodva az új közönségigényekhez: „Bura Károly most is a váradi Royal kávéházban muzsikál és az utóbbi években megtanult néhány román darabot is. Háborús smacht-fecnik, forradalmi indulók után most román dalokkal váltogatja a magyar nótát, amelyhez egyedül van igazán és nagyon mélyen köze. Mosolyog jobbra, mosolyog balra, de gyakran kísérteties ez a mosoly, mert a hegedű megfedkedzik magáról és sír. Mit sirat, mit nem sirat, kár is firtatni.”

Irredentaper

A viszonylag gondtalan évek Bura Károly számára nem tartottak sokáig, 1926-ban felesége, Radics Annuska harminckét évesen elhunyt. Budapesten, a Kerepesi temetőben hantolta el az

élete teljében lévő cigányprímás. Az özvegy hetente utazott felsége sírjához és erősen fontolóra vette, hogy emiatt áttelepül a fővárosba. 1927 idusán a budapesti Royal Szálló éttermének visszatartásíthatatlan ajánlata a cigányprímást a költözés felé billentette. Azonban az egyik napilap tudósítása szerint a fővárosi cigányzenészek nem örvendtek a nagyváradi cigányzenész érkezésének, mivel versenytársat jelentett számukra: „Váratlanul súlyos akadályok gördültek Bura Károlynak és bandájának idejövetele elé. A pesti cigányzenészek szövetsége a legenergikusabb tiltakozását fejezte ki az ellen, hogy Bura Károly és kitűnő bandája Budapesten muzsikálhasson. Nem fogadták el érvnek azt, hogy magyarnak vallja magát testestül-lelkestül, a lényeges az, hogy Bura Károly nagyváradi cigány és Várad most nem Magyarország. Külföldi cigány pedig ne rosszabítsa az itt élők megélhetési viszonyait.”

Bura Károly Budapestre költözésének az útjába nemcsak a fővárosi cigányzenészek, hanem a román hatóságok is torlaszokat emeltek. Miután végérvényesen eldölt, hogy elhagyja Erdélyt, búcsúestélyt szerveztek neki a nagyváradi Szigligeti Színházban. A rendezvényen méltató beszédet mondott a város egykori rendőrprefektusa, illetve a Magyar Párt helyi elnöke. A köszöntőket követően Bura Károly és zenekara, valamint elismert énekesek adtak műsort. Az est jó hangulatban, zavartalanul lezajlott, azonban reggel megjelent a rendőrség Bura Károly ajtaja előtt. Minderről a cigányprímás a *Pesti Naplónak* adott interjújában számolt be:

„Hát úgy volt kérem, hogy a nagy búcsúeste után egy óra tájt hazamentem, de reggel jött ám értem a rendőr. Azt mondta, hogy hívat a prefektus. Bunescu György, a prefektus jóbarátom, jóban is váltunk el egymástól. De ott volt Horváth József rendőrigazgató és feladta a fogas kérdést: mi is volt hát az este? Azt feleltem neki, hogy tudja meg attól, akit oda küldött inspiciálni. Hát aztán ő meg is tudta, amit megtudott. Románul bevette a jegyzőkönyvbe, hogy magyar állampolgár vagyok, izgatást idéztem elő és szökésben vagyok. El is vették tőlem az útlevelemet. Ugyanúgy bántak el Csigi Ellával, Kocsánnyal, Marcussal. Csigi énekesnőnek azt rótták fel, hogy éneklés közben piros rózsacsokrot tartott a kezében, fehér harisnyája, meg fehér cipője és zöld ruhája volt. Másnap elvitték mind a négyünket Kolozsvárra. Egy őrnagy-hadbírónak az asztalára tették Csigi Ella ruháját, cipőjét meg bokkrétáját. Az őrnagy megnézte a jegyző-

könyveket, meg a szép selyemruhát, aztán azt mondta, hogy Csigi Ella, Kocsány János és Marcus István elmehetnek, de én nekem ott kell maradnom. [...] Elszedték tőlem az aranygombokat, órámat, a pénzemem. Mindent egy vaskasszába zártak. Engem meg bedugtak egy nyirkos, sötét zárkába. Alig tudtam megmozdulni benne. Bűdös volt és a priccse nem mertem leülni. Szerencsére estefelé meghaltotta a fogházorvos, hogy ott vagyok a fogdában. Kihívatott és megengedte, hogy a maródi szobában leheverjek egy ágyra. Itt töltöttem az éjszakát s vártam, hogy majd csak kiszabadítanak a barátaim. De hát a barátok nem jelentkeztek és előbb állított be hozzám egy román ügyvéd. Kérdezte tőlem: – Ki akar menni? Ad tízezer leit? – Én megcsóváltam a fejemet. Mondtam, hogy kikerülök én innen ingyen is. De aztán az ügyvéd alkudozott és ötezer leiért már másnap délután kiszabadított.”

Azzal korántsem ért véget a cigányprímás kálváriája, hogy elhagyhatta a kolozsvári hadbíró-ság fogházát. Amikor elengedték, útlevelét, pénztárcáját, arany karóráját és Ferenc Ferdinándtól kapott kezelőgombjait nem adták ki neki, emiatt még hetekig járt Kolozsvárra. Miután hozzájutott értékeihez és papírjaihoz, azonnal jegyet vásárolt az első szerelvényre, amely Budapestre tartott. Még el sem jutott a magyar határig, egy román rendőr leszedte a vonatról és elvette az útlevelét, arra hivatkozva, hogy parancsa van rá. Az intézkedés indítékára rövidesen fény derült. A román hatóság alkut ajánlott a cigányprímásnak; csak akkor engedik át a határon, ha a házát nem adja el, hanem itt hagyja zálogba. Bura Károly belement az előnytelen üzletbe és végleg elhagyta Partiumot. A cigányprímás meghurcolása jelentős sajtóvisszhangot váltott ki, mártírként vagy hősként mutatták be, az esetet pedig „irredentaperként” emlegették. Kivételszámba ment, de előfordult olyan erdélyi lap, mely az ügy kapcsán megragadta az alkalmat, hogy bírálja a nagyváradi városvezetést és a cigányprímást egyaránt. Nehezményezte a cikk szerzője, hogy amikor magyar művészek nem léphetnek fel a színházban, addig egy cigányzenész búcsúestet tarthat ott. Bura Károlyt egyenesen fősvénynek titulálta és szóvala, hogy nem érez részvétet senki iránt: „Most pedig jellemezzük pár szóval a nagy Mestert, aki nemcsak hegedűjéről, hanem fukarságáról közismert [...] Várad folyton szegényedett, koldusodott, kivesztek a palik, de Bura Károly több millió

betétjét kezelték a bankok, melynek a kamataiból úri módon élhetett volna. De nemcsak spekuláns, önző cigány volt, hanem szívtelen, rossz ember is, aki lenézte a többi cigányt és soha a fajtájabelien nem segített.”

Bura Károly hamar megvetette a lábát Budapesten, cigányzenekarával elhelyezkedett a Royal-szálló éttermében. A következő években a főváros legnevesebb éttermeiben és kávéházaiban lépett fel, például az Emkében, a Ketterben, a Márkusban, a Metropolban vagy a Pannóniában. Bekapcsolódott a cigányzenész társadalom nagy eseményeibe, így a Bihari János emlékére állított szobor avatásába. A müncheni magyar bálon, rádióhullámon keresztül a cigányprímás zenéjére táncoltak az est résztvevői. Az újságok szenzációként cikkeztek róla, olykor a nők bálványaként emlegették, Josephine Baker „néger primadonnával” is összeboronálták. A napilapok hasábjain rejtvények és szarkazmustól sem mentes viccek, anekdoták, versek jelentek meg róla.

A színházi világ is beszippantotta, cigányzenekara szolgáltatta a zenét a Magyar Színházban Móricz Zsigmond nagysikerű vígjátékához; *A szép asszony kocsisához*. A darab vonzotta a közönséget,

Társadalom 49

HAJNÁ CZKY TAMÁS (1987, Budapest) kisebbségpolitikai szakértő, a Károli Gáspár Református Egyetem kutatója, 2016-ban elnyerte a Gypsy Lore Society fiatal kutatói díját. Számos közleménye jelent meg ragos hazai és külföldi folyóiratokban, tanulmánykötetekben.

a jegyeladás remekelt, azonban a muzsikusként és bandájának a honoráriumára csak nem érkezett meg. Bura Károly ezt nem hagyta szó nélkül, beperelte a fővárosi színházat. Nyaranta Siófok neves szállóiban lépett fel, vagy a Balaton partján napozó, fürdőző tömegeknek húzta a Philips-rádióautó közvetítésével. 1928-ban a szezon végén Siófok előkelő közönsége egy aranylevelű ezüst koszorúval tüntette ki. A rákövetkező évben egy aranycsokorral átkötött ezüst palmaágot készítetett hálája jeléül a cigányprímásnak. Az ajándékot a város polgármestere nyújtotta át, miután elmondta köszöntőbeszédét a búcsúrendezvényen. Bura Károly válaszképpen a *Himnusz*t és a *Szép vagy gyönyörű vagy Magyarország* című dalt játszotta el.

A színház nem félelmetes

Interjú
Fekete Ágnes
színésznővel,
a Magyar
Művészeti
Akadémia
ösztöndíjasával

Fekete Ágnes színművész

Fotó: Bartincki Tamara

Kultúra

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE drámaíró, Nagyváradon született 1993-ban. A BBTE-n diplomázott, jelenleg a Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Kötete: Első felvonás (drámák) Várad folyóirat, 2020.

Nagyváradon születésű vagy, a kolozsvári színi tanultál, s rögtön az egyetem elvégzése után messze kerültél szülővárosodtól, talán a választott szakmádtól is.

A kolozsvári egyetemi évek után a zalaegerszegi Griff Bábszínház társulatába kaptam meghívást, el is fogadtam azt. Magam is meglepődtem, amikor Zalaegerszegre kerültem, mert nem volt tervben Magyarországra költözni. A Griff Bábszínház azonban olyan jó lehetőségeket, izgalmas projekteket, kecsegtető szerepeket kínált, hogy úgy éreztem, élnem kell vele. Ráadásul, a bábszínház meg a színház nem állnak távol egymástól, sőt. Így lehetőségem nyílt a színpadi művészet egy új oldalát megtanulni.

Meddig voltál Zalaegerszegen, és melyek a legfontosabb mérföldkövek eddigi pályafutásodban?

Három évig voltam társulati tag Zalaegerszegen, nagyon jó emberekkel dolgoztam együtt, és olyan alkotókkal találkoztam, akik keze alatt sokat fejlődtem. Rengeteget utaztunk a társulattal. Turnéink közül az egyik legizgalmasabb a tajvani utunk volt, ahol a csecsemőszínházról tartottunk konferenciát, és előadást is játszottunk. Ennek nyomán értesültem egy olyan pályázati lehetőségről, amelynek köszönhetően negyven napot töltöttem Tajvanban, hogy létrehozzak egy csecsemőszínházi előadást, amit az ottani közönségnek játszhattam. És természetesen, fontos mérföldkő a saját babaszínházi előadásom, az *Ül, áll, fekszik* létrehozása is, amelynek rendezője Góbi Rita volt.

Eddigi bábos pályafutásod alatt – a tajvani ösztöndíj kapcsán létrehozott előadást is beleszámolva – öt csecsemőszínházi produkcióban vettél részt alkotóként. Miért pont ezzel a projekttel jelentkezted a szigetországba, illetve mi a lényege ennek a műfajnak?

Amikor a Griffel turnéztunk Ázsiában, nyilvánvalóvá vált, hogy ami Európában egyre ismeretlenebb vagy divatosabb színházi forma, az ott ismeretlen. Nagyon érdeklődőek és nyitottak voltak a projekt iránt. A csecsemőszínház fontos lépés a színházi szocializációban, a közönség is jobban

megismeri a színészt. És a színész is másképp kapcsolódhat a közönségével, hiszen a 20-25 perces előadás után közös játékra hívjuk a legkisebb nézőket. Egyfajta beszoktató színház ez, ahol a kicsik megérthetik, hogy nem félelmetes a színház, ha kicsit sötétebb is van a teremben.

A Griff Bábszínház után egy évadon keresztül a veszprémi Kabóca Bábszínházban játszottál, majd a pandémia idején szabadúszóként kezdted el dolgozni, és mindeközben a Magyar Művészeti Akadémia alkotói ösztöndíjasa lettél. Mivel jelentkeztél erre az ösztöndíj-programra?

A Magyar Művészeti Akadémia alkotói ösztöndíja azt a magyar nyelvterületen egyedülálló lehetőséget biztosítja, hogy az ösztöndíjasok három éven keresztül szabadon, a maguk ütemében foglalkozhatnak alkotói projektjükkel. Pályázatomban címe *Inkluzív színház gyerekeknek* volt. Lényege az, hogy speciális nevelési igényű gyerekeknek szóló előadást hozzak létre, amellyel az ő jól-létüket és fejlődésüket lehet támogatni. Az ötlet onnan jött, hogy egy alkalommal Veszprémben halmozottan sérült diákoknak játszottam az *Ül, áll, fekszik* című előadásomat. Először játszottam hasonló közönség előtt, és még technikai problémáink is adódtak, ennek ellenére nagyon jó élmény volt nekik és velük együtt játszani. Akkor fogalmazódott meg bennem, hogy mennyire fontos a közönség azon részéhez is eljuttatni a színházi előadásokat, akikre elsősorban nem úgy gondolunk, mint színházfogyasztó emberek.

Hogyan épül fel a projekted?

Az első időszakot a kutatómunkának szenteltem. Fölvettem a kapcsolatot pedagógusokkal, gyógypedagógusokkal és szülőkkel, és van egy választott gyógypedagógus is, akivel gyakrabban együttműködünk. Mindenki nagyon pozitívan fogadta a kezdeményezést, sokan kiemelték, hogy a művészetterápia milyen fontos a speciális nevelési igényű, sérült gyermekek fejlesztésében. Az első ösztöndíjas év végére egy 20-25 perces előadást szeretnék elkészíteni, és azt minél többször játszani. Az így szerzett tapasztalatok alapján pedig még egy előadást próbálok be. Jó lenne ezt

Ül, áll, fekszik (rendező: Góbi Rita)

Fotó: Umberto Pezzetta

A kicsik megérthetik, hogy nem félelmetes a színház, ha kicsit sötétebb is van a teremben.

bábszínházakkal karöltve játszani, sőt, terveim között az is szerepel, hogy erdélyi bábszínházakkal is felvegyem a kapcsolatot. Mivel egyszemélyes előadásokról van szó, a próbafolyamatot nem befolyásolják a járványügyi intézkedések, ugyanakkor jó lenne minél hamarabb találkozni a közönséggel...

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Bozsódi-Nagy Orsolya

Milyen színházat akartak a váradiak?

Művészetszemléletek és ellentétes nézetek a Szigligeti Színház avatására összeállított emlékalbumban

Hosszas, hetven éven át tartó viták után, 1900. október 15-én megnyitotta kapuit Nagyvárad első és mindmáig egyetlen állandó színháza. A Szigligeti Színház elkészülte a város polgársága számára történelmi jelentőségű volt, amint azt a korabeli újságcikkek is egyértelművé teszik.

A színház nem egyszerű polgári lakóépület, nem kereskedelmi palota, és nem is keresztény értelemben vett templom. A művészet, azon belül is kiemelten a színházművészet megítélése pedig a századforduló Magyarországon korántsem volt

ki-ki (összesen 157 szerző) a saját elképzelései szerint foglalta hosszabb-rövidebb mondatokba, versbe, nosztalgikus hangulatú strófákba vagy anekdotákba gondolatait. Olyan is volt, aki egy, a témához egyáltalán nem kötődő aforizmával válaszolt a felhívásra. Épp a kiadvány szerkesztetlensége eredményezte, hogy a legváltozatosabb meglátások kaptak helyet benne, amelyek egészében tekintve érdekes, sokszínű pillanatképet nyújtnak a századforduló művészetszemléletének.

I. Az erkölcs őrei

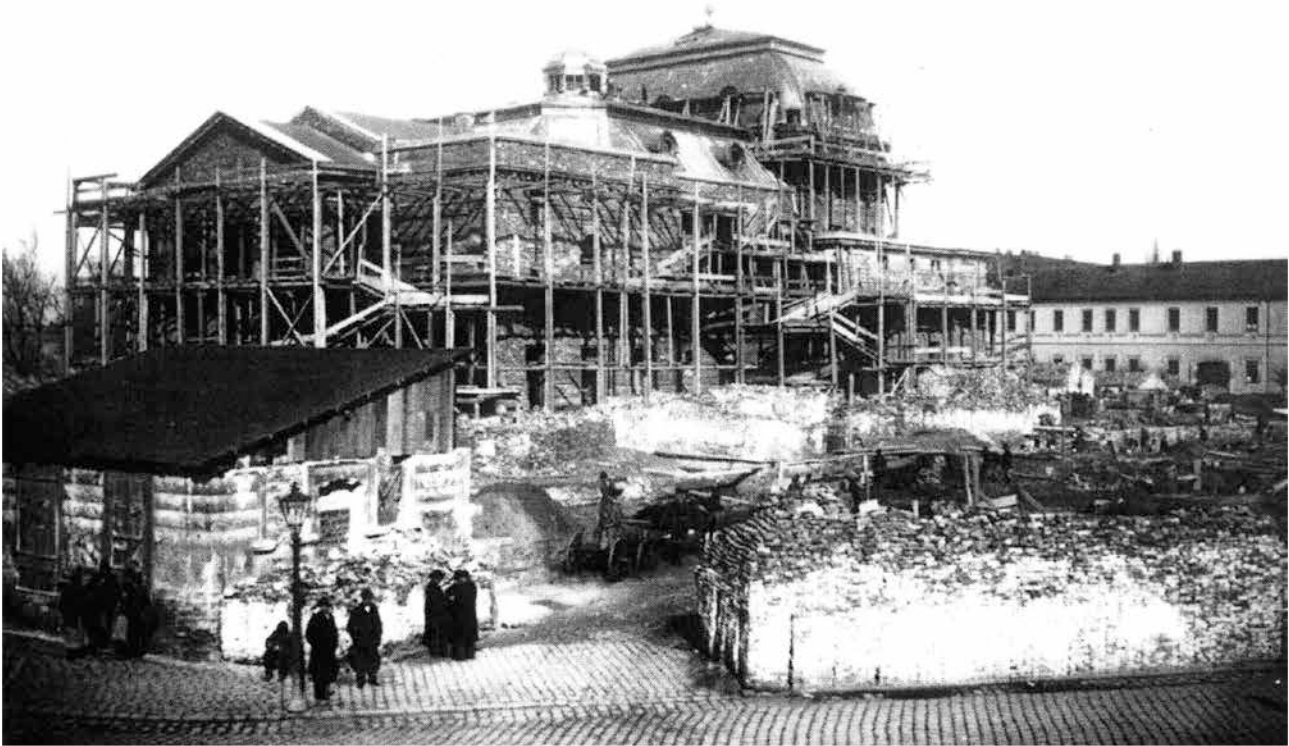
„A rózsza a virágok királynéja, – egy hibája van, hogy elhervad. A művészet a kedélyéletnek rózsája, – egy gyengéje van, hogy leveleit könnyen letépdéli az erkölcsi romlottság. Sikamlós és csalékony a művészpálya. Itt is, mint minden életpályán, csak egy nem csal, csak egy áll rendületlenül: a tiszta erkölcs. Ez a rózsza, mely el nem hervad. Ez emeli a művészt azon talapzatra, a hol mint művész, s mint ember tiszteletre méltó marad. Nyomorult a művészet, mely erkölcstelen és nem lehet boldog ember az, kinek roncsolt – mert sivár – kedélyéletét a művészet foszlányai csak hiányosan takarják. Hinni Istenben és az erénynek hatalmában. Ez biztosan vezeti a művészt a csábítás sugalmazásai közt úgy, mint a nyílt romlottságnak daczos kihívásai között. Lehet valaki szerencsés a művészpályán, de lehet sajnálatra méltó ember.”

Schlauch Lőrincz bíbornok dörgedelmes szavai nyitják meg az emlékkönyvbe gyűjtött üzenetek sorát. A nagy hírű váradi egyházi ember, akinek nevéhez fűződik egyebek mellett a szatmárnémeti püspöki könyvtár létrehozása, Szent László hermájának elkészíttetése és a váradi püspöki palota kertjének vatikáni mintára történő kialakítása, elsősorban azt tartotta fontosnak, hogy felhívja a figyelmet a művészet, és azon belül is a színészi életpálya „veszélyeire”.

Kultúra

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott. 2016 óta a nagyváradi Szigligeti Színház irodalmi titkára.

egyöntetűen pozitív. A színészt a 19. századi nézetekhez hasonlóan továbbra is feslett erkölcsű, kétes személynek tartották, a művészet, az alkotás szabadságának fontossága pedig nem nyert még teret. Ezzel párhuzamosan azonban a magyar személyiségről, Szigligeti Edéről elnevezett teátrum elkészültében sokan mégis a magyar kultúra diadalát, fennmaradásának „kőbe vésett” zálogát, nagyságának bizonyítékát látták. E sokrétű és részleteiben egymásnak gyakran élesen ellentmondó megítélésnek a lenyomata látható abban az emlékkönyvben, amelyet a Szigligeti Társaság adott ki a színház megnyitásakor. A kor fontos közéleti, egyházi és színházi személyiségeit kérték fel, írjanak néhány sort a jeles eseményre. Az album szerkesztésére, egységesítésére gyakorlatilag semmilyen energiát nem fordítottak a készítők, valószínűleg maga a felhívás is igen távan értelmezhető lehetett, ezért

A nagyváradai színház megépítése évében, 1900 tavaszán

Forrás: Szigligeti Színház

Nyilván a léhaság és az erkölcsi züllés többféleképpen értelmezhető, részben személyes, emberi síkon, részben magát a színházban történő művészi alkotótevékenységet illetően. Az emlékalbum szereplői mindkettőre előszeretettel felhívták a figyelmet. Ritoók Emma váradi születésű költő bejegyzésének első részében a színházművészet érzelmi hatásait méltatja, majd a lényegre tér: *„Nincs veszedelmesebb művészet a drámai művészetnél: hatása vágyakat kelt, közvetlensége szenvedélyekre izgat, színe és hangja elfeledtetik a pirulást. És az elragadtatás tombolása közepett a szép arczára vonja fátyolát”* – vagyis a valódi művészet természetesen csakis erkölcsös lehet, ám a színpad világa mintha valamilyen szinten kívül esne a társadalmi kontrollon, ezért a kor elitjének jelentős része attól tartott, hogy ott mindenféle olyan erkölcstelenség történik, ami aztán valamiféle megrontó hatással lehet a társadalom egészére.

II. A magas művészet védelmezői és a korabeli „fogyasztói kultúra” vészharang-kongatói

A kőszínház megépítését megelőzően Váradon már több mint száz év óta zajlott magyar színjátszás. Miután 1798. augusztus 26-án megtartották az első magyar nyelvű színelőadást a Fekete Sas fogadó nagytermében, a város közönsége rendszeres látogatója lett a (főleg Debre-

cenből érkező) társulat fellépéseinek, előbb az itt említett helyszínen, majd a 19. század második felében, a levert szabadságharcot követően, a Nyári Színkörben, illetve a könnyed, túlnyomóan német nyelvű előadásokat felvonultató orfeumi esteken (brettlikken), ahol gyakran Budapest nagy művésznői szórakoztatták a nagyérdeműnek azt a részét, amely nem komoly, elgondolkodtató alkotásokra, hanem vidám kikapcsolódásra vágyott.

Nem csoda hát, hogy az emlékalbumban megjelenő üzenetek egy részének szerzői abbéli aggályaiknak adtak hangot, hogy a pompás új színház nehogy „orfeumi mélységekbe” süllyedjen, hanem tartsa magát a magas művészet követelményeihez, és ne a szórakoztatást tartsa fő céljának, hanem kötelezze el magát a magyar és nemzetközi drámairodalom nagyjai mellett.

„Csak épüljenek vidéken a színházak! Csak legyen szétszórva mennél több temploma a művészetnek, hogy innen a fővárosból oda menekülhessen az innen kiüldözött szegény Muzsa! Hogy találjon otthon ott a tisztta, becsületes vidéken, ahol a szívek még tiszták, a lelkek fehérek s ahol még nem csinálnak a művészetből közönséges üzletet.”

A fenti sorokat üzente Budapestről a színház-zavatasra Dr. Vértesy Gyula író, tanfelügyelő, aki egyfajta idealizált, szinte mitikus helyszíneként tekint a fővároson kívüli vidékre, a pestiek által

elértéktelenített magyar kultúra megmentését várva innen (adja magát egy izgalmas párhuzam a mai, több mint egy évszázaddal későbbi magyarországi előadóművészek egy részének Erdélyről és az erdélyi közönségről alkotott idealizált képével). Ugyanerre figyelmeztet maga Tisza Kálmán korábbi miniszterelnök is az album elején közölt „emléksoraiban”, amelyekben egyrészt Szigligeti Ede névadó emlékét dicséri, másrészt nem mulasztja el az alkalmat, hogy felhívja a figyelmet a kultúra – ma úgy mondanánk: termékké válására: „*Legyen e színház mindig az igaz művészet csarnoka, melybe sohase fészkelhesse be magát a tiszta erkölcs, vagy a jó ízlés sérelmével a hatást vagy mulattatást előidézni akaró kontárkodás.*”

54 III. A nemzetvédők

A fentebbi idézetekből az is kitűnik, hogy a színházszerető közönség egy része már akkor, 1900-ban elégedetlen volt a mindössze néhány évvel azelőtt megnyitott budapesti nemzeti színházak tevékenységével. Hasonlóan vélekedik Dr. Balassa Ármin, irodalmi munkásságáról kevésbé ismert szegedi ügyvéd, aki az alábbi sorokkal válaszolt az albumszerkesztők felhívására:

„Nemzeti színház

Saphir, a kitűnő humorista, a német színügyi viszonyokról értekezvén, azt mondotta, hogy az ugynevezett **„német nemzeti”** színházak annyira nem nemzetiek, hogy tulajdonképpen azt kellene rájuk írni: **nem nemzeti színházak!**

Azt hiszem, nem nagy önmegtágadással ugyanezt lehetne a mi fővárosi ugynevezett **„magyar”, „nép”, és „nemzeti”** színházépületeink homlokzatára is írni.”

Balassa és a hozzá hasonlóan gondolkodók számára a „nemzeti” színház elsősorban a német nyelvű színjátszástól és általánosabban értelmezett kulturális dominanciától való elszakadást jelentette, és mint olyan, progresszív eszmének

számított. A magyar nyelvű állandó színházak ugyanis csak a 19. század közepe táján kezdtek megerősödni az országban. Összehasonlítás-

képpen: Pesten már 1812-től kezdve működött egy 3200 fős befogadóképességű német színház, míg a Nemzeti Színház elődje, a Pesti Magyar Színház csak 1837-ben nyílt meg, egy egyszerű, egyemeletes épületben. 1840-ben, néhány évvel a szabadságharc előtt alakult országos intézménnyé, ekkor vette fel a Nemzeti Színház nevet is. Thália újonnan épülő magyarországi templomaitól azt várták, hogy a kudarcba fulladt és véres megtorlásokat maga után vonó 1848-49-es forradalom és szabadságharc után nem közigazgatási, katonai vagy politikai, hanem eszmei, kulturális síkon erősítse meg a magyar nemzeti öntudatot, és biztosítson bemutakozási lehetőséget a magyar nyelven íródott szindarab-

boknak és a magyarul alkotó színművészeknek. Volt, aki az emlékalbumba egyenesen ráolvasásként ható áldásokat fogalmazott meg, ilyen volt Dr. Perjessy Károly királyi törvényszéki elnök is, aki a színház jövőjére vonatkozó felszólító mondatokba foglalta gondolatait:

„(...)Légy te a magyar színművészetnek örök temploma.

Csarnokaidban ne hangozzék soha idegen szó, hanem csak a mi ékes magyar nyelvünk.

Zárd be ajtajaidat mindaz előtt, ami nem művészi, – dobd ki falaid közül a frivolt, az erkölcstelent, a léha férczelményeket.”

A nemzeti kultúra védelmezőinél érdemes megemlíteni, hogy a színházat eleve arról a Szigligeti Edéről nevezték el, akit nemcsak azért tartottak méltónak arra, hogy a váradi teátrum a nevét viselje, mert a város szülötte volt, hanem azért is, mert a magyar népszínmű egyik úttörőjének számított, aki, szintén a német dominanciával szembenemelve, azzal a harcot felvéve, mintegy száz színművet írt a kor társulatai számára.

(...) Hogy a váradi színészek igazán otthont találjanak, ahhoz okvetlenül szükséges, hogy a váradi közönség színészeit magáénak tekintve szeresse és ne a múlt vagy a más művészei után vágyakozzon. Támogatni, bátorítani kell a színészt, e nélkül a legtehetségesebb sem művész.

IV. A szabadgondolkodók és az élő művészet pártolói

A művészet és azon belül is a színház szabadságának kérdése ritkán vetődött fel a kor közéletében, talán csak a színházi alkotók, művészek körében lehetett szó arról, mennyire alkotás az, amit csinálnak, és mennyire szolgálat. Mint a fentebbiekből kitűnik, a színházat a politikum, a közigazgatás nagy egyéniségei, régivágású írók és színigazgatók mind meghatározott céllal, bizonyos feladat vagy feladatok ellátására való intézménynek tartották, és nem a tehetségek megmutakozási lehetőségeit látták benne. Nem tevődött fel bennük, hogy, amint az a 20. század végére megszilárdult művészetszemléletben már közhely, a színháznak társadalmi szempontból fontos kérdéseket kell felvetnie, párbeszédre és gondolkodásra sarkallnia a nézőt, emellett az élő, folyamatosan történő alkotás házának kell lennie. A váradi színház felavatására kiadott albumban kisebb-ségben vannak azok a vélemények, amelyek a gondolat és az alkotás szabadságát támogatják.

Dr. Dési Géza jogász, politikus egy érdekes, valószínűleg ügyvédi tevékenységéhez köthető anekdotával járul hozzá az albumhoz, amelyet az alábbiakban teljes egészében idézek, részben azért, mert – rímelve a kiadvány már emlegetett szerkesztetlenségére – a történet tanulságát sem könnyű pontosan meghatározni, ám az utolsó mondatból mégis az tűnik ki, hogy a sorok írója a kor erkölcsöszeinek képmutatására próbálja felhívni a figyelmet: „*Csinos fiatal asszonyka ront be hozzám: – Mentsen meg, kedves ügyvéd úr, szerezzen nekem törvényes elégtételt, zárassa be a nyomorult gazembert!*

– *Hát mi történt az ég szerelméért, nagyságos asszonyom?*

– *Képzeld, az az alávaló X pillanatnyi fényképet csinált, a mely azt ábrázolja, hogy én és a férjem una-kaöccse a parkban csókolózunk!...*

– *És persze az egész jelenet szemenszedett valótlanosság?*

Az asszonyka irul-pirul, lesüti szemeit, kínos csönd...

– *Hja, mondok, nagyságos asszonyom, akkor nem X. a hibás, hanem a park kerítése, miért nem magasabb?!*

Erkölcsbírák, a kik ájtatos szemforgatással szidjátok az erkölcstelen színpadot, – gondoljatok a kerítésre!”

A művészetpártolók közé természetesen leginkább a színház világából felkért férfiak és nők (!) tartoznak. Szendrei Mihály színész, színházigaz-

gató és drámaíró bejegyzése akár ma is íródhatott volna:

„(...) *Hogy a váradi színészek igazán otthont találjanak, ahhoz okvetlenül szükséges, hogy a váradi közönség színészeit magáénak tekintve szeresse és ne a múlt vagy a más művészei után vágyakozzon.*

Támogatni, bátorítani kell a színészt, e nélkül a legtehetségesebb sem művész.”

Látható, hogy Szendrei, aki maga is a művészvilágba tartozik, sem dörgegelmes erkölcsi intelmet nem ad, sem a nemzeti kultúra és a tiszta magyar színház kizárólagosságára nem szólít, csakis a színházban dolgozó, élő és alkotó színészek megbecsülésének fontosságára hívja fel a figyelmet, minden egyébtől elvonatkoztatva, ami 120 év távlatából is kifejezetten progresszív felfogás.

Összegzés

Az 1900-ban megjelent Szigligeti-émlékalbum épp a maga szerkesztetlen, nem egységes mivoltában értékes kordokumentum. Kitűnik belőle, hogy a művészet és azon belül is a színház rendeltetéséről és mibenlétéről már több mint egy évszázaddal ezelőtt is éppen annyira megosztottak a vélemények, mint ma, és a színház a maga képzelt veszélyességében, titokzatosságában, mindig izgatta az emberek fantáziáját, ilyen vagy olyan szempontból. A művészet ezen ágának ugyanakkor, minden kiszámíthatatlanságával együtt, láthatóan rendkívüli fontosságot tulajdonított a századforduló társadalmá, tőle várta a magyar nemzeti kultúra megerősödését és a kiegyezés utáni csalódottságban egyfajta erkölcsi győzelmet.

Könyvészet

BODOR Károly, VÁRADY Zsigmond, SAS Ede szerk.

Emlék-album a nagyváradi Szigligeti Színház megnyitó ünnepére. Nagyváradi Szigligeti Társaság, 1900.

KISS Zsuzsánna. „A magyar Lear király szöveg- és színpadtörténete”. *Látó*, 1997. február, VIII. évfolyam, 2. szám

NAGY Béla szerk. *Új templom – régi oltár. A nagyváradi Szigligeti Színház Zárkövének krónikája (1900–2011).* Szigligeti Művészeti és Jótékonyági Alapítvány, Varadinum Script kiadó, Nagyvárad, 2011. 69. old.

NAGY Béla. *Színház születik. A nagyváradi Szigligeti Színház építéstörténete képen és írásban (1899–1900).* Bihari Napló kiadó, Nagyvárad, 1998.

PÉTER I. Zoltán. „Ady harca a brettli ellen”. *Várad*, 2014. márc. 3. web

„Kényszersztárság” és világjárvány

Online színházi jelenség a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színházban

Közeledünk annak brutális első évfordulóhoz, hogy színházat helyel-közzel már csak konzervből fogyasztunk. Fanyalgunk is (nézőként) ehhez mérten, a színházak meg Erdély-szerte mindenféle áthidaló megoldásokat, élő vagy kevésbé élő formákat találnak ki arra, hogy pótolják a pótolhatatlant: színpad és nézőtér egyébre fel nem váltható közelségét. Legutóbb egy ilyen teátrális kényszertermékkel rukkolt el a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház is, amely színészportré-sorozatszerű online tévéműsorral kísérelte meg takaréklángon tartani azt az alkotói tevékenységet, amelyet derékban metszett el a járvány. De hadd tegyük még hozzá azt is, hogy az erdélyi magyar, ahogy egyébként a román színházak zöme sem talált az utóbbi időszakban sok fantáziát a produkcióik online közvetítésében, így hát az élő színházra „járványügyi” alternatíva jobbára nincs is (az első időszakban régi előadások felvé-

ezért időnként kíváncsiak is lehetünk az éppen aktuális tevékenységeire. Ilyen „emberközeli” műfajt hozott létre most az online előadás, amely éppen ezen mivolta miatt nem hat előadásként, illetve előadás mivolta miatt nem hat teljes mértékben tévéműsorként...

A műsor című műsor formátuma illeszkedik is, meg nem is a bulvár tévéshowk által bejáratott keretekhez, hiszen Korodi Janka színész (az első színészportré-sorozat Fábri-zsánerű műsorvezetője) sztárokként konferálja be kollégáit, akiknek tagadhatatlanul „sztáros” az arcük, de ez itt nem külsín. E beszélgetések mögött évtizedek kemény szakmai munkája áll, amelyet nem éppen a befektetett erőfeszítéshez mért társadalmi elismerés koronáz. Ennek pszichoszociális okai alapvetően az erdélyi (most nem mondom azt, hogy „székely”, hogy ne minősüljön valamiféle sértésnek) társadalmi berendezkedésben keresendők, amelyben nem méretarányos a befektetett munka és a hozzá pázítható szélesebb népszerűség. De nem látok hozzá ostromozni azt a világszemléletet, amely ebből a három „sztárinterjúból” kitüremkedik *A műsor* első részében, amelynek „meghívottja” Kónya-Ütő Bence, Mátray László és Gajzágó Zsuzsa. Azt elmondom még, hogy e nézet szerint a tehetséges, dolgozó, a fején is átbucskázó egyénnek nálunk mérhetetlenül szerénynek is kell lennie, nem kell vágyódnia semmiféle elismerésre, sem pedig arra, hogy az ő „igazi valóját” bárki is látva lássa. Nos, erre szokták rávágni az angolszász tár-

56 Színház

BARTHA RÉKA (Brassó, 1978), kulturális újságíró, kritikus. A BBTE teatrológus szakán diplomázott. Kötete: *Graiuri, emoții, valori: identități în dialog (román nyelvű interjúk a hazai kisebbségi nyelvekről)*. Az Etnikumok Közötti Kapcsolatok Hivatala kommunikációs tanácsadója. Brassóban él.

telét tekinthettük meg, új termék online „kivéreztetésére” kevesebben vállalkoztak).

Sepsiszentgyörgyön sem tesznek úgy, mintha lenne kínálat vagy megoldás a hosszú ideje húzó-dó kényszerpihenőre, inkább kitaláltak egy olyan online jelenséget (színházban is meg lehetett nézni mozszerűen, vetítve), amellyel némiképp be lehet tölteni egy olyan űrt, amelyet igazából a kulturális sajtó hagyott tátongani. Nem nevezhető ugyanis szokványosnak, hogy művészekkel valódi, kimerítő, játékos, ugyanakkor tartalmas beszélgetéseket készítenek, és jó értelemben sztárolják kicsit azokat, akik fennforognak egy-egy művészeti ágban. Gondolok itt arra a tömérdek alkotóra, aki letett már valamit az asztalra/deszákára,

Korodi Janka (háttal) és Gajzágó Zsuzsa

Gajzágó Zsuzsa, Kónya-Ütő Bence és a zenekar

Fotók: Tamási Áron Színház

sadalmakban, hogy „...which is bullshit”. Maradjunk tehát annyiban, hogy bár a Tamási Áron Színház *A műsor* című műsora dramaturgiai szempontból szerkesztett történetfüzér, maguk az alanyok valószínűbb sztárok, mint azok, akiket manapság sztárolnak üresben. Mindössze egy olyan művészet művelői, amelyben be kell érniük azzal, hogy a színpadon, előadás után megtapsolják őket (bár most még azt sem igazán kaphatják meg).

Ebből a helyzetből indít ez a több részesre tervezett portréinterjú-sorozat. Igazából meg sem tudom állapítani, hogy azok, akik nem foglalkoznak hivatásszerűen színházzal, milyen tekintetben érzik élménynek ezeket a beszélgetéseket (a hangsúlyok más helyeken ugorhatnak ki esetükben). Egy dolog azonban biztos: három színes élet-történetről értesülünk itt, amelyeknek felvezetőjében, filmes bejátszásban a társulat rangidős művésze, Nemes Levente fejt ki véleményét mennydörgő hangján az éppen meginterjúvált fiatalabb kollégájáról, miközben Kónya-Ütő Bence, Mátray László és Gajzágó Zsuzsa „az élet Révai Lexikonjának” egy-egy kötetével járul hozzá *A műsor* színesítéséhez: Bence egy idegesítően laza, de kicsit aggódós, „zenigyanús” csellista-színész, László a székely gyökereihez mindig visszatérő, Budapesten pallérozódó, kalandozó művész, miközben Zsuzsa folyton tépelődő alkotóként vidéki kémiantanári tapasztalattal rendelkező

„dirifeleség”. Az általuk elmesélt vicces, helyenként rekeszizmot próbára tevő történeteknek igen szűk közönsége lenne (valami kultúrműsorban lenne alkalmuk elmondani ennek töredékét), ha a világjárvány nem hozta volna elő ezt a műfajt. Úgyhogy azt is kijelenthetjük: a Tamási Áron Színház elmésen kitalálta, mit lehet és érdemes ebben az online színházi sivárságban produkálni úgy, hogy hasznos is legyen hosszú távon. *A műsor* zenei világát a Jazzpar Trió és a Perkucigó határozza meg (Fekete Lovas Zsolt, Gáspár Álmos, Gáspár Csaba és Vitályos Lehel), a végén pedig Kónya-Ütő Bence és Gajzágó Zsuzsa dala zárja az első adást, amely révén egész más alkotói megvilágításban látjuk a három színművészt, akik színpadi tevékenységét betéve ismerjük. Úgyhogy: nem is éppen olyan rossz ez a világjárványos „kényszersztárság”.

BARTHA RÉKA

SEPSISZENTGYÖRGYI TAMÁSI ÁRON SZÍNHÁZ A MŰSOR, I. rész

SZEREPLŐK: Korodi Janka, Gajzágó Zsuzsa, Kónya-Ütő Bence, Mátrai László

FILMES STÁB: rendező Bán József, vezető operatőr Lőrincz Loránd, operatőr Erős László, Miklós Albert, Molnár Ferenc, Toma Sorin

Iró és szakács, szakács és író – egyenlő súllyal bír mindkettő, ha Dragomán Györgyről beszélünk. A testvérem például, negyvenen túli férfiember, aki otthon gyakran felköti a kötenyt és süt-főz, többek között kovászos kenyeret, azért ismeri, mert az író parasztkenyér sütéséről szóló videójából maga is sokat tanult, egyszerűsített saját házi kenyere elkészítési módszerén. Bizonyára sokan vannak, akik csak a könyvespolcon sorakozó regényeit ismerik, és most zavartan forgatják legújabb kötetét, a *Főzőskönyvet*, amelyben az író viccesen vagy komolyan, néha fanatikus részletességgel mesél konyhai eszközökről, alapanyagokról, fűszerekről, technikákról.

Persze Dragománt, az írot kedvelő olvasók sem csalódnak, mert a *Főzőskönyv* nem szakácskönyv, nem is hasonlít a receptgyűjteményes

keres családi ebédhez vagy betoppanó vendégeknek szeretne ingyenc falatokkal kedveskedni, azok sem csalódnak.

Utazás a konyhában Dragománnal

Mint egy alkotóművész műhelyébe, bepilanthatunk Dragomán boszorkánykonyhájába is. Az izgalmas és változatos eszközök felsorolása, leírása, előnyeiknek részletes ecsetelése mellett számomra például, aki magam is szeretek főzni és kísérletezni, és érdekel, mi történik az alapanyagokkal mindeközben, nagyon izgalmas részek azok is, amelyekben Dragomán a

főzési folyamat kémiaját ecseteli tudományos pontossággal, részletességgel, egy ismeretterjesztő lelkesedésével. Muszáj beszúrni ide legalább egy felsorolást, hogy érthető legyen, miért tartogat sok meglepetést a könyv. Álljon itt a számomra legtöbb ismeretlenes: „Komoly sógyűjteményem van. Parajdi só, himalájai só, vörös hawaii só, fekete hawaii só, camargue-i sóvirág, Maldon só, füstölt Maldon só, Halen Môn walesi só, füstölt Halen Môn walesi só, vaníliás só, vörösboros só, rókaagombás só – és akkor még a különböző fűszersókról nem is mondtam semmit, nem is beszélve a szlovén sóvirágról és arról a spéci angol sóról, amihez külön reszelőt csomagoltak...” – az első két tétel után a többiről csak sejtem, miről van szó. Meg is van a következő konyhai kihívás számomra: újabb sók után nézni.

A könyv bevezetőjéből kiderül, több fejezetre való információ kimaradt, azt is több helyen olvashatjuk, hogy „ez egy másik történet” vagy „ezt majd máskor mesélem el”. A jó hír az, hogy a rajongók a közösségi médiában, a facebookon vagy a youtubon rákereshetnek a szerző nevére, és találnak bőven tartalmas anyagokat. Ezek egy része 10-15 éves is lehet, de a könyv megjelenése után is születtek videók, például az öntött ércclásokról.

Ebben a *Főzőskönyv*ben nem a receptké a főszerep. Egy-egy hozzávaló-lista akár 1-2 sorban is elfér, utána meg több oldalon keresztül következik a leírás a már említett végtelen variációval vagy azzal a plusz, néha merész, de minimum egzotikus „csavarral”, amitől a legismertebb ételek is, – például a húsleves a csillagánizstól –, átlép egy másik dimenzióba. Ahogy Proust ikonikus madeleine-je emlékeket kiváltó motívum,

Könyv

HEGYI RÉKA színikritikus (Brassó 1976). A BBTE-n diplomázott dramaturgia, illetve marketing szakon. Alapítója volt a Hamlet.ro oldalnak. Marketing-asszisztensként dolgozik. Kolozsváron él.

kiadványok egyszerű, sablonos nyelvezetére, struktúrájára: minden étel elkészítéséről szóló leírás irodalmi igényességgel, figyelmesen megválasztott, érzékletes jelzőkkel születt. A szövegeknek sodrása van, lelkesítenek, magukkal ragadnak és jókedvre derítenek, mert sugárzik belőlük az az öröm és szenvedély, amellyel Dragomán a főzéshez, az evéshez viszonyul. Nagyon megengedő szakács, a felsorolásokban rengeteg a „vagy..., vagy..., vagy..., esetleg..., de el tudom képzelni...-vel is” szókapcsolat, szinte bármit lehet helyettesíteni valami hasonlóval. De ha nem, akkor azt is megtudjuk, miért nem. Az ismétlődéseknek is megvan a maguk szerepe: több fejezetben említi például a hűtőben, fagylaltdobozban tárolt, lassan kelt kenyértésztát, amiből ropogós rudacsokák, bagett vagy akár pizza is készülhet: ha valaki csak fellapozza a könyvet, mert ihletet

Dragomán György: Főzőskönyv. Magvető Kiadó, 2020

ugyanúgy Dragomán György Főzőskönyve is tele van illatokkal, ízekkel, alapanyagokkal, melyek szintén más világba kalauzolják az író, gyermekkori, elsősorban családi hagyományokat és főzéshez kapcsolódó pillanatokot elevenít fel lépten-nyomon, például a zakuszkafőzést, netán vicces kényszermegoldásról mesél, mint a borosüveggel nyújtott laskatésztáról. Az olvasót is meghívja: az időben utazunk a szerző Marosvásárhelyen töltött gyermekkorába, térben pedig távoli, egzotikus tájakra, például Japánba, az udon-leves kapcsán.

Amint a bevezetőből kiderül, a szerző is „inkább egyfajta irodalmi receptgyűjteménynek” látja kötetét, mert a sok megfőzhető recept mellé néhány novellát és regényrészletet is beválogatott. Ezek a szövegeket a sárgás árnyalatú lapokra nyomtatták, így a Főzőskönyv nyugodtan felkerülhet a nappali könyvespolcára is, a Dragomán-regények mellé (nem csak a konyhaszekrénybe, a szakácskönyvek mellé). És aki olvasta a Máglyát vagy az Oroszlánkórust, most más kontextusban

látja viszont azokat a részeket, amelyek például a rétes vagy a húsoleves elkészítéséről szólnak, de találunk új gasztroolvasmányt és publicisztikát is a sárgás lapokon.

Végezetül szeretném méltatni a Főzőskönyvet, mint nyomdai alkotást is. Számomra, bár elvakult e-book-olvasó vagyok, még mindig nagyon fontos a könyv, mint szép, illatos, finom papíron lapozható, több érzékszervünkkel „fogyasztható” tárgy. A Magvető szerkesztői igényes kiadvánnyal rukkoltak elő: retró stílusban régi idők szakácskönyveit idézi a színes borító, a már említett sárga lapok mellett pirossal, illetve kézzel szedett részek is segítenek eligazodni a lapok között, a tárgymutatóban pedig a zöld színnel is találkozunk, hogy azok is találjanak kedvükre való receptet, akik nem fogyasztanak húst.

Más nem marad hátra, csak hogy olvassunk, főzzünk, és örüljünk!

HEGYI RÉKA

Tanárok a teljes idegösszeomlás szélén

Miért van az, hogy életünk delén könnyen támadhat az az érzésünk, nem tudunk kiteljesedni? Miért érezhetjük úgy, hogy üreseké válunk, és a világ is kiüresedett számunkra? A felismerés után fel tudjuk-e tölteni magunkat spiritusszal, vagy már csak a lassú kitikkadás várhat ránk? Erre keresi a választ a most 51 éves Thomas Vinterberg, aki huszonevésen hasonló korú társaival kitalálta és megvalósította a kilencvenes évek derekán a forradalmi Dogma mozgalmat.

A Dogma-mozgalom olyan bátor kezdeményezés volt, amely megújítani szeretne volna a filmkészítést, „minimum” számárfület mutattak az addigi bevett, megkövesedett beidegződéseknek. Igaz, ezzel maguk is iskolát teremtettek, ám olyat, amelyben egyszerre tanárok és diákok is lehettek. Az persze nyilvánvaló, hogy mint minden újításnak, így ennek a filmkészítési iskolának

a csavar Vinterberg filmjében. A főszereplő tanáremberek a szorongást alkohollal oldják fel. Persze nem ad hoc módon isznak majd, hanem szigorúan kontrollált és elemzett keretek között. Így a kísérlet akár némileg rokonítható is a Dogma filmkészítési módszerrel.

Igen, igaz, a film valamelyest reklám az alkoholnak, de azért igencsak óvatosan, bemutatva az alkoholfogyasztás árnyoldalait is. Bár az önfeladt mámor eleinte a fiatalság privilégiumaként van megjelenítve. Felelős felnőttet ne lásson senki részegen, egy tanárt meg aztán végképp ne. Ám hőseink pont ezt a társadalmi kényszert vetkőzik le. Igaz, egyfajta titkos szövetségként, eleinte zugivókként kísérleteznek a munkahelyi környezetükben. Aztán egyre bátrabbá válva, nem csak a depresszív állapot feloldását, hanem a teljesítményük maximalizálását állítva a célkeresztbe. És lám, a célzóvizes módszer egyszerre működni kezd. Újra szárnyalni kezdenek.

Film

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

is megvolt a fellángolása, majd az ellustulása, az agóniája is.

Vinterberg legújabb filmjének szereplői is éppen agóniájukat élő, kiégett gimnáziumi tanárok, akiket összeköt a tantestületi férfinaradás, még ha teljesen különböző alkatoknak is láttatja őket a rendező. Fásult negyvenesek, akik nem váltották valóra, amit felkínált számukra ifjúkorukban az élet. Középuton középszerűek lettek. Megrekedtségükben elviselhetetlenül hosszúnak érezhetik a nyugdíjig hátralévő éveket. De nem szimplán a középkorúak válsága az, amely érzékelhető mindegyik tanár karakterében.

Ezek a fickók a digitális forradalom vesztesei is. Olyanok, akik a Z generáció tagjainak megváltozott tanulási szokásaihoz szinte teljesen képtelenek igazodni. Persze ez nem lenne túl újkeletű történet. Sokan meglovagolták már ezt. És itt jön

Érdekes, hogy a filmben ez az egyetlen bódulati forma szerepel. Mintha a dánok nem élnének másfajta szerekkel. Mintha a jóléti társadalom megkívánná, hogy hazád hagyományait kövesd mindenben. Ez azt is jelentheti, hogy ha úgy van, tessék egyfajta viking erőpróbaként megélni a mértéktelesség kihívását. Ily módon nem véletlenek a történet szempontjából fontos Kierkegaard-utalások sem. Illetve az sem, hogy a dán himnusz többször is felcsendül a filmben. Legalábbis az egyik. Mert a dánok tartogatnak még egyet, mondjuk úgy, arra az esetre, ha az uralkodó is megjelenne a színen.

Ahhoz, hogy a tanárok királyok legyenek, fel kell nőni a nagy elődökhöz, azokhoz, akik akár az egész népet oktatják nem középiskolás fokon. Így felbukkan a filmben a híresen iszákos Churchill, de hosszú a sor, mert a rendező képileg is beidézi, ahogy Brezsnyev nyelve nehezen forog, az ön maga paródiájává vált Jelcint, vagy akár az Orbánnak egy náci tisztelgést pofonba szelídítő Junkert is.

Vinterberg és forgatókönyvíró-társa, Tobias Lindholm arra azért különösen ügyelt, hogy a sztori ne csak iskolai környezetben mutassa meg a tanár-karaktereket. A hivatásukban újra magukra talált figurák magánemberként, otthoni kör-

Még egy kört mindenkinek. Rendező: Thomas Vinterberg

nyezetükben is megjelennek, ahol eleinte szintén elég sikertelennek tűnnek, főként a családi viszonyrendszereket illetően. Esendőségük nem vált ki eleinte megbecsülést otthon sem, ám a változás ebben a környezetben is nem csak hogy elmozdítja a nullpontról, de be is gyorsítja az eseményeket. A kérdés persze az, meddig tartható egy ilyen helyzet. Mennyiben sínyli meg a család és a munkahelyi környezet, ha a gyeplőt elveszíti az ember. Az alkohol-kísérlet mibe torkolhat?

A történet ugyanúgy sugalmazza a tragikus végkifejletet, ahogy a film készítésének körülményei is felettébb terheltek lehettek. A rendező a forgatás előtt vesztette el a lányát. Így az alkotást Ida Vinterberg emlékének szentelték. Ida első filmszerepét játszhatta volna el, eredetileg a Mads Mikkelsen által alakított történelemtanár lányát alakította volna a filmben. A színészek szerint a tragédia adott egy plusz drámai mélységet a karaktereknek. Az egyébiránt számos vicces megoldással tűzdelt mozi hangulata így néhány tónussal sötétebbre lett festve.

Ez előnyére vált – ez volt a filmipart is megterhelő 2020-as év egyik legviccesebb, ugyanakkor legmélyebb remeke. Joggal sepri be a szakmai elismeréseket. A történet ugyanúgy képes mosolyt csalni a néző arcára, ahogy könnyel is képes megtölteni a szemeket. Ez a rendező megoldásain kívül a kitűnő színészi játékoknak is köszönhető. Mads Mikkelsen mimikai tudása mesteri módon van az érzelmek finom kibontására hangolva. A film végi táncjelenet pedig igazi csemege a legnépszerűbb dán színész híveinek.

Sturla Brandth Grøvlen képeinek a mámor stádiumainak megragadására szolgáló megoldásai pedig olykor a Dogma-filmek imbolygó hatását idézik, de van úgy, hogy közelije a vigasz érzetét kiváltó baráti távolságból együttérzően szemlélődnek. Érződik a filmen, hogy a stábot és közös munkájukat az összehangoltság jellemezte.

BERETVÁS GÁBOR

London mélyén egy kis Európa

Ígéretes sorozatot indított 2020-ban a Noran Libro kiadó. A Fejtő Ferenc regénycímét kölcsönző *Érzelmes utazások* külföldön élő magyar írók szövegeit kínálja választott lakóhelyükről. Nos, a brit fővárosban több mint fél évszázada megtelepedett Sárközi Mátyásnak aligha okozott gondot megidézni a hely szellemét. A *Hampstead – London művésznegyede* című zsebkönyvet olvasva hamar megállapíthatjuk, hogy a József Attila-díjas író igazi – de nem kritikátlan – lokálpatriótája a metropolisz északnyugati részén meghúzódó csendes kerületnek, ahol korábban művészeti galériát is működtetett.

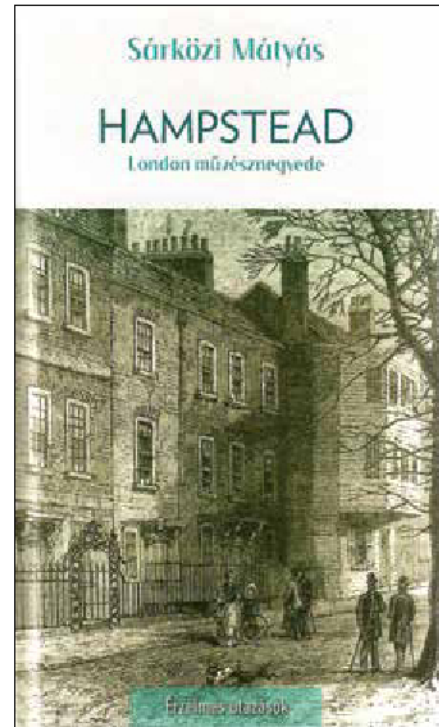
A városrész regénye négy sétára tagolódik, járunk a Fő utcán, benézünk a gazdagabbak utcáiba, bóklászunk a temetőben, vagy a Hampstead Heat-en, ami egy kellemes levegőt és sétát kínáló őspark. Sárközi a magyar cukrászda vagy a francia

Könyv

SZŰCS LÁSZLÓ szerkesztő, költő (Nagyvárad, 1965), az Újvárad főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete elnöke.

pékség mellett olyan egzotikumokat is megmutat, mint az egykori hullaház, melyben ma avantgard kamaraszínház működik.

A források által a 11. századtól említett városrész egykor és ma is bővelkedik a neves lakókban, nem véletlenül nevezik értelmiségi és művésznegyednek. Utóbbiak közt említhetjük a költő Keats-t, Ian Flaming író, a James Bond figura megteremtőjét, az idén hatvan éves popsztár Boy George-t, illetve Peter O'Toole filmszínészt, aki annyira része volt a helyi közéletnek, hogy választások előtt egy furgonból sört csapolt a munkáspárti jelölt mellett kampányolva. Kedvelt célpontja volt a menekülő hírességeknek is Hampstead, a világháború kitörése után egy ideig itt élt Charles de Gaulle tábornok, míg élete végén a náci elől itt talált menedékre az idős Sigmund Freud, akinek emlékét múzeum is őrzi, s szobra is van a nagy

analitikusnak. Amúgy is jó kezekben van a hagyományápolás, a Hampsteadi Hagyományörző társaság igyekszik mindenre odafigyelni, a hírességek mellett zománcozott emléktáblája van a városrész egykor népszerű rikkancsának és virágárusának.

Műfajt is teremtett a kerület, az itt lakók életformáját megörökítő prózai műveket a 20. század vége óta Hampstead regényként tartja számon az irodalomtudomány.

Sárközi Mátyás kiváló mesélő, remek sétapartnere az olvasónak a vöröstéglás házak övezte régi és újabb utcáknak, lenyűgöző a helyismerete, valósággal ontja az adatokat és a sztorikat, úgy, hogy ezt mégsem érezzük nyakunkba zúdított, tömény információhalmaznak. Kirajzolódik a társadalmi háttér, a jelenkor politikai viszonyai, például a Brexit megélése is egy Brexit-ellenes közegben. A szerző nem vendég, nem látogató, hanem része, eleme a Hampstead-sztrorinak. Elhisszük neki, akár együltő helyünkben végigolvasva az érzelmes utazást, hogy ez a világ egyik legélhetőbb helye.

SZŰCS LÁSZLÓ

Vendégségben Vásárhelyen

Talán az Ady-kör által bérelt mikrobusszal utaztunk csoportosan Vásárhelyre, megnézni a Harag György rendezte *Az ember tragédiáját*. Az is lehet, ez a valószínűbb, hogy összedobtuk a pénzt, az utat pedig Varga Gábor szervezte. Nagy szó ez akkoriban, 1975-ben, a buszbérlés. Nem is volt több ehhez hasonló felbuzdulás egy, Nagyváradhoz képest „vidéki előadás” miatt. Valamilyen évforduló lehetett, mert egyidőben Vásárhelyen és Váradon is volt *Tragédia*-bemutató. (Hiába nyomozok, az internet sem segít, nem volt kerek évforduló, pedig most, hogy megtaláltam ezt a képet, erre gyanakodtam.)

Harag óriási víziót rendezett, a saját vízióját, minden kirívó aktualizálás nélkül akkori és jövőbeni világunkról, a meggyötört történelmi emberről. Ma azt mondanánk, látványszínházat, de nem, nem csak az volt, hatalmas statisztériával Marosvásárhelyen, az új színházban. (A londoni színben legalább negyven sötét szemüveges, fehérbotos koldus jött elő a mélyből, mintha a sötét utcán jönnének veled szemben az éjszakában. Csodálatos volt, félelmetes, abban éltünk).

Szabó József, mindenki Ódzsája pedig egy oratóriumot, statikusát, igazi kórossal „görögösítve” az előadást, amelybe behozta Madáchot is (Czikéli László), aki a proscénium bal sarkában ülve, szerzői eligazításaival vezette fel a jeleneteket: *A paradicsomban. Középen a tudás és az örökélet fája. Ádám és Éva jőnek, különféle állatok szelíd bizalommal környezik őket. Az ég nyílt kapuján dicsőítő*

ria] sugárzik elő, s angyali karok halk harmóniája halklik. Verőfényes nap.

Éjszaka, hazafelé a buszon óriási vita kerekedett. Ódzsa indulatosan ócsárolta a vásárhelyi előadást, mi, a többség viszont élveztük a Harag-féle rendezés látványát, eredeti bátorságát és politikusságát, aktualitását. Mellette érveltünk, nem a váradi előadással szemben, indulatok nélkül. De ő ezt nem akarta érteni.

Ma is meggyőződésem, hogy Ódzsa nem csupán tévedett, egyszerűen nem akarta beengedni Haragot a fejébe. Irigységre, pláne féltékenységre nem volt semmi oka. Ez a két előadás két alma volt: az egyik gránát, a másik jonatán, tél- és időtálló mindkettő. Legendás volt az ellentétük, mind a ketten korszerű színházat csináltak, talán ezért. Két dudás nem csak egy csárdában, nem csak egy

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a budapesti Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

országban, de egy kultúrán belül sem él meg békésen egymás mellett keserű időkben. Egy-egy nem csak emlékekben maradandó életművet hagytak maguk után.

Az előadás előtt az *Igaz Szó* folyóirat vendégei voltunk, a fotó ekkor készült. Balról jobbra, állnak: Szilágyi Károly, az Igaz Szó adminisztrációs titkára, Gálfalvi György (máig egyik legjobb szövetségesünk), Farkas Antal költő, Sütő András író, Varga Gábor író, Kápéjé, Tőke Csaba újságíró. Ülnek: talán Gál Éva költő (fogalmam nincs hogyan és hol csapódott hozzánk, talán Bálinthoz), Tüzes Bálint (költő), Hajdu Győző (az Igaz Szó gengszter főszerkesztője, Ceaușescu vadásztársa), és Szabó József, Ódzsa.

KŐRÖSSI P. JÓZSEF

A Holnap
Könyvek
online
boltja
éjjel-nappal
nyitva.
Kedvezmények
minden
héten!

Könyvek első kézből, a kiadótól: aholnap.ro